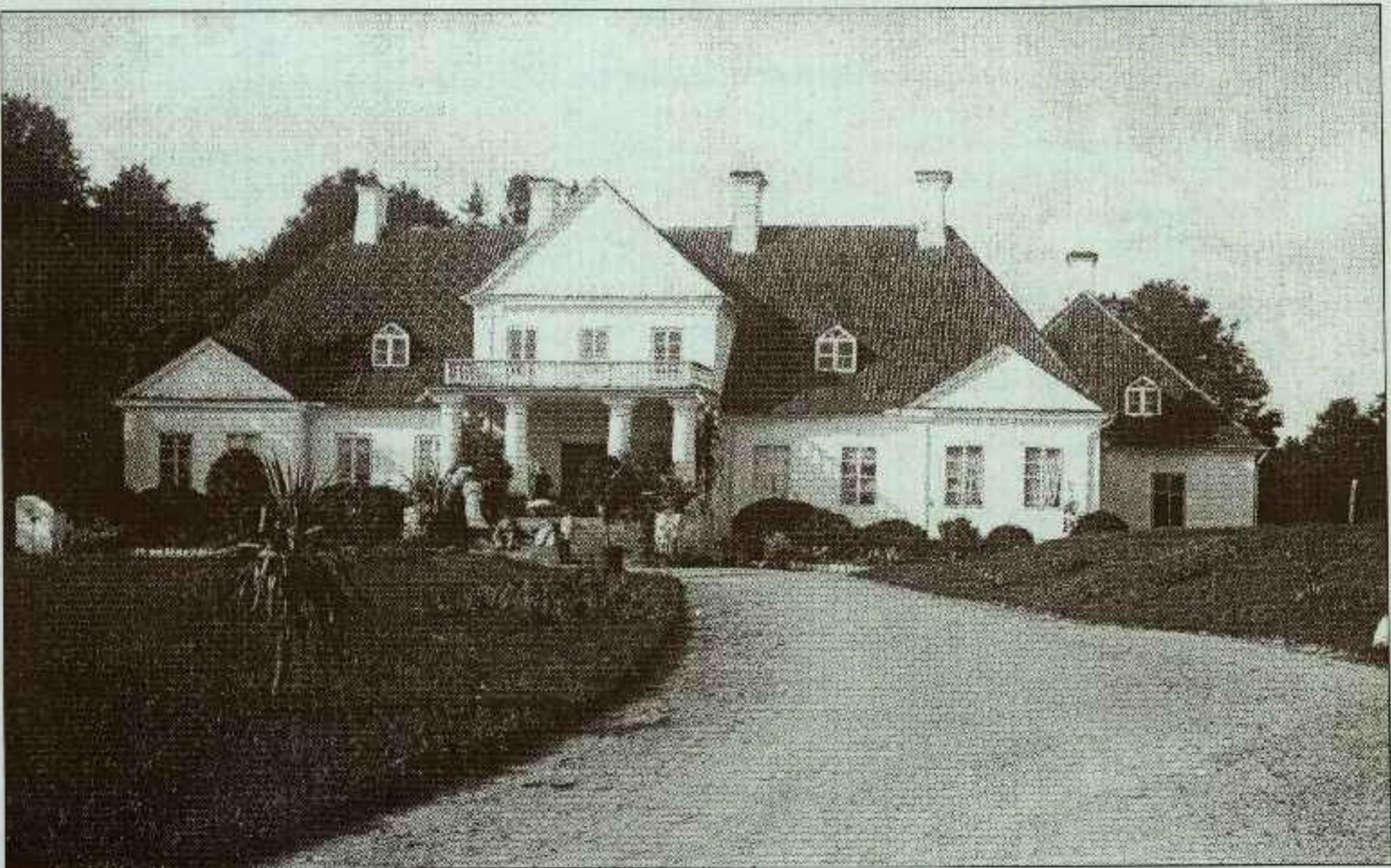

ŠIAURIELISKI ATSIVĒRIMAI

PASVALIO KRAŠTO ISTORIJOS, KULTŪROS ŽURNALAS 2002/1 (12)

Turinys

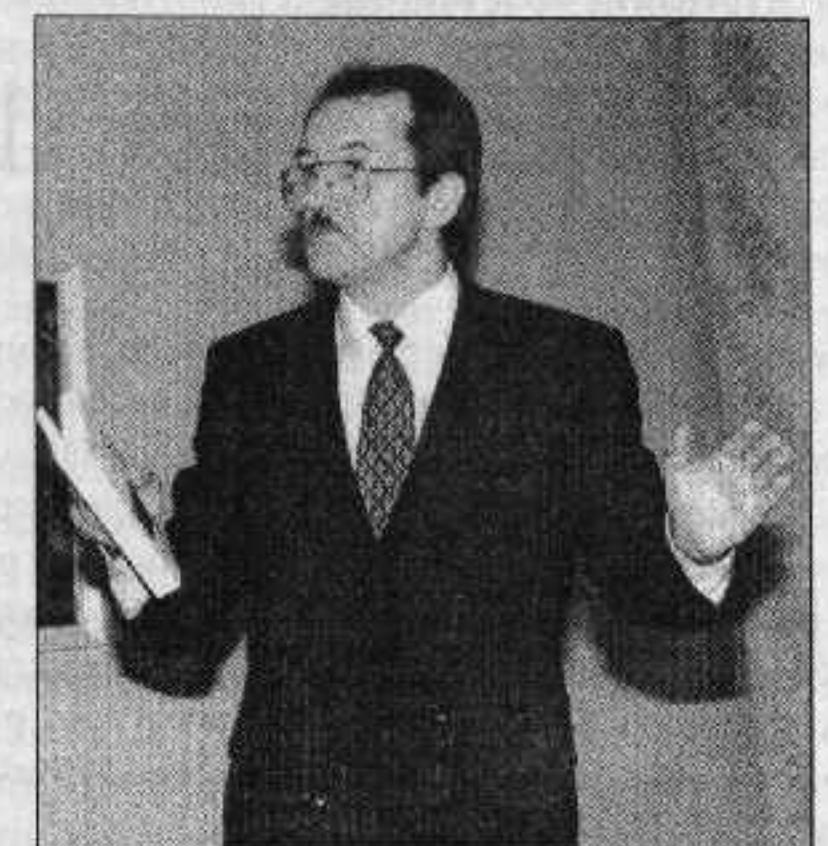
Romualdas Ozolas	1
Provincijų renesansas	
Algimantas Krinčius	2
Krinčino dvaras XVII a.	2
Šis tas iš Krinčino praeities	4
Gintaras Butkevičius	7
Iš Pasvalio ugniagesybos istorijos	7
Elena Rutkauskaitė	12
Malūnas nenorėjo mirti.	12
Saločių šaulių gyvenimas fotografijoje	16
Simas Mockūnas	18
Nuo Petriškių iki Londono, Stokholmo.	18
Viršukalnių šтурmas tėiasi.	22
Stasė Šeštakauskaitė	22
Pasvaliuui.	23
Albinas Kazlauskas	23
Lygumose kūrėjui nenuobodu.	24
Regina Grubinskienė	24
Kas svarbu ir prasminga Bernardui Brazdžioniui?	25
In memoriam poetui Bernardui Brazdžioniui	25
Mykolas Karčiauskas	27
Pirmi susitikimai.	27
Olita Dautartaitė	27
Tau, Poete.	27
Jonas Mikelinskas	28
Laisvės šauklys.	28
Eglė Navickaitė, Skirmantas Valentas	29
Eilės iš Livonijos pasienio.	29
Lads Braziūns	31
Marga pasaulė gražiausios pradžios jaškok Pasvaly.	31
Česlovas Senkevičius	31
Įsilikti savimi. Vieškelis tarp miestelio ir dvaro. Atsakymas. Tiltas.	34
Kazimieras Pūras	34
Pasvalietiškos vienatvės elegijos.	40
Julius Šimkevičius	40
Vienatvės elegijos.	43
Margarita Lužytė	43
Pirmaoji knyga.	44
Regina Grubinskienė	44
Eilėraščiai.	44
Regina Tamošiūnaitė-Grubinskienė	46
I Pasvalį mane atvedė Pyvesa.	46
Algirdas Bakūnas	47
Vežimas.	47
Pasvalietiškas mėgėjų teatras	50
Albino Kazlausko pokalbis su režisieriumi Gintaru Kutkauskai	50
Kristina Baršauskaitė	54
Mariaus Katiliškio pėdsakai Mykolo Karčiausko eilėse.	54

Viršelyje - Stambiu dvarininkų Karpių valdų centras – Joniškėlio dvaras 20 a. pradžioje.

Jo centriniai rūmai statyti 18 amžiaus antroje pusėje. Prieš rūmus – didelė aikštė, kelias ir takai, vadinančios parteris. Rūmų savitumas yra mansarda su dorėnu stiliaus kolonomis. Prie šių rūmų buvo filmuojamos kai kurios meninio filmo „Benjaminas Kordušas“ scenos. Pastate įsikurę Joniškėlio bandymų stoties mokslininkai.

Romualdas Ozolas

Filosofas, Lietuvos Nepriklausomos Valstybės Atstatymo Akto signataras

Provincijų renesansas

Didieji pasaulio pokyčiai iškyla staiga - kaip liūtas šuolyje.

Bet iki tolei būna buvę aukos sekimo, tylaus sėlinimo - rengimosi.

Kaip antai kruopštaus trejeto metų darbo, parengiant Pasvalio prekybos centro taranavimą.

Arba princesės Dianos, Martino Liuterio Kingo, Džono Kenedžio ir kitus nužudymus.

Nekalbant apie Antrajį pasaulinį karą ar Spalio perversmą Rusijoje 1917 metais.

Lietuvos piliečiai, atrodo, balsuos už stojimą į Europos Sąjungą: per daug pastangų padėta žmones nualinant, kad būtų galima laukti jų nacionalinio išsididumo. Nuskurdintas žmogus itin gerai jaučia ir mielai dedasi su išgyvenimą, fizinių išlilikų žadančiaisiais. Europos Sąjunga žada dar daugiau.

Lietuviai yra konkretūs žmonės: pažadais tiki, bet labiausiai savimi pasitiki. Itempia savo pagavas net iki gvytininių juslių ir ieško išeicių - kartais nevykusiai, kartais žiauriai, kartais sėkminges.

Kažkaip panašiai šiandien gyvenama provincijoje: prieš galimą savo nepriklausomos valstybės dar vieną praradimą (niekas iš Briuselyje dar negali pasakyti, ar ES nebus paversta federacija, t.y. netaps kažkuo panašiu į buvusią TSRS), kaip ir prieš visus didžiuosius istorinius įvykius, žmonės susigūžia ir ieško atsilaikymo galimybų patys. O kur jas ras, jeigu ne savo provincijos bendrumė, kurio dar nespėjo išgriauti iš nacionalinės valdžios sklidančios nacijos skaidymo ir iniciatyvos? - papročiuose, tarmėse, šventėse, kultūros centreliuose, mokyklose... "Pasvalietiškose vienatvės elegijose" (žr. K. Pūro ir kitas publikacijas šiame "Šiaurietiškų atsivėrimų" sąsiuvinyje). Provincijos ne tokios turtingos, kaip Centralai, tad ir pinigo diktatas čia dar ne visagalis, nebent skurdo - šis degraduoja žmogų be pasirinkimo.

Taigi Lietuva šiandien tokia: liūtas dar nepasirodė, bet jo kvėpavimą jau pajutusios provincijos susigūžę ir kuri klausosi, kuri dairosi, o kuri rupšnoja. Šis yra, atrodo, kris dar tik nacionalinė valdžia, provincijos tai irgi instinktyviai jaučia, užtat per daug nesijaudina. Ir skubiai orientuoja, kaip reiks gyventi po to...

Žemaičiai ne tik akademiją įsikurė, pasus įsistęigę, knygas leidžia, bet ir žemaitiškai šneka sau. Džūkai ne tokie spartūs, bet irgi šokčioja. Visuose regionuose - kraštų laikraščiai su gyveniminiškesne negu "centriniose laikraščiuose" informacija, gyva fotografija, meno kūryba. Visur - literatūriniai almanachai, kraštotoyrinės rajonų ar regionų istorijos knygos - vis gilyn, vis platyn nacijos etninius pamatus atkasinėjančios. Apie šventes, jų grynumą nė kalbėti netenkia: kas nori pažiūrėti Lietuvos, turi išvažiuoti iš sostinės.

Tikras provincijų renesansas.

Nacionalinio bendrumo saskaita.

O ką daryti? - jeigu valstybė nenori valdyti, valdytis ima jos sudedamosios dalys.

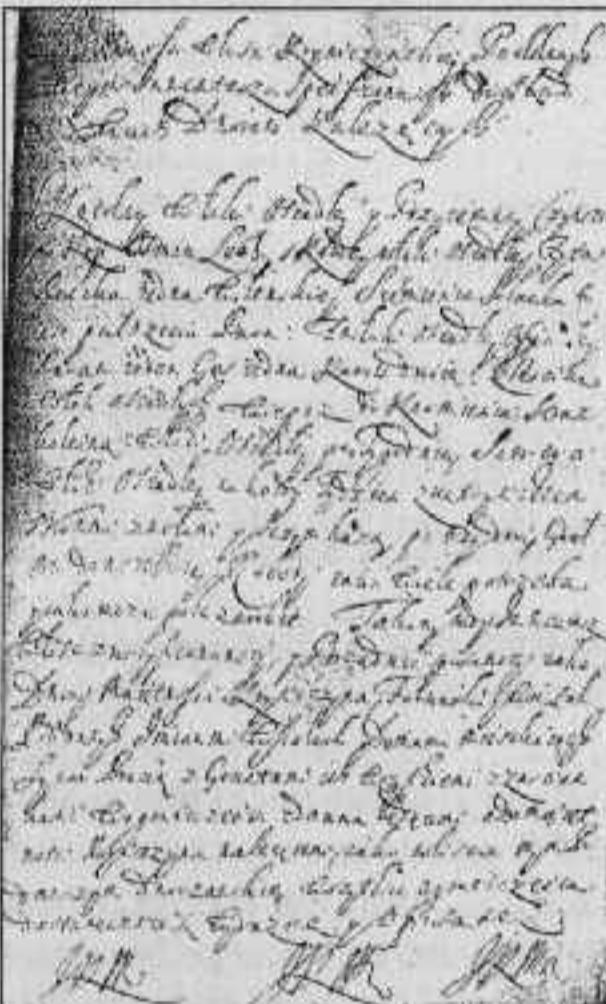
Ko gero, žiūrėk, pravers?

Algimantas Krinčius

Krinčino dvaras XVII a.

Motto: *Nepakeliama praeities lengvybė slegia tyrejo pečius*

Šiandien tūlas krinčinietis, paklaustas apie Krinčino dvara, tik trūkstelėtų pečiais. Istorikai ir kraštotyrininkai pasitenkinėdami paminėdami jo buvimą, ir nieko daugiau. Čia lyg ir koks paradoksas - didžiulis dvaras stovėjo 400 metų (nuo 16 a. vidurio iki 20 a. vidurio), o nieko apie jį nėra žinoma, minimas tik vienas kitas jo savininkas. Šiandien ir norėčiau praskleisti tą nežinios skairštę, pasiremdamas 17 amžiaus dokumentais, visų pirma Krinčino valdos inventoriui², rašytu lygiai prieš 330 metus, t.y. 1672 metų birželio 27 dieną.

1672 m. birželio 27 d. Krinčino valdos inventorius (75 lapas)

Kokia gi proga buvo surašytas inventorius? O proga gana reikšminga - tais metais trečioji ir paskutinioji kunoigaikštę Kurpskių karta, mirus Jonui, baigė savo egzistavimą, ir visa Krinčino valda buvo atiduota kitiems LDK didikams - Podbereskiams, iš pradžių Gregorui, Smolensko vaivadai, Gulbinų seniūnui, paskui jo vakiams (teisybės dėlei reikėtų pasakyti, kad dar buvo gyva Jono Kurpskio žmona Kristina Zarankaitė-Kurpska, bet moterys tuo metu nieko nedomino, nes valda buvo duota leno teise, ir ta teisė laikas nuo laiko karaliaus patvirtinama). O valda nebuvo maža: du dvarai - Krinčino ir Barklainių, du palivarkai prie tų dvarų, Krinčino miestelis su sodybom ir valakais, Ličiūnų, Suntautų, Purėnų arba Daniliškio, Miežiūnų, Petriškių, Daukninių, Juutiškių, Žoliškių ir Stasiškių kaimai su jų valakais bei užusieniais ir pievom bei laisva, nedirbama žeme. Tik Šniukštelių kaimas su 6 valakais bei 6 to kaimo užusienio valakai už poros kilometrų nuo miestelio priklausė Krinčino bažnyčiai dar nuo Dimitrijaus Kurbskio 1611 m. gruodžio mėnesio fundacijos. Sudėjus visus valakus,

bendras valdos plotas būtu 230 valakų arba 4830 hektarų su beveik tūkstančiu baudžiauninkų, jei laikysime, kad vyriškų ir moteriškų asmenų buvo apylygiai, mat inventorius nurodyta tik vyrai ir jų sūnūs ar jūnūai. Neblogas kąsnis bet kokiam to meto didikui! Tai paaškina ir sekanciam šimtmetyje atsiradusį pulką pretendentų į šią valdą, kai baigėsi Podbereskių šeimininkavimas, Krinčine nelikus vyriškos lyties palikuonii. Bet grižkime prie Krinčino dvaro. Kur jis buvo ir kaip atrodė?

Išsištęs prie antrojo Viešmens vingio, esančio apie porą kilometrų į pietryčius už Krinčino miestelio, dešiniajame krante, dabartinio Petriškių kaimo žemėje, aštuonių statinių kompleksas sudarė dvarą: įvažiavus pro vartus, aprėmiant arkine įžuolo konstrukcija (vadina-moji broma), galėjai patekti į dvaro teritoriją, kurioje stovėjo didieji rūmai, priešais juos - kiti rūmai, šalia - mažesnis pastatas. Be šių trių pastatų, dar buvo ūkiniai statiniai: sandėlis su rūsiu po juo, virtuvės pastatas, keturi svirmai - po du po vienu stogu, arkliedė (ar vežiko patalpa?) ir galų gale antrėji vartai, vedę į Krinčino miestelį, - iš viso penki ūkiniai statiniai. Iš inventoriaus aprašymo krinta į akis tai, kad visi pastatai jau semi, aprūniję, matyt, gerokai aplisti. Tuo atžvilgiu Barklainių dvaro pastatai daug geresnės išvaizdos - ten net dalis ūkininių statinių turėjo stiklo langus, nors pats dvaras buvo kuklesnis ir kompaktiškesnis. Tokia nevienoda Krinčino ir Barklainių dvarų priežiūra tikriausiai susijusi su tuo, kad valdos savininko Jono Kurbskio, Upytės pilies raštininko, brolis Andrius, Upytės pavieto maršalka, jau buvo miręs prieš trejetą metų³, 1669-aisiais, o Jonas rezidavo savo Barklainiuose, paveldėtuose ankščiau, po tėvo Dimitrijaus Kurbskio mirties, dalijant Krinčino valdą abiem sūnum, neskirdamas pakankamai dėmesio Krinčino dvarui; taigi per trejetą metų menkai prižiūrimi mediniai pastatai, dengti geriausiu atveju malksnomis, o blogiausiu - ūkiniai statiniai - šiaudais, gerokai aprūnij. Pastatų interjeras suprojektuotas laikantis simetriškumo. Galime "užėiti" į didžiuosius rūmus: pastatas tikrai nemažas, nes patalpu skaičius siekė dešimt, o stiklo langų užfiksuta 25. Iėjus į rūmų prieangį, tiek kairejė, tiek dešinėje vedé durys į erdvias menes, viena valgomoji, kita gal svečiams ir pokyliams; abi turėjo po penketą stiklinių langų. Iš tų menų durys vedé į kitus kambarius, podelius, kamaraite, kambarėlius. Menes šildė krosnys su židiniais, nudažytais žaliai, ištraukiamais pro dūmtraukius viršuje. Iš baldų užfiksuta stalai su suolais, vienas kitas šviestuvas. Gali būti, kad Kurbskiai miegojo ant suolų kaip kokie valdiniai, nors šiandien ir sunku tuo patikėti. Antrėji rūmai mažesni, labiau aplisti, trečiuosiuose stiklinių langų nebebuvo iš viso, o patalpu tik šešios, stogas visai apipuvęs. Ūkiniai

statiniai viduje buvo pertverti sienomis, turėjo rūsius vynui, daržovėms laikyti. Virtuvės statinio viduje buvo baltai dažyta patalpa, kepykla, virtuvė su sena krosnimi, spinata; langai be stiklo, patalpa be durų...

Dvaras gaudavo nemažas pajamas iš palivarko ir tų kaimų, kurie priklausė minimai valdos daliai, būtent Krinčino miestelio, Ličiūnų, Suntautų, Daniliškio ir Miežiūnų. Tiesa, valdinai (baudžiauninkai) jau buvo gerokai nuskurdinti, užspausti čišio, lažo ir prievolių, nes tai buvo didžiausios baudžiavines priespaudos laikotarpis, be to, ne taip seniai pasibaigės 1655-1661 švedmetis (ir pirmasis rusmetis), nėra abejonės, žiauriai atsiliepė ir Upytės žemėms, - dar ir dabar buvo tuščių, nepaimtų žemių: vien Krinčino miestelyje tokį buvo beveik 5 valakai, kai sėdimi ir priimtiniai sudarė truputį daugiau negu 8 valakus. Jeigu 1556 metų Paviešvenių vaitijos kaimu (taip pat ir Versmiu, būsimo Krinčino) inventoriuje minimi valdiniai ēmė po valaką žemės⁴, tai 1672 m. inventoriuje nerasisme nė vieno, turinčio visą valaką, - žmonės buvo priversti imti po trečdalį, ketvirtį ar net šeštadalį valako (tik vienas kitas turėjo po pusę), nes nebeįstengė dėl didelio lažo dienų skaičiaus ir kitų prievoilių apdirbtį viso valako. Privalomoji žemė vadinta sėdimaja, o turinti, kaip šiandien sakytume, lengvatų, priimtine. Taigi nuo kiekvieno valako tiek sėdimos, tiek ir priimtinės žemės dvaras reikalavo 8 kapų čišio, o iš sėdimosios žemės valako dar ir rugių statinės sėklai (t.y. pustrečio pūro, kaip paaiškinta inventoriuje), vieno avino, vienos žąsies, dviejų vištų, nuo šeštadolio valako - mečitėlio dvaro sargybai maitinti, nuo ketvirčio sėdimoko valako - trys dienos lažo per savaitę su jaučiais ar kaip bus nurodyta dvaro. Be to, dar buvo nemaži plotai, iš kurių dvaras imdavo vadinamą trečią pėdą, t.y. trečdalį derliaus, nes tuo metu grūdu kainos kilo, juos veždavo į Rygą parduoti ir gaudavo gražaus pelno. Nenoriu bandyti skaitytojo kantrybės, skaičiuodamas dvaro pajamas, juo labiau, kad po Andrius Kurbskio mirties visa valda su abiem dvarais Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo sprendimu buvo pri skirta⁵ ir karaliaus raštu patvirtinta Jonui Kurbskiui (nepaisant brolio Andrius testamento), o po Jono Kurbskio mirties karalius paskyrė valdą, kaip buvo minėta, Gregorui Podbereskiui, taigi tikslingiai būtu skaičiuoti visos valdos pajamas.

Norėčiau paminėti dar du dalykus: Krinčino miestelį ir valdinių pavadžių formavimąsi. Inventoriuje išskiri-

riama 18 sodybinių sklypų, kas rodo Krinčiną tikrai buvus miesteliu, nors ir mažu, bet tai ir suprantama, - be žemės dirbimo čia nebuvo įmanoma išgyventi, o žemės buvo tiek, kiek jos buvo atmatuota dar per valakų reformą, nors Kurpskiai čia padarė daug korektūrų, pavyzdžiui, atskirdami Miežiūnų kaimą arba duodami žemės bažnyčiai. Taigi dabar miestelyje buvo 18 sodybų ir dar pusė to kiekio tuščių sodybinių sklypų "kartu su špitole". Beveik 5 valakai buvo sėdimi, pustrečio - priimtinio, vienas valakas išnuomotas žydui, bažnyčiai - vienas su ketvirčiu ir veik 5 tušti valakai. Tarp 44 vyriškos lyties žmonių vienas, sprendžiant iš vardo ir pavardės - Aleksandras Monastyrskis - matyt, dar kunigaikštienės Aleksandros Semaškaitės-Kurpskos atsivežtas iš Volynės, kiti labai lietuviškais pavadinimais: Aleksas Gaudėnas su penkiais sūnumis - Kristupu, Andriumi, Juozu, Stepu ir Kasparu, Andrius Vilkevičius, Marius Karvelis, Kristupas Kuciūnas su broliu Povilu, Balčius Graužanonis su sūnum Stanislavu Balčiūnu etc. Nežinau, ar verstinos pavardės Jonas Pivovarūnas (aludaris), Jonas Rybakonis (žvejys), Jonas Kucharius (virėjas), Stepas Mlynas (malūnininkas), Adomas Tkačius (audėjas), Tomas Maštaleris (arklininkas), ar tai pavadės, ar iš tikrujų taip vadintami pagal užsiemimą - savo, tevo? Vienos vaikų pavardės sutampa su tėvų pavadėmis, - tai jau tikros pavardės, kitų pavardės pagal tėvo vardą, - tai dar ne pavardės, kaip suprantame šiandien. 17 amžius - krinčiniečių, kaip ir visų lietuvių, pavadžių formavimosi amžius. Tą patvirtina ir Krinčino bažnyčios metrikų knygos, pradėtos rašyti (ar bent išlikusios) nuo 1697 metų.⁶ Daug to meto pavadžių yra šiandieninio miestelio apyartoje: Gaidelionis, Vaitaitis, Mainonis, Paliulis, Tirilis, Tamošiūnas, Kripaitis, Gabriūnas, Baniulis, Lapėnas, bet tai jau atskira tema.

Tai toks trumpas bandymas pasivaikščioti po 17 amžiaus Krinčino dvarą, miestelį ir laukus lygiai prieš 330 metus, besižvalgant į pavadės žmonių, kuriuos valdė vis atčūnai, vis svetimai, "tikri lietuvių"⁷, nemokęj nė žodžio lietuviškai, niekinę tą kalbą, o ja kalbančius žmones laikę tik darbiniais gyvuliais, reikalingais dvarams išlaikyti ir palivarkams apdirbtį bei materialinėms gerybėms sukurti. Tauta išliko, o kur jie dabar, Krinčino kunigaikštai, baronai, dvarininkai Kurpskiai, Podbereskių, Karpių, Ropai, Bystromai, Dišterlofai, Šilinėi, Malinskiai, ir kas juos beprisimena?..

¹ Pvz.jr.: "Dziennik Warszawski", 1851, Kwiecień, nr.9, 10, 11, 13, 14. (Kniaż Kurbski na Volyniu, Bartoszewić); Eustachy Tyszkiewicz. Biržė. Rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacji. St. Petersburg, 1869. p. 107 - 108; P. Akiras - Biržys, Lietuvos miestai ir miesteliai, t. 2. Kaunas, 1932, p. 206-215; Antanas Stapulionis, Buve dvarai ir palivarkai Pasvalio rajone, Pasvalys, (Mašinraštis) 1980. p.10; Bronius Kvirklys, Mūsų Lietuva, t. II, South Boston, 1965, p. 715.

² VUB RS F. 7 - 3767, l. 51 - 76.

³ VUB RS F.8 - 524.

⁴ Akty izdavajiciemyje Vilenskojo Archeografičeskoju komisieju dlia razboru drevnih aktov/ Akty upitskago grodskogo suda, m. 26. Vilna, 1899. p. 600 - 608.

⁵ MAB RS B2 - 132

⁶ LM. B. 361, L.439 - 440

⁷ LVIJA F.604. Ap.11 (1697-1796 m.m. metrikų ir santuokos kn.;s.v. 35 ir 35)

⁸ P. Rušys, Biržų pilis ir jo apylinkės. / Mūsų senovė, Kaunas, 1921. kn. 1, p. 159-160; Užanga Pasvalys, V., 1997. p. 592.

Šis tas iš Krinčino praeities

Tėsinys. Pradžia 2001/1(11)

II. XVIII - XIX a.: miestelis žlugdomoje ir žlugusioje LDK

1672 m. atlikta dvaro ir miestelio bei kaimų inventarizacija, susijusi su kunigaikščių Kurbskių valdymo pauja; inventorius aprašą sudaro 25 didelio formato lapai, saugomi Vilniaus universiteto rankraštyne. Matyt besiformuojančios krinčiniečių pavardės.

1695 m. vasario 24 d. Biržų dvaro teisme apklaustas Aronas Šalamavičius dėl vogto sidabrinio indo, kurį, atseit, pirkо iš Krinčino valdinio ir pardavę Pasvalio žydeliui Izaokui Judkevičiui.

1713 m. gegužės 7 d. Aleksandras ir Petronėlė Podbereskiai kreipiasi į teismą dėl paskolintų Šredersams pinigų, kurių anie negrąžina. Užstatu buvo Krinčino žemės.

1715 m. liepos 8 d. Vyriausasis Lietuvos tribunolas Adomui ir Rapolui Šredersams bei Mykolui Bystromui siunčia šaukimą į teismą.

1715 m. rugpjūčio 6 d. Vyriausiajame Lietuvos tribunole sprendžiama Bystromo, Šredersų etc. byla dėl užstato Krinčino miestelio.

1717 m. dvaras nutraukia mokytojo išlaikymą, tuo sulaužydamas Dimitrijaus Kurpskio valią kasmet duoti 30 lenkiškų auksinų.

1732 m. vasario 13 d. Vilniaus prelato Juozapo Pužino Krinčino bažnyčios vizitacija. 1737 m. rugpjūčio 22 d. pradera darbą Krinčino rektorius (klebonas) Stanislovas Kuzovskis, mokas lietuviškai, prie kurio mišios aukojamos ir giedama ne tik lenkiškai, bet ir lietuviškai. Klebonijoje yra ir dvi lietuviškos knygos: "Pamoxlas" ir "Lietuviškas Rožančius".

1746 m. baigiasi Podbereskiai šeimininkavimas Krinčine nelikus paveldėtojo. „Paskutinis buvo Pranciškus Oršanskis, pilies raštininkas. Miestelis grįžo valstybės iždan. Dovanotas Pungės seniūnui Ignui Karpiui, kuris taip metais įvestas karališkojo Krinčino dvaro valdyman, karaliaus Augusto III privilegija suteikiant leno teisę „amžinam naudojimui”. Tiškevičius, vėdės Karpio dukterį Benediktą, valdė žemes, bet, kai jos brolis Ignas mirė bevaikis, Krinčinas grįžo iždo žinon“. (E. Tiškevičius)

1747 m. lapkričio 25 d. Krinčine lietuvių bajorų šeimoje gimė Tadas Kundzičius, matematikos profesorius, Vilniaus kapitulos narys, vyskupas sufragatas, prancūzų kalbos vadovėlio autorius etc.

1748 m. remiso byla tarp Jokūbo Igno Karpio, gavusio karališkajį leną į Krinčiną arba Paversmius, ir kitų pretendentų.

1765 m. Krinčine pastoraciją pradeda klebonas Jonas Jeronimas Šarkevičius.

1777 m. klebonas kanauninkas Jonas Jeronimas Šarkevičius pradeda statyti naują Krinčino bažnyčią nuo pat pamatų, kuri ir šiandien tebesto vi. Mokosi 40 miestelėnų ir valstiečių vaikų.

1781 m. baigiamata statyti bažnyčia, pritvirtinama metalinė vejarodė. Parapijos mokykloje mokosi 17 vaikų: 5 šlektos, 12 valstiečių. 1782 m. parapijos mokyklą lanko 27 vaikai (17 miestelėnų, 10 valstiečių).

1784 m. karaliaus Stanislavo Augusto Poniatovskio rezoliucija Krinčino dvaro byloje. Krinčino žemės pa-skirstomas Šilingui, Ropui, Dišterlioju etc.

1792 m. suteikiama Magdeburgo teisės.

1796 m. Mykolas Smolskis, Kupiškio dekanas, vizitacijos metu neranda mokyklos, nes žmonės neturi kuo mokytojui užmokėti, „nė kaip vaikų mokyklon leisti“. Klebonas - Jonas Jeronimas Šarkevičius, kamendorius - kunigas Andrius Linkevičius (30-ties metų, Krinčine treti metai).

1798 m. parapijos mokykloje mokosi 10 vaikų.

1804 m. parapijos mokykloje mokosi 20 vaikų. Minėtas klebonas pastato Daujėnų bažnyčią.

1812 m. Vilniaus-Rygos keliu pro Biržus žygioja prancūzų karėliai. Ar juos matė krinčiniečiai?

1815 m. popiežius Pijus VI siunčia raštą Vilniaus katedros prelatui Tadui Kundzičiui apie jo paskyrimą Anastasiopolio vyskupu.

1827 m. spalio 22 d. Upytės dekanato Krinčino parapijoje gyvena 3774 žmonės, 1828 - vyriškos lyties, 1946 - moteriškos. Parapijinėje mokykloje 26 vaikus moko du mokytojai, bažnyčioje, be kuno, du vikarai, špitole - keturi seneliai, penkios senutės ir du našliačiai.

1827 m. gruodžio 20 d. reginys miestelėnams - pats Upytės dekanas, Panevėžio klebonas Ipolitas Vercinskis atvyko tuokti Krinčino didžiūnų: 32 metų husarų pulko majoro Kristupo Emanuelio Ropo ir 18-metės dvarininkaitės Kamilės Malinskaitės.

1828 m. mokosi 36 vaikai. 1828 m. gegužės 19 d. Vilniaus katedros vyskupas sufragatas Tadas Kundzičius į kunigus įsventina Motiejų Valančių. Vyskupui 81-eriu, jaunajam kunigui, būsimam Žemaičių diecezijos vyskupui, 27-ieji gyvenimo metai.

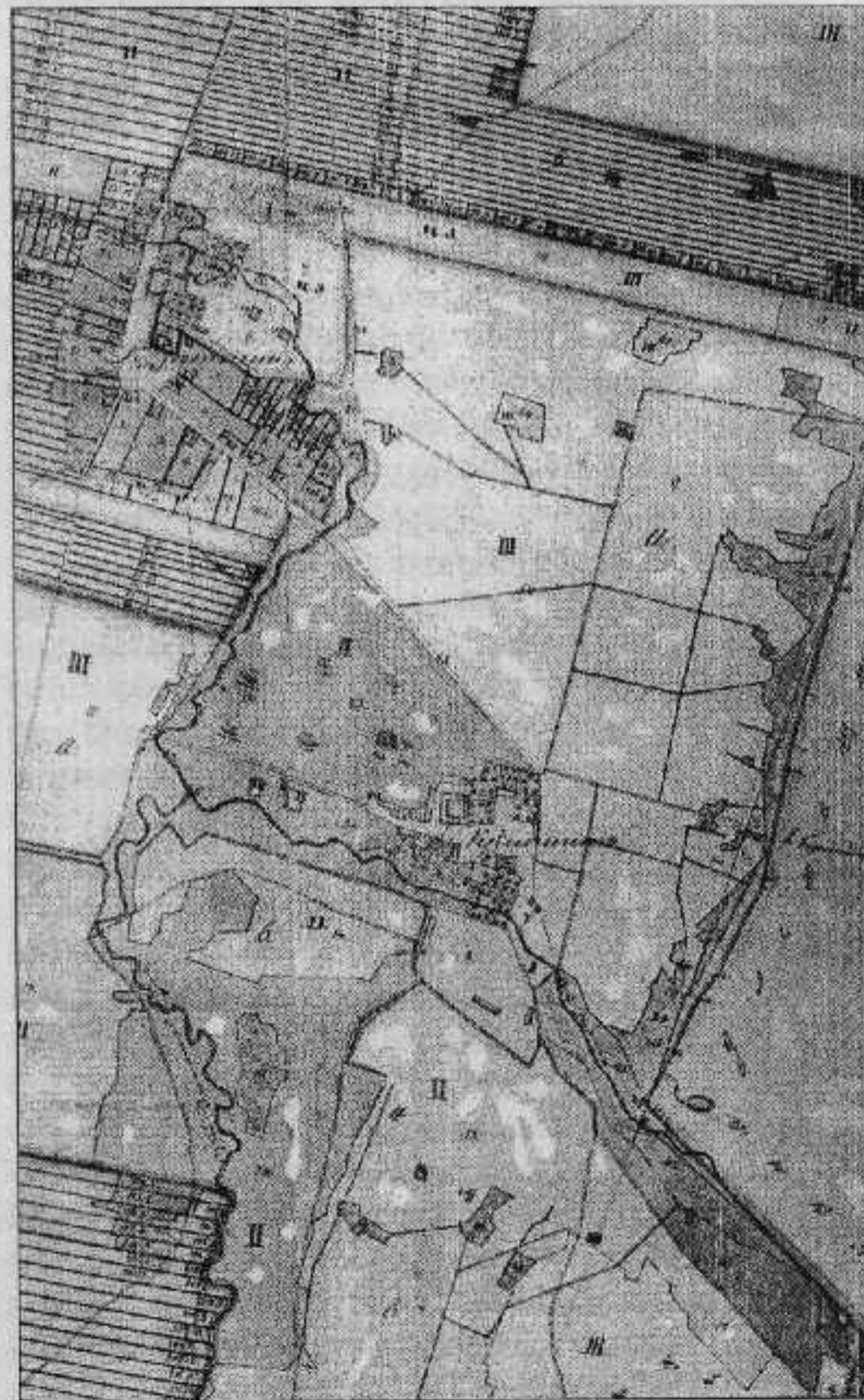
1829 m. sausio 15 d. Vilniuje miršta Tadas Kun-

džius.

1831 m. spalio 15 d. 10 val. vakaro miršta Krinčino klebonas Justinas Venglevskis. Palaidotas Daujėnuose. Melstasi ne tik lenkiškai, bet ir lietuviškai. Laikinu bažnyčios rūpinimuisi Upytės dekanas Stanislovas Verbinskis paskiria Pasvalio vikarą Dauknevičių; vėliau Vilniaus diecezijos vyskupas sufragatas Benediktas Klongevičius Krinčino klebonu skiria Pumpėnų administratoriui Adomą Klongevičių.

1833 m. spalio 31 d. Vilniaus konsistorijos potvariu už dalyvavimą 1831 metų sukilime nubausti Upytės dekanato kataliku dvasininkai, išskaitant ir patį dekaną Ipolitą Vercinskį (nušalinant jį nuo Panevežio bažnyčios klebono pareigų). Krinčino vikarui Juozui Grinevičiui paskirtas atgailos mėnuo pasirinktame vienuolyne (klebonui Tadui Krivickui atgailauti nebeteko - jis jau buvo miręs). Panaši bausmė skirta ir Adomui Klongevičiui, Krinčino klebonui, bei Tadui Lichodziejauskui iš Padubrės.

1850 m. vyskupo Motiejaus Valančiaus indultas Motiejujų koplyčiai. Krinčino dvarą ir žemes perima valdyti Jonas Malinskis. (Išlikęs tų metų Krinčino žemų planas.)

1850 m. Krinčino miestelio ir palivarko plano fragmentas

1851 m. vyskupas Motiejus Valančius konsekuoja Krinčino bažnyčią (suraštas bažnyčios inventorius). Randa veikiančią parapijos mokyklą ir daug skaitančių žmonių.

1851 m. rugpjūčio 10 d. Krinčine 13-oje sodybų gyveno 106 (nelaisvi?) žmonės, miestelėnai girtuokliavo vienintelėje karčemoje. Ne ką mažiau žmonių buvo Da-niliškiuose (104) ir Ličiūnuose (100), už kelių žingsnių esančiuose Miežiūnuose (61), mažiausiai - Žabynėje (4) ir Stasiškiuose (5).

1858 m. vyskupo Motiejaus Valančiaus vizitacija.

1863 m. birželio pradžioje Krinčino sukilėliai sunaikina valsčiaus valdybos knygas.

1863 m. birželio 11 d. 9 valandą vakaro nuo Gulbinų, Miežiūnų pusės atvyksta baudžiamasis pulkininko barono Budbergo būrys.

1863 m. lapkričio 1 d. mūšyje žūna Krinčino valstietis Andrius Barysas, po E. Liutkevičiaus žūties (1863.X.30) perėmės vadovavimą nedideliam būriui.

1864 m. spalio 29 d. sukilėlis Antanas Krypaitis, sūnus Bernardo, Krinčino seniūnijos valstietis, pakartas rusų už dviejų žydi ir Fortunatovos Petrusovnos pristatydamas sukilėliams. Visi karti netoli Ličiūnų.

1864 m. Krinčinas prijungiamas prie rusų isteigto Gulbinų valsčiaus (iki 1918 m.).

1866 m. liepos mėnesį atkeliamas Antanas Vienāžindys. Petro Avižionio motina Salomėja Lapientytė, kilusi iš Baukų, dainavo vikaro A. Vienāžindžio chore, ateidama 10 km iš Daujėnų. Miestelyje - 81 gyventojas.

1872 m. Antanas Vienāžindys iškeliamas į Vainutą.

1879 m. dėl didelių altoriaus pakeitimų vyskupas A. Beresnevičius konsekuoja bažnyčią.

1883 m. Krinčinas jau barono Šilingo nuosavybė. Panevežio dekanato Krinčino parapijoje - 5161 siełos.

1889 m. rugpjūčio 25 d. Užuilių kaime gimė garsusis Panevėžio fotografas Jonas Žitkevičius.

1890 m. vasario 20 (ar 27) d. policija aptinkta slaptą mokyklą Daukniūnuose. Daraktorius Antanas Plesnevicius, mokas lietuviško ir lenkiško rašto, nubaustas 14 dienų aresto, o tėvai - po rubli pabaudos.

1897 m. Krinčine gyvena 155 žmonės.

III. XX a.: nauji vėjai pilkoje padangėje

1900 m. draudžiamų lietuviškų knygų byla; tarandomieji asmenys: Antanas Gaidelionis (27 m. amžiaus), Antanas Žitkevičius (67 m.), Morta Žitkevičienė (58 m.), Juozas Žitkevičius (25 m.), Skolastika (23 m.) ir Amelija (15 m.) Žitkevičiūtės. Pranciškus Žitkevičius tuo metu darbuojasi Paryžiuje, rengdamas lietuvišką Pasaulines parodos skyrių. Byla trunka dvejus metus, - iki 1902 m. gegužės 9 d. A. Gaidelionis nubaustas 4 mėnesiams Panevėžio kalėjimo, S. Žitkevičiūtė - 7 dienų arestu valsčiaus daiboklėje, kitiems byla nutraukta. Vasarą iš 38-eriu

metų krinčiniečio Petro Savicko ir 70-metės jo motinos Julijos atimtos dvi lietuviškos knygos. Abu nubausti po 15 rublių pabauda arba 5 d. arešto policijos areštinėje. Tų pačių metų rugpjūčio 9 d. Vilniaus generalgubernatorius nubaudė dvem parom arešto Povilą Kaunecką iš Trajoniškio už kelias kratos metu rastas lietuviško laikraščio skiautes. (Kokie mastai!)

1905 m. rugpjūčio mėnesį Suntautų kaime, Petro Mačiuko daržinėje, pirmą kartą Krinčino apylinkėse suvaidintas viešas lietuviškas spektaklis A. Keturakio "Amerika partyje". Žiūrovai netilpo ne tik daržinėje, bet ir kluone.

1906 m. liepos 31 d. pirmasis lietuviškas vakaras Krinčine.

1907 m. birželio 29 d. per atlaidus mugės metu būrys vyrų, ginkluotų basliais, nusiveja 14 ginkluotų šautuvaus ir kardais policininkų ir išlaisvina lietuviškom knygom prekiavus pasvalietį Antaną Jovaišą-Bartoševičių bei tris suimtus valstiečius.

1908 m. klebonas Motiejus Požėla pastato mūro varpinę, pakabina varpą.

1911 m. kovo mėnesį policija uždaro klebono namuose veikusią mokyklą. Oficiali priežastis - mokytoja Elžbieta Rastauskienė neturinti valdžios leidimo. 48 vėkai liko be mokyklos.

1915 m. dar veikia rusiška mokykla. (Išlikęs ir mokyklos dienynas.)

1916 m. kunigas Juozapas Viškys, mokėdamas vokiečių kalbą ir palaikydamas gerus santykius su okupantais, ima steigti lietuviškas pradžios mokyklas. Vienojo jo pakiesta dirba Stasė Klonevičiūtė, kita - Pranciškus Žitkevičius, dailininkas, publicistas, susipratęs lietuvis. Daugiau mokyklų įsteigtų nepavyksta, nes nėra, kas galėtų mokyti.

1917 balandžio 6 d. miršta dailininkas Pranciškus Žitkevičius. Palaidojamas kunigo Petro Ramiazo Krinčino kapinėse.

1917 m. spalio 23 d. mirusi Ona Vileišytė-Klonėvičienė palaidojama Krinčino kapinėse.

1919 m. gegužės 25 d. Krinčinas išvaduojuamas iš bolševiku. Kovose dalyvavo ir apie dvidešimt savanorių partizanų iš Krinčino.

1921 m. rugpjūčio 30 d. Krinčino Šaulių kuopoje - 27 nariai.

1923 m. pirmojo visuotinio Lietuvos Respublikos gyventojų surašymo duomenimis miestelyje randami 65 kiemai su 297 gyventojais (dvare - 89), gi visame valsčiuje - 890 kiemai su 5743 gyventojais (96% - lietuvių, žydų - 0,6%, latvių - 2,2%, kitų - 1,2%). Neraštinių - 31,1%).

1923 m. žemės reformos metu Krinčino dvaras išparceliuojamas; atsiranda Peteliškių kaimas. Vienas naujakurių - Antanas Šidagis, Lietuvos kariuomenės savanoris. Tais pačiais metais liepos 18 d. parapija "pamažinama": 15 kiemų atskiriama naujai Daujėnų parapijai.

1929 m. rugpjūčio 18 d. Tautininkų sąjungos Krinčino skyriaus steigiamasis susirinkimas. Dalyvauja 70 žmonių, nariais iširašo 15 vyrių. Pirmininku išrenkamas Antanas Žitkevičius, sekretoriumi - Povilas Lomanas, iždi-

ninku - Antanas Žagrakalis.

1930 m. grindžiamos miestelio gatvės, pradedama statyti tipinė medinė dvieju aukštų pradžios mokykla, kurios statyba užbaigama 1932 m.

1932 m. Krinčino valsčius priklauso Panevėžio apygardos Vabalninko nuovados Taikos teisėjui (teisėjas Antanas Laučevičius), Pasvalio policijos nuovadai (teismo tardytojas Leontijus Prusakevičius). Veikia smulkus kredito valsčiaus draugija, ūkio produktų prekyba užsiima Zvidgalas Chaim, laikės parduotuvę Daniliškio kaime, medicina rūpinasi vaistininkas Vilius Matuzevičius, žinomų poetų tėvas; vandens malūnas laiko A. Jansonas Raubonių ir V. Mačiukas Trečionių kaimuose; vejo malūnų buvo daugiau: Ličiūnuose - Uršulės Baršauskienės, Židžiūnuose - Jokūbo Grinevičiaus, Dirvonišky - Petro Morkūno, Aukštuoliuose - Povilo Navalinsko, Daučkėnuose - Jono Tamulėno. Pradžios mokyklų inspektorius - Mykolas Bartuška (Biržų apskritis, I rajonas, Pasvalys).

1934 m. 6057 gyventojai valsčiuje.

1936 m. sausio 23 d. Gulbinėnų koplyčią šventina Krinčino klebonas Antanas Keraitis. Tų pačių metų birželio 21 d. Krinčino šaulių būrys mini 14 metų suakty. Būrio vadės J. Jasilionis atidaro iškilmingą posėdį, pranešimą skaito šaulys S. Gutauskas. Vakare vyksta geugužinė, groja dūdų orkestras.

1936 m. rugpjūčio 20-22 d.d. - didžiulės iškilmės: J. E. vyskupas Paltarokas lanko parapiją; sausakimšoje bažnyčioje krinčiniečiai girdi ne tik vyskupo žodžius, bet ir garsaus Operos smuikininko Motiekaičio griežiamą Šarlio Guno "Ave, Maria" su A. Strazdo vargonavimu bei A. Mitros diriguojamu choro giesmėmis. 1938 m. Biržų apskritys Krinčino valsčiaus savivaldybės tarybos sudėtis: Antanas Žitkevičius (viršaitis), Fabijonas Grigaliūnas, Antanas Balčiūnas, Adomas Šimas, Povilas Mekelis, Mikas Stapulionis, Antanas Bieža, Petras Jackūnas, Antanas Jackūnas.

1939 m. 21 d. oficialiai įsteigus Gulbinėnų parapiją, nuo Krinčino atskiriama 13 kaimų su 1293 parapijiečiais.

1939 m. Krinčino bažnyčia dekoruojama Šiaulių meistro Antano Krivicko, prieš tai dirbusio Pasvalio bažnyčioje.

1940 m. parapija turi 6692 parapijiečius, priklauso Pasvalio dekanatui. 1940 m. atkeliami Gruzdžių mokytojai Stasys ir Ona Vaišvilos, kad kitais metais būtų išvežti į Sibirą. 1944 m. liepos 26 d. mokyklos pastatas sudega nuo fuzasinių rusų bombų, lėkusių iš Ličiūnų pusės. Ketvirtą kartą išikrausto rusai, šikart beveik pusei amžiaus, iki 1993 m. rugpjūčio 31 d.

P.S. Tai buvo laikas, kurį aš gyvenau, kai rožės žydėjo raudonai, o laiptai vedė į dangų, valgėm riešutų duoną ir klausėm kolūkio partorto pasakėlių iš rusio. Bet aš su tuo nesusijęs, nes buvau laisvas nelaisvėje. Kaip ir dar vienas žmogus, kurio jau nebéra, bet kuriam skirių šia savo kompliaciją.

A. K.

Gintaras Butkevičius

Iš Pasvalio krašto ugniagesybos istorijos

Savo straipsnyje pasigilinan į Lietuvos ir Pasvalio krašto ugniagesybos istoriją, apsiribodamas laikotarpiu iki 1944 metų (vokiečių okupacijos pabaigos). Daugiausia duomenų apie to meto Pasvalio krašto ugniagesių organizacijų veiklą radau Biržų krašto "Sėlos" muziejuje. Už suteiktą galimybę naudotis šio muziejaus fondais noriu padėkoti vyriausiajai fondų saugotojai Jadvigai Kriščiūnienei bei direktoriui Eugenijui Mikalajūnui. Taip pat nuoširdžiaus padėkos žodžius tariu pasvalietei Reginai Balčiūnaitei-Samuolienei už žinias ir muzieui dovanotus eksponatus, susijusius su jos tėvu, Pasvalio ugniagesių komandos viršininku Kaziu Balčiūnu.

Gaisrus gesinimas senas kaip pasaulis, tačiau organizuotos ugniagesybos istorija Lietuvoje nėra labai ilga. Seniausias dokumentas, siejamas su priešgaisrinės apsaugos organizavimu Lietuvoje (Vilniaus mieste), yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1505 m. "Privilegija", kurioje patys miestiečiai įpareigoti imtis priešgaisrinės apsaugos ir įsakmai nurodyta, "kad kiekvienuoje vartuose sargybinis budėt dieną ir naktį". 1522 metų kunigaikščio Žygimanto Senojo "Privilegijoje" randame žinių apie "sargybinius, kurie, vaikščiodami po miestą, kasnakt žiūrėti privalo, sutrukdydami vagystes... ir gaisrus". Augant miestams, pradejo kurtis savanoriškos, o vėliau ir profesionalios ugniagesių komandos. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikais miestuose gaisrus gesino amatinių bendruomenės (cechai) ir kariuomenė. Ivaiciuose 16-17 a. dokumentuose galima rasti priešgaisrinės apsaugos reikalavimų: "...miesto valdyba turi žiūrėti, kad prie rotušės visuomet būtų pilni vandens kubilai rogėse ir ratuose; taip pat kopėčios ir geležiniai įrankiai, medinės švirkšlės ir keloliuka odinių kibirų apsaugoti nuo ugnies..."; "...bravorą statyti tik prie upės, kad būtų mažiau gaisro pavojaus..."; "...atsitikus gaisrui ...pačiame mieste, turi būti pagalba bendrai teikiama..."³

Carinėje Rusijoje ugniagesyba buvo pavesta visuomeninė organizacijai - Imperatoriaus Rossijskoje Požarnoje Obščestvo. Šiai organizacijai priklausė ir Lietuvos teritorijos negausūs ugniagesiai - Vilniaus miesto komanda (įsteigta 1802 m.), Kauno miesto komanda (nuo 1815 m.) ir pirmosios savanorių ugniagesių draugijos Zarasuose ir Telšiuose (įsteigtos apie 1870 m.). Iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos teritorijoje veikė 79 ugniagesių komandas, bet tik 15 iš jų buvo įkurta prieš spaudos draudimo panaikinimą, nes caro valdžia jų kūrimosi neskatino, įtariai žiūréjo į bet kokius žmonių su-

sibūrimus. Pirmojo pasaulinio karo metais ugniagesių organizacijų veikla nutrūko. Jų turtas buvo išvežtas į Rusiją ar Vokietiją, lėšos, archyvai pražuvo.⁴

1918 m. atsikūrusių Lietuvos valstybei šią svarbią tarnybą teko kurti iš naujo. 1921 m. buvo atgaivinta Kauko savanorių ugniagesių draugija. Kiek vėliau savanoriškos bei savivaldybių draugijos pradėjo veikti ir kituose Lietuvos miestuose. 1928 m. neetatinių ugniagesių komandos pradėtos steigti kariuomenės daliniuose. Jos ne tik padėdavo civiliams ugniagesiams, bet buvo ir kadru kavalių: išėjė į atsargą kariai įsiliedavo į jau veikiančias ugniagesių organizacijas arba steigė naujas. Lietuvos kariuomenė apmokyta ugniagesių 1928-1940 m. laikotarpiu išleido per 4 tūkst.⁵ Tokius apmokymus buvo praejęs ir Daujėnų komandos vadė Jonas Grigalionis.⁶ 1933 m. "Biržų žinios" aprašo atvejį, kai Saločių valsčiaus Kiemėnu kaime perkūnijos sukeltas gaisras buvo numalšintas sumanaus kareivio dėka.⁷ Ugniagesių komandos buvo steigiamos ir prie Saulių sąjungos bei kitų organizacijų. Taigi Lietuvoje veikė miestų (išlaikomos savivaldybių), kariuomenės, geležinkelij (išlaikomos valstybės), savanorių, Šaulių sąjungos, skautų (išlaikomos šių visuomeninių organizacijų) ugniagesių draugijos bei komandos. Be to, veikė dar ir fabrikų ugniagesių komandos.

Dar 1923 m. žurnalas "Lietuvos gaisrininkas" ėmė gyvindinti ugniagesių organizacijų suvienijimo klausimą. Šių organizacijų veiklos koordinatore tapo Lietuvos ugniagesių sąjunga, įsteigta 1924 m. Kaune steigiamajame ugniagesių organizacijų suvažiavime.⁸ Ši sąjunga organizuodavo ugniagesių apmokymo kursus, perėmė žurnala "Lietuvos gaisrininkas", vėliau pervađintą "Ugniagesiu". Bet ir įsteigus Sąjungą vienijimosi idėja išliko aktuali. 1933 m. "Biržų žiniose" skaitome: "Šių metų priešgaisrinės propagandos savaitė Vaškų gaisrininkams ypatinai pažymėtina, nes šioje savaitėje buvo daromi žygiai dabar esamas gaisrininkų komandas (Šaulių ir savanorių) sujungti į vieną...⁹

1926 m. III Lietuvos ugniagesių kongrese aktyviems ugniagesybos darbuotojams paskatinti buvo įsteigti garbės ženklai: "Už žūstančiųjų išgelbėjimą", "Artimui pagalbon", "Už 10 (ir daugiau) metų ištarnavimą" bei pagyrimo lapai (raštai) 5-crius metus ištarnavusiems ugniagesiams.¹⁰ 1933 m. patvirtinus naują Ugniagesių sąjungos statutą, iš naujo patvirtintas garbės ženklas "Artimui pagalbon" ir įsteigtas medalis "Ugniagesių kryžius". Tokiu garbės ženklu "Artimui pagalbon" buvo apdovanó-

tas pasvalietis gaisrininkas Juozas Kazakevičius, išgelbėjęs mergaitę iš degančio namo Biržų ir Palėvenės gatvių kampe. Okupacijų metais šie apdovanojimai buvo panaikinti, dabar vėl atkurti.

Nepriklausomos Lietuvos metais ugniagesių komandų skaičius nuolat augo, pvz. 1931 m. pradžioje buvo 87 komandos, tų pačių metų pabaigoje - 157 komandos, 1932 m. - 290, 1934 m. - 411, o 1938 m. jau 461 komanda.¹¹ Tikslių duomenų, kada ugniagesių organizacijos įsikūrė kiekvienam Pasvalio krašto valsčiui, nepavyko rasti. Žinoma, kad 1931 m. ugniagesių komandos veikė Pasvalyje, Vaškuose, Joniškelyje, vėliau komandos įsikūrė kiekvienam valsčiue.¹² Joniškėlio savanorių ugniagesių komanda įsteigta 1926 09 03.¹³

Kokie dažni tuo metu buvo gaisrai, galima spręsti iš šių skaičių: 1918-1928 m. Lietuvoje kilo 9103 gaisrai, padarydami 92 mln. litų nuostolių. Draudimo kompanijos padengė 7,7 mln. litų. Gaisruose žuvo 119 žmonių, sužeisti 268 žmonės.¹⁴ Biržų apskrityje (i kurią jėjo didžioji dabartinio Pasvalio rajono dalis) 1933 m. kilo 48 gaisrai (nuostoliai - 250,7 tūkst. Lt., draudimo suma - 154,5 tūkst. Lt.), 1934 m. - 70 gaisrų (nuostoliai - 149,7 tūkst. Lt., draudimo suma - 85,4 tūkst. Lt.), žuvusiųjų nebuvo, sužeisti 6 žmonės.¹⁵

Apie Lietuvos komandose turėtą techniką ir kitą ugniagesių inventorių bei jų kiekio kitimą

galima spręsti iš šios lentelės:¹⁶

	1924 m.	1928 m.	1932 m.
Ivairių automobilių ir cisternų	8	14	36
Benzinių motorinių siurblių	6	25	72
Garinų siurblių	3	4	4
Rankinių siurblių	310	301	428
Geležinių ir medinių statinių vandeniu	483	586	880

Kokias dar priemones naudojo ugniagesiai tarpukario Lietuvoje? Prasidedę gaisrai gesinti cheminiais gesintuvais arba tryškinėmis (hidropultais). Aukštėsnių degančių trobesių vietas būdavo pasiekiamos mechaninėmis, pristatomomis, sustumiamomis, kablinėmis, stoginėmis, virvinėmis kopėciomis. Žmonėms gelbėti naudoti diržai su plunksnakabliais, pagalbos virvės, gelbėjimo maišai ir skraistės, į kurias žmonės šokdavo. Trobesiai būdavo laužomi kirviais, skardikliais, dalbomis, pjūklais. Dar naudoti inkarai, kastuvai, kabliai, šakės. Apsisaugoti nuo dūmų ir duju padėdavo ivairios kaukės ir respiratorių. Gaisraviečių apšvesti vartoti žibalinių ir kitokie degėlai (žibintai), lempos ir šviesosvaidžiai (projektoriai). Signalizacijos priemonės - ivairios sirenos, varpai ir skambalai, rageliai, trimitai ir švilpukai.

Ugniagesių veikla neapsiribojo vien gaisrų gesinimu ir gelbėjimo darbais. Buvo dirbamas prevencinis darbas: organizuojamos priešgaisrinės propagandos savaitės, ivairios švietėjiškos akcijos. Glaudžiai bendradarbiauta su mokyklomis, ypač atkreiptas dėmesys į priešgaisrinį jaunimo auklėjimą. Valstybinės šventės, minėjimai taip pat nepraeidavo be uniformomis pasipuošusių ugniagesių. Būti aktyviu gaisrininku reiškė nuolatos būti visuomenės dėmesio centre. Štai ką rašo 1932 m. "Biržų žinios" apie nepriklausomybės šventę Pasvalyje: "Miestas pasipuošė tau-

tiškomis vėliavomis. Istaigos ir kai kurie privatūs namai papuošti vainikais, o languose išstatyti tai dienai derą paveikslai. 9 val. 30 min., giedant tautos himną, pakelta vėliava. Vėliavos pakėlimė dalyvavo: šaulių būrys, gaisrininkų organizacija, aukštėsios Komercijos mokyklos ir Pradžios mokyklų mokiniai ir didelis būrys neorganizuotos visuomenės. Paskui visi dalyviai nėjo bažnyčion pamaldosna. Pamaldoms pasibaigus, į iškilmingą posėdį prigužėjo pilna salė gaisrininkų".¹⁷ Ugniagesiai rengdavo metines savo šventes, sporto varžybas, ivairius vakarus, vaidinimus (neretai patys juose ir vaidindavo), loterijas, kurių pelną skyré savo bazei stiprinti.

Ugniagesių devizas remesi krikščioniškomis vertybėmis - "Dievui garbė, artimui apsauga". (Mūsų laikų ugniagesių devizas beveik tokis pat - "Artimui pagalba, Dievui garbė"). Tačiau gyvenime apstu visokių kuriozų... Į 1925 m. Pasvalio ugniagesių draugijos metinę šventę buvo pakvieti kolegos biržicciai. Biržų ugniagesiai, paleiingu sunkežimiu išsiruoše pas kaimynus, atvyko per ankstį - 11 valandą, o ne 13, kuriai buvo kviečti. Nors ir ankstyvus svečius Pasvalyje sutiko iškilmingai, su dūdomis. Tačiau pritaikius Švenčių įstatymus (už triukšmavimą pamaldų metu) Pasvalio ugniagesiai užsitrukė nuobaudas. Draugijos viršininkas Korpyška gavo 14 parų, o ugnies meistras ir kapelmeisteris - po 7 paras arešto.¹⁸

Apie tai, kad Pasvalio ugniagesiai išmanė pagrindinių savo darbų, galime spręsti iš tokio pavyzdžio. 1940 m. gegužės 30 d. vidurdieni nepilnametis rūkorius numetė neužgesintą papirošą į pakulas virvių dirbtuvėje, stovėjusioje beveik miesto centre. Ugnis labai sparčiai plėtėsi ir apie dirbtuvės gelbėjimą nebuvo né kalbos. Komandos vyrai tik stengesi, kad ugnis nepersimestų į kitas gatves. Tačiau kai kuriems pasvaliečiams nepatiko, kad vandeniui liejami dar nedegantys pastatai, todėl miesto gelbėtojai buvo smarkiai apibarti. Bet, kaip parodė vėlesni tyrimai, tąkart elgtasi teisingai, nesidarbuota prie neužgesinamai įsiliepsnojusių pastatų, bet kovota ten, kur buvo vilties laimėti. Patirti nuostoliai (sudegė apie 10 ivairių trobesių, žala 100 tūkst. litų) galėjo būti dar didesni.¹⁹

Prasidėjės Antrasis pasaulinis karas, sovietinė okupacija negalėjo neturėti įtakos ir ugniagesių organizacijų veiklai. 1940 m. bolševikams okupavus Lietuvą, likviduota Ugniagesių sąjunga. Ugniagesių komandos perėjo Vydaus reikalų liaudies komisariato žinion ir tapo SSSR priešgaisrinės apsaugos sistemos dalimi. Nutrauktas "Ugniagesių" laikraščio leidimas. Sovietinė okupacija pakeitės hitlerinei, Lietuvos ugniagesių sąjunga vėl atkurtė. Keičiantis režimams, neišvengta žmonių ir techninių resursų nuostolių. 1941 07 07 dokumente skaitome: "Iš komandos (Pasvalio) pabėgo šie ugniagesiai: komandos viršininkas Ramanauskas Albertas, sargybos viršininkas Markauskas Valentinas ir šoferis Tinteris Bronis. 1941 m. birželio mėn. 25 d. mašina firmos "Shevrolet" priklausiusių ugniagesių komandai minėti asmenys ... išvažiavo."²⁰ 1941 m. gruodžio 1 d. bendraraščiu ugniagesių organizacijų sąjungai pavedama tvarkyti ugniagesybos reikalus visoje Lietuvos generalinėje srityje. Vėl

pradėtas leisti "Ugniagesys".

Vokiečių okupacijos laikotarpiu Biržų apskrityje buvo 20 valsčių ugniagesių komandų, veikusiu kartu su Savanorių ugniagesių draugijomis. 6 valsčių komandas galima priskirti Pasvalio kraštui. Tai Pasvalio, Joniškėlio, Vaškų, Saločių, Krinčino ir Daujėnų valsčių ugniagesių komandas.²¹ Komandas sudarė keli valsčiaus savivaldybės samdomi nariai ir savanoriai, kurie atlygio negaudavo.

Pasvalio ugniagesių komanda atkurtė 1941 07 12. Nuo tu metų rugpjūčio 1 d. priešgaisrine apsauga paveikama rūptintis valsčiaus viršaičiu. Iš savivaldybės biudžeto skirta 4000 rublių dvem etatiniams komandos šoferiams (vairuotojams) išlaikyti bei degalams ir tepalams pirkti.²² Savanorių ugniagesių draugija atgavinta 1941 09 28.²³ 1942 metų pradžioje Pasvalio ugniagesių pajėgas sudarė jau 5, o vėliau (nuo 1943 01 01) 7 samdomi ugniagesiai (Kazys Balčiūnas, Antanas Sašūnas, Juozas Kazakevičius, Leonas Morkūnas, Petras Gasaitis, Jonas Liaksas ir Juozas Kalsas, pakeitęs Joną Leljį) ir apie 80 savanorių. Ši komanda dar buvo suskirstyta į 4 skyrius (Pasvalio miesto, Tetervinų, Šimonių ir Balsių kaimų).²⁴

Joniškėlio ugniagesių komandą sudarė 2 samdomi (komandos vadai Hermanas Mejeris ir šoferis-mechanikas Baltrus Mikulskis) ir apie 30 savanorių.²⁵ Komanda skirstyta į tris skyrius. I ugniagesius kandidatus priimta ir moterų, esant reikalui, galincią pakeisti vyrus.²⁶ Joniškėlio savanorių ugniagesių draugija atgavinta 1941 08 02.²⁷

Vaškų komandą sudarė 2 samdomi (komandos vadai Petras Astrauskas ir šoferis Antanas Švedavičius, vėliau Petras Kurapka) ir apie 80-90 savanorių. Ši komanda taip pat buvo suskirstyta į tris skyrius: Vaškų, Titkonių ir Kriaūškių. Vaškų savanorių ugniagesių draugija atkurtė 1942 06 14.²⁸

Saločių komandą sudarė 2 samdomi (Julius Sujeta ir Florijonas Morkūnas) ir apie 20-30 savanorių.²⁹ Kada atkurtė Saločių savanorių ugniagesių draugija, rasti nepavyko. Iš 1942 09 17 rašto Biržų apskrities ugniagesių inspektorui V. Kvedarui galima spręsti, kad tuo metu draugijos ir komandos veikla jau buvo įsibėgėjusi.³⁰

Ne visuose valsčiuose ugniagesių organizacijų atkūrimas vyko sklandžiai. Iš Apskrities inspektorius V. Kvedaro susirašinėjimo matyti, kad Krinčino valsčiuje šie reikalai "strigo". Nors komanda buvo suorganizuota 1941 metų pradžioje, o kitais metais visuotiniame susirinkime įsteigta Savanorių ugniagesių draugija, nuo jos ikūrimo iki iregistravimo Ugniagesių sąjungoje praėjo 9 mėn. "...Draugijos įregistruavimas užsivilkino dėl 1942 08 19 draugijos valdybos, kuri turėjo būti perrinkta, neveiklumo. Taip pat dėl menkų ugniagesybos priemonių nebuvo galima surasti tinkamą asmenį, komandai vadovauti..."³¹ Todėl ir valsčiaus įmonėsc priešgaisrinės apsaugos būklė buvo prasta. 1942 m. vasarį nepatenkinama padėtis nustatyta Ažuolpamūšio ir Pajiešmenių plytinėse, Krinčino pieninėje ir kooperatyvo krautuvėje.³²

Pasvalio ugniagesiai 1936 m. Nuotrauka iš Pasvalio krašto muziejaus fondų

Su "kovos mašina". Prie vairo - Leonas Morkūnas, greta - viršininkas Kazys Balčiūnas
Nuotrauka iš Pasvalio krašto muziejaus fondų

Krinčino komandoje etatinių ugniagesių nebuvo. Ją sudarė apie 20 savanorių. Samdomų ugniagesių neturejo ir Daujėnų komanda (apie 50 savanorių).³⁴ 1942 m. prie Daujėnų komandos įsteigti trys skyriai - Porijų (13 savanorių), Jonuškų (12) ir Girsūdų (8).³⁵

Nors savanoriai ugniagesiai atlygio negavo, dirbo "savovo tautai naudingą ...darbą iš geros valios ir pilietiško supratimo", tačiau valdžios institucijos jų suinteresuotumą turėjo skatinti. Aktyviausiemis savanoriams buvo teikiamos kai kurios privilegijos, lengvatos. Jie gaudavo kariškas maisto ir rūkalų kortelles, galėjo nemokamai važiuoti traukiniu (draugijos ar komandos vadovybes nariai, vykstantys tarnybos reikalais).³⁶ "Darbo ir Socialinių Reikalų Generalinio Tarėjo 1942 rugpjūčio 2 d. parėdymu Nr. 6615", jie buvo atleidžiami nuo "prievolės žemės ūkyje ir kuro (malkų) gamyboje".³⁷ Stengtasi atleisti juos ir nuo karų prievolės: "...pristatau... priešgaisrinės apsaugos savanorių ugniagesių būtinoms jėgomis užtikrinti pareigūnų sąrašą, kuriuos prašau Tamstą (Lietuvos Priešgaisrinės apsaugos policijos vadų) tarpininkaujant, atleisti nuo karinės prievolės, nes jų negalima pakeisti senesnio amžiaus vyrais".³⁸

Iš Pasvalio komandos vado K.Balčiūno 1942 m. ataskaitos galima susidaryti vaizdą apie to meto Ugniai- gesių draugijos ir komandos veiklą.³⁹ Balandžio mėnesį sušauktas visuotinis Draugijos narių susirinkimas, surengta pavasario propagandos šventė, liepos mėnesį - komandos atgaivinimo metinių proga - metinė šventė,

darbo buvo atleistas.⁴⁰ J.Lelio atleidimo iš darbo istorija atpasakota pasinaudojant Biržų krašto "Sėlos" muziejaus (BKM) fonduose saugomais dokumentais: Pasvalio savanorių ugniagesių komandos viršininko 1942 04 15 raportas; Biržų apskrities ugniagesių inspektorius 1942 04 16 raštas, Nr.2815; Pasvalio ugniagesių komandos vadovo liudininkų Jono Lelio byloje 1942 04 21 apklausinėjimo protokolai (5).

Vokiškają keitė antroji sovietinė okupacija ir kartu sunkūs pirmieji pokario metai. Bet tai jau kito tyrinėjimo rūpestis.

Nežinau, kaip istorijos permainos paveikė visas ugniagesių komandas. Paskutinieji buvusios Pasvalio komandos žingsniai tokie: vokiečių valdžios 1944 m. liepos 27 d. įsakymu Pasvalio ugniagesiai pasitraukė į Mažeikių apskritį.⁴¹ Dėl fronto linijos važiuota per Lat-

viją. Iš pradžių teko apsistoti Tryškiuose, kiek vėliau Sedoje, ugniagesių stoginėje, ir eiti ugniagesių pareigas. Spalio 7-oji buvo lemtinga: frontui artėjant, reikėjo palikti Sedą, Rytrūsiuose vėl imtis priešgaisrinės apsaugos. Komandos vyru keliai išsiskyrė. Spalio 28 d., gave vokiečių žandarmerijos leidimą, į Drezdeną išvyko buvęs komandos viršininkas Kazys Balčiūnas ir vairuotojas Leonas Morkūnas. Tolesnis šių asmenų gyvenimo kelias panašus - iš Vokietijos pasitraukė į JAV, gyveno ir dirbo Čikagoje. 1988 m. K.Balčiūnas grįžo į Lietuvą, gimtajį Pasvalį, kuriame ir amžino poilsio atgulė (1992 m.) Tuo tarpu Leonas Morkūnas, ir dabar gyvenantis Čikagoje, atvykė į Lietuvą, aplanko ne tik savo gimines, bet ir mus, Pasvalio muziejininkus.

- 1 PČyras, "Lietuvos ugniagesybai 200metu", Moksłas ir gyvenimas, 2002 Nr. 6, p.26
- 2 VRimkus, "Veikia entuziazmu sukurta ekspozicija", Muziejinkystės biuletenis, 2001m, Nr.4, p.11
- 3 Savanorių gaisrininkų draugijos Biržų tarybos, LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Biržų skyriaus plakatas "Iš ugniagesybos istorijos".
- 4 A. Ružancovas, Iš Lietuvos ugniagesybos praeities, Ugniagesių žodis, Kaunas, 1932, p. 9.
- 5 Lietuviškoji enciklopedija, t.23, Bostonas, 1965, p.131.
- 6 Daujėnų savanorių ugniagesių draugijos nutarimas, Biržų krašto "Sėlos" muziejaus (BKM) fondai, GEK Nr. 20837/839, p.2.
- 7 Biržų žinios, 1933 07 09, Nr. 28 (458).
- 8 A.Ružancovas, Iš Lietuvos ugniagesybos praeities..., p. 10.
- 9 Biržų žinios, 1933 07 02, Nr. 27(457).
- 10 A. Ružancovas, Iš Lietuvos ugniagesybos praeities..., p.
- 11 A. Ružancovas, Iš Lietuvos ugniagesybos praeities..., p. 11;
- D.Siemaska, Didžiosios Lietuvos ugniagesiai, Ugniagesių žodis, 1932, Kaunas, p.12;
- V.Ruzgas,Ugniagesyba ir mokykla, Kaunas, 1936, p. 6; Lietuviškoji enciklopedija, t. 8, Kaunas, 1940, p. 811-812.
- 12 Savanorių gaisrininkų draugijos Biržų tarybos, LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Biržų skyriaus plakatas "Iš ugniagesybos istorijos".
- 13 BKM dokumentas GEK 20837/838, p.2.
- 14 V.Ruzgas, Ugniagesyba ir mokykla..., p. 30.
- 15 Ten pat., p. 29.
- 16 D. Siemaska, Didžiosios Lietuvos ugniagesiai..., p. 13
- 17 Biržų žinios, 1932 02 21, Nr. 7.
- 18 Savanorių gaisrininkų draugijos Biržų tarybos, LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Biržų skyriaus plakatas "Iš ugniagesybos istorijos".
- 19 Ten pat.
- 20 Pasvalio priešgaisrinės apsaugos ugniagesių sąrašas, BKM GEK 20837/339.
- 21 Biržų apskrities Priešgaisrinės apsaugos tarnautojų sąrašas, BKM GEK 20837/842.
- 22 Pasvalio komandos vadovo raštas Apskrities ugniagesių inspektorui, BKM GEK 20837/364.
- 23 Biržų apskrities viršininko raštas Pasvalio valsčiaus viršininkui, 1941 08 01, BKM GEK 20837/370.
- 24 Pasvalio savanorių ugniagesių draugijos ir komandos 1942 m. darbų apžvalga, BKM GEK 20837/371.
- 25 Biržų apskrities valdybos pirmmininko raštas Pasvalio valsčiaus viršininkui, BKM GEK 20837/391; Pasvalio miesto ugniagesių komandos vadų raštai Biržų apskrities ugniagesių inspektorui, 1942 11 16, BKM GEK 20837.
- 26 Biržų apskrities ugniagesių komandų sąrašas tarnybiniu liudijimu išdavimo reikalui, BKM fondai.
- 27 BKM dokumentas GEK 20837/838, p.2.
- 28 Joniškėlio Savanorių ugniagesių draugijos visuotinio susirinkimo protokolas, BKM GEK 20837/838, p.8.
- 29 Biržų apskrities ugniagesių komandų sąrašas tarnybiniu liudijimu išdavimo reikalui, BKM fondai; Vaškų rinkų ugniagesių sąrašas, veikimo daityvavusių sąrašas ir tos dienos protokolas, BKM GEK 20837/393.
- 30 Biržų apskrities ugniagesių komandų sąrašas tarnybiniu liudijimu išdavimo reikalui, BKM fondai; Saločių savanorių ugniagesių draugijos sąrašas, BKM GEK 20837/22.
- 31 Saločių savanorių ugniagesių draugijos sąrašas, BKM GEK 20837/27.
- 32 Apskrities ugniagesių inspektorius V. Kvedaro raštas Lietuvos Ugniagesių organizacijų sąjungai, 1943-05-21, BKM fondai.
- 33 Biržų apskrities policijos Krinčino punkto vedėjo raštas Apskrities Valdybos Pramonės įmonių skyriui, 1942-02-14, BKM GEK 20837/225.
- 34 Biržų apskrities ugniagesių komandų sąrašas tarnybiniu liudijimu išdavimo reikalui, BKM fondai.
- 35 Danžėnų savanorių ugniagesių draugijos raštai Apskrities ugniagesių inspektorui, 1943-01-28, Nr. 9, BKM GEK 20837/839.
- 36 Apskrities ugniagesių inspektorius raštai , 1943-01-18, Nr.219, BKM GEK 20837/234; Apskrities ugniagesių inspektorius raštai , 1943-06-25, BKM GEK 20837/409.
- 37 Vaškų savanorių ugniagesių draugijos raštai Biržų apskrities ugniagesių inspektorui, 1943-04-29, Nr. 11, BKM GEK 20837/395 ir Biržų apskrities Priešgaisrinės apsaugos vadų raštai Krinčino valsčiaus viršininkui, 1944-06-28, Nr.11, BKM.
- 38 Biržų apskrities Priešgaisrinės apsaugos vadų raštai Lietuvos Priešgaisrinės apsaugos policijos vadui, 1944-06-02, Nr.3, BKM GEK 20837/892, p.150.
- 39 Pasvalio Savanorių ugniagesių draugijos ir komandos 1942 m. darbų apžvalga, 1943-01-30, BKM GEK 20837/371
- 40 Apskrities ugniagesių inspektorius raštai , 1942-04-25, BKM fondai.
- 41 Marschbefehl , Moscheiken, den 27 Juli 1944, Pasvalio krašto muziejaus (PKM) fondai.

Elena Rutkauskaitė

Malūnas nenorėjo mirti...

Iškart, skaitytojau, suprasite, kad rašinio pavadinimas - skolinius.

O buvę taip: kai Vytautas Žalakevičius statė kino filmą "Niekas nenorėjo mirti", reikėjo ir scenų su malūnu. Tad buvo nusižūrėtas išvaizdus Toliūnų malūnas. Nusižūrėtas, nufilmuota tai, ko reikėja. Bet tą filmavimą atsimena senesni žmonės iš Toliūnų kaimo. Kaip mokytoja Elena Rutkauskaitė sakė, atsimena Pušaloto, Pumpėnų vyresnio amžiaus pedagogai.

Nesenai televizijos laidoje "Lietuvos miesteliai" rodė Betygalą, rodė ir jos vandens malūną, pridurdami, kad jis buvo filmuotas tam pačiam - jau minėtam filmui.

Manytume, kad "konkurencijos" čia nėra: galėjo kai ką imti iš vieno, kita - iš kito išvaizdaus pastato ar kuo nors būdingos jiems aplinkos.

Prisimenu 1995 m. rugpjūčio pradžią Toliūnuose. Tada Pasvalio 500-ujų metinių proga buvo surengtas dailės pleneras. Dalyvavo šiauliečiai ir kauniečiai. Malūnas išvaizdžiai mūro architektura traukė visus. O kai sugužėjome į vidų, pamatėme beveik ištisai apanglėjusias sienas: tai seniai buvusio gaisro pasekmės. Anglis savitai nugules lyg miltų, lyg dulkių sluoksnis. Kaunietis dailininkas Romualdas Čarna susižavėjo tokiu neįprastu "peizažu" ir, plačiai rankas lyg sparnus išskėtęs, kitu papraše jį nufotojuoti.

Tada malūnas jau buvo visiems laikams nutilęs. Kaip tylus ir šiandien, gimęs malti vandens jėga, paskui pertvarkytas į varikliais varomą...

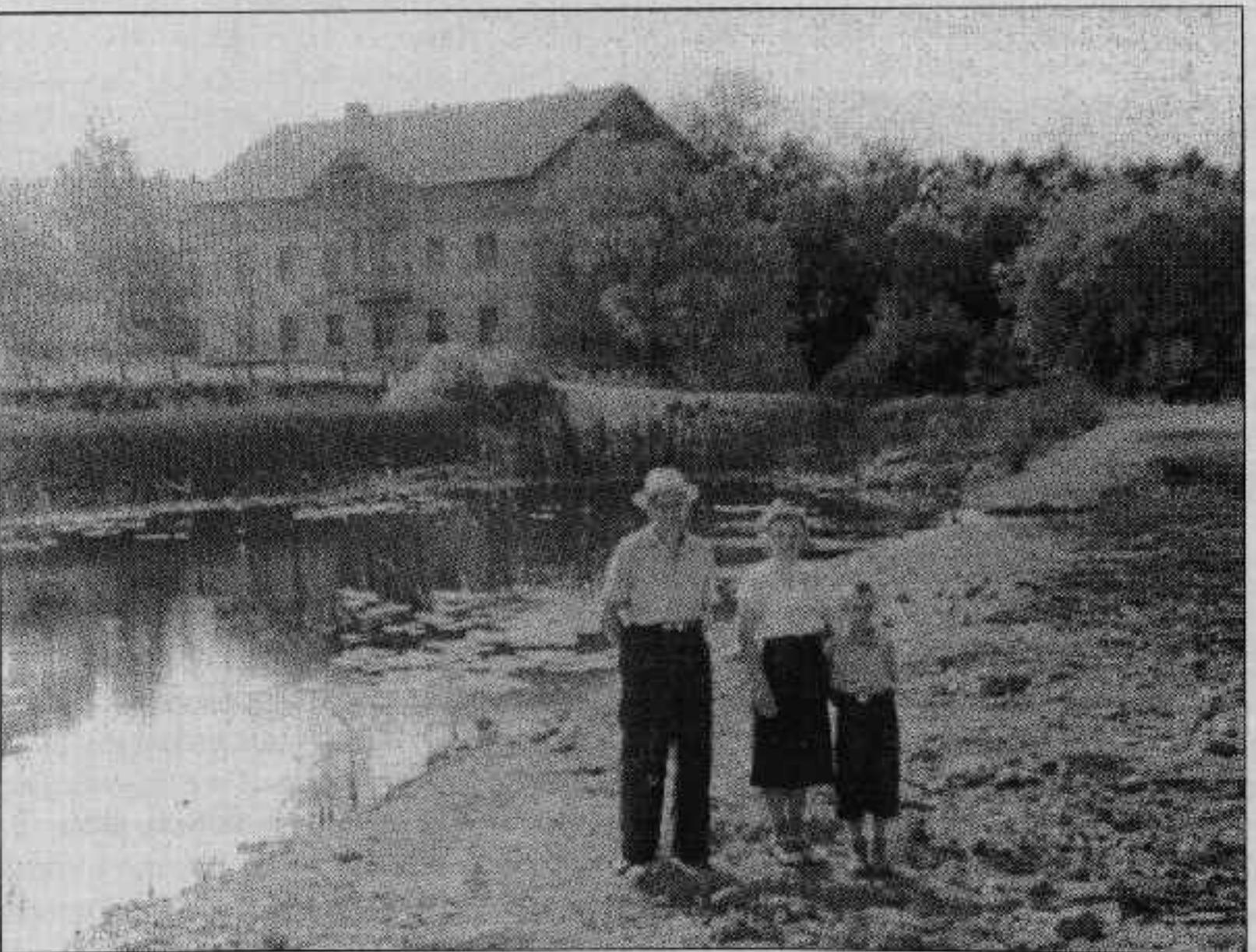
Siūlau perskaityti jo, merdinčio, bet nemirusio, istoriją.

Albinas Kazlauskas

1857 m. Toliūnų privačiame dvare jau buvo vandens malūnas. Pasakojama, kad tai buvęs medinis pastatas, stovėjęs netoli A. Sadausko bei J. Juzėno sodybų. (Da-

bar čia gyvena O. Tamošiūnienė.) Stovėjo šis malūnas Lėvens pakrantėje, turėjęs tik vieną girnas. Vanduo, bėgdamas srove, užkabindavo rato pelekus, einančius rato apačioje, suko ratą, o šis diržu perduodavo sukimąsi mašinoms, kurios suko girnas. Ilgus metus dirbo malūnas.

Metams bėgant, keičiantis amžiams, pasikeitė nemažai šio malūno savininkų. Vieni išvažiavo, kiti amžino poilsio atgulė. Skaudus likimas išstojo ir senajį malūną - 1905 m. jis sudėgė. Spejama, kad gaisrą sukėlė seni įrengimai, tekėjęs jų paviršiumi tarpalas. Porą metų niekas Toliūnuose nesilankė. Kai kas pasitenkinė savo turimomis girnomis - malė namuose, kiti ieškojo

vejinio malūno Pumpėnuose, važiuodavo į Pušaloto vienkiemį pas Joną Melinską.

Trumpam sugržimą į senajį malūną, susipažinkim su Petru Stakausku, kuris nemažai jaunatviškos energijos atidavė, kad iš savininko gautų vieną auksiną - tai XV-XIX a. Lietuvos-Lenkijos piniginis vienetas, moneta, kurią gaudavo Petras už ilgą ir sunkią darbo dieną. Kas besuskaiciuos, kiek tada šis kaimo vaikinas ant savo pečių grūdų ir miltų maišų pernešė, pikto žodžio niekam nepasakė. "Dorai ir sąžiningai dirbo mano dėdė", - tvirtina Juozas Stakauskas, gimęs 1920 m., gyvenantis Kalno kame, Pumpėnų seniūnijoje.

Šiamė malūnė teko darbuotis ir Juozui Juzėnui. Šis bežemis ištisas dienas triūs prie milo vėlimo mašinos. Dideliam kubile virė dažai storai naminei medžiagai nudažyti. Galėjo valstiečiai sau ir vilnas susikarštī.

1908 m. Toliūnų dvarą nupirko K. Balevičius. Naujasis savininkas tarėsi su inžinieriais. Paruoštas naujojo malūno statybos projektas, numatyta būsimai statybai reikalinga medžiaga. 1909 m. iš Vilniaus atvyko mūrininkų būrys.

Naujasis Toliūnų vandens malūnas statytas iš vietinių medžiagų. Daug tada pasidarbavo čionykščiai pilkasermégiai, vyžoti valstiečiai. Jie kastuvalais rausė giliais duobes būsimo malūno pamatams, sutempė akmenis iš Budzionių, Toliūnų, Gegabrastų, Auriliškių palaukių. Rytinėje Lėvens pakrantėje vyrai kasė molį. Sunkiai pakrauti vežimai lėtai vienas paskui kitą ištisom vorom slinko statybų link, kur be atvangos darbavosi statybinkai. Ant tvirtų pamatų kilo būsimo malūno sienos: iš vidaus - raudonos plytos, kurias tuomet gamino Vizorių (šis kaimas už Rinkūnų) kaimo buvusioje Švypų plytinėje. Cia dirbo buvęs Toliūnų kaimo valstietis Antanas Stakauskas. Šio žmogaus rankomis pagamintos raudonos plytos pasižymėjo gera kokybe ir buvo plačiai žinomas apylinkėje. Jų aukštą kokybę iki šių dienų byloja ne tik Toliūnų malūno, bet ir senosios Pumpėnų pradžios mokyklos sienos. Iš išorės - akmenys, o viduryje - molis. Rišamoji medžiaga - geros kokybės kalkės. Jei akmenų ir molio rasdavo netoliiese, tai plytų ir miško medžiagos teko atsivežti iš tolių vietovių.

Statant mūrinį Toliūnų malūną, nemažai pasidarbojo žemdirbio kietos pūslėtos rankos, bet ypač pagarbos susilaikė stipriausiai tuo metu paprasti, mažai ragavę mokslo vyrai - Antanas ir jo brolis Petras Stakauskai. Nepaprasta fizine jėga garsėjo Petras. Jis ir pats sakydavęs, jog galis vienu ypu net namo kertę pakelti. Eis, būdavo, su kokiu save laikančiu stipruoliu imtynių, visada jis ant menčių paguldys. Nemažai jėgų turėjės ir jo brolis Antanas. Tokių vyrių stiprios rankos praverčė malūno statyboje. Petras rankom kėlė ir nešė didžiulius akmens luitus, plytas. Broliui pagalbos ranką visada laiku ištiesdavo Antanas. Sykį netikėtai lūžo pastoliai, neišlaikę sunkių plytų ir akmenų svorio, pabiro krovinys į visas puses, bet abu broliai vikriai pašoko, sėkmingai pasiekė žemę, likę gyvi ir sveiki.

Naujasis malūnas turėjo tris aukštus. Viršutiniame

aukšte - piltuvai grūdams supilti, sétuvė - miltų rūšiavimo mašina.

Viduriniame - dvejos girnos ir valcų. Apatiniame - itaisai miltams, kruopoms išbyrėti į maišus. Vakarinėje pusėje įrengtos gyvenamosios patalpos - trys kambariai ir virtuve.

Girnos naudojamos duoniniams miltams, pikliavimui, kruopoms. Bet ypač Toliūnų malūnas garsejo gerais valcias - mašina, turinčia du priešingomis kryptimis, skirtingais greičiais besukančius velenus. Pradžioj malūne velenai buvo porcelianiniai, bet šie buvę nepatvarūs - subyrėjo. Teko keisti metaliniais.

"Keletas sakinių apie miltų gamybą. Šis procesas skirtomas į du etapus: grūdų valymą ir paruošimą malti ir malimą. Grūdus pirmiausia reikia išvalyti nuo įvairiausių priemašų, pvz. akmenukų, metalinių daiktų, įvairių rušių grūdų. Tam naudojamos įvairios mašinos: trieris išskiria pašalinus skirtingus grūdus - vikius ar avižas iš kviečių. Ši mašina stovėjo viršutiniame aukšte.

Viduriniame aukšte magnetas sulaikeydavo metalines dalis. Čia buvo vadinama šatraunė, pašalinanti pirmajį lukšto sluoksnį. Taip paruošti ir išvalyti grūdai eidavo į malimo skyrių, kur speciali mašina atskirdavo lukštą ir gemalą, o patį grūdą sumaldavo. Specialus kaušas - elevatorius - keldavo miltus į trečią aukštą, į vadinančią sétinę - plenzektorių, kur per 14 sietų miltai būdavo surūšiuojami", - baigė pasakojimą Jonas Sadauskas, 16 metų dirbęs Toliūnų malūne.

Visi čia suminėti įrengimai, įvairios mašinos nupirktos Rygoje K. Balcevičiaus. Sumontavo ir paruošė darbui iš Latvijos pakvesti inžinieriai.

Sunkus, alinantis darbas nenuėjo veltui. Naujutėles sienas pridengė raudonų čerpų stogas. Išdidžiai stovėjo malūnas, džiugindamas visus čia dirbusius, bet ypač laimingas jautėsi šio malūno savininkas. 1910 m. atgijo Toliūnai. Dvi dienas K. Balcevičiaus nurodymu už sumaltus grūdus neimdavo jokio mokesčio.

Vėl bildėjo valstiečių vežimai, prunkštė arkliai, o ant maišų susėdė, laukdamai savo eiles, pypkes rūkydami, šnekučiavosi kaimo artojeliai. Vienas kitas į karčemą sušilti užbėgdavo, kokia kvortą alaus išgerdavo.

Pirmais pasaulinio karo metu malūne dirbo latvis Albertas. (Jo pavardės nepavyko sužinoti.) Jam padėjo vieninius kaimo gyventojas P. Jankauskas, kurį, išvykdamas į Rusiją, ponas K. Balcevičius buvo įgaliojės prižiūrėti malūną. Apie 1916-1917 m. Toliūnų dvare ir malūne šeimininkavo vokiečiai. Darbas beveik apmirė, nes, norint susimalti, reikėjo gauti leidimą, kuris tuometiniam kaimo žmogui brangiai kainavo. Žmonės malė namuose girnomis, o vėliau ir tas teko slėpti, įvairiai gudrauti, ir tik vokiečiams apleidus mūsų kraštą, sugržo buvęs šio malūno ir dvaro savininkas, bet padėtis buvo sunki. Dvaro turtas išgrobstytas, pinigų nėra. Teko malūnų parduoti. Nupirko jis Pakruojo ir Žeimelio žydai, kurie čia negyveno, o samdė vietinius darbininkus. Malūnų saujo A. Stakauskas. Žydai iš kaimyninio Gegabrastų kaimo - Erlička ir Šmerka - malė, o padėdavo jiems to-

liūnietis Pranas Jankauskas. Sunkiai sekėsi naujiesiems šeimininkams, ir jie malūną pardavė iš JAV atvykusiai ponai Agnieškai Jasukevičienei. Spėjama, kad tai buvę 1927 m. Motina, sūnus Vytautas, duktė Birutė bei ponios brolis Jonas Šukys laikinai apsigyveno malūne, pirmame aukštė. Vaikams prižiūrėti samdydavo auklę. Keletas metų prabėgo svetimoj pastogėj Adelei Šadauskaitė.

Artimiausias ponios patarėjas - brolis Jonas Šukys. Jam buvo pavestas darbo organizavimas malūne. Ponios iniciatyva vakarų pusėje, antrame aukštė, veikė vilnų karšykla. Čia stovėjo dvi naujos mašinos: viena jų kedeno vilnas, kita knatus gamino. Naujas amatas buvo patikėtas Jonui Šukui.

Tuo metu malūne dirbo daug darbininkų. Net 30 metų darbavosi Kazimieras Pranka. Būdamas nuo mažens darbštus, savo tévo ipratintas kiekvieną darbą atliki sążiningai, greit pelnė naujos savininkės pasitekėjimą. Jis ir prie motoro stovėjo, gizeliu vadinas, jis ir jvairiausius medžio darbus kokybiškai padarydavo, o reikalui esant, ir sargu malūnė dirbo. Gerbė jį malūno savininkę, net iš karo tarnybos išpirko. 16 metų prabėgo ir Jonui Šadauskui. Ilgokai plušėjo broliai Bronius ir Jonas Tamoliūnai, P. Jaškauskas, Vaišvila, o Kavaliauskas žuvo malūno mašinos nasruose. Geriausius jaunystės metus praleido J. Jasnauskas.

Tuo laiku Toliūnų vandens malūnas buvo tvarkinamas, plačiai žinomas ne tik kaimyniniuose kaimuose, bet ir i Toliūnus atvažiuodavo iš Panevėžio Masilionis sudideliu vežimu, kurį traukė du stiprūs arkliai.

Kasdien į malūnā keliaavo ir keliaavo valstiečių vežimai, dažniausiai vieno arkliuko traukiami. Vieni norėjo pikliuotų, kiti valcuotų miltų turėti. Treti svajojo apie paprastą juodą ruginę duoną, miežines kruopas. Visi skubėjo, važiavo ir važiavo, o malūne virė įtemptas darbas. "Tévelis tada iki velyvo vakaro miltuotas, o namuose dažnai trūkdavo duonos", - sakė Janina Prankaitė.

Malūnas ritmingai ūžia, trata, gaudžia girnos, virpa malūno sienos. Miltuoti lgy pražilė darbininkai aukštyn ir žemyn tempia maišus.

Keletą metų nemažą pelną davė ir vilnų karšykla. Naujos iš Joniškėlio atvežtos dvi mašinos, tvarkingai prižiūrimos, tenkino vietinių kaimo ūkininkų poreikius, bet vėliau karšykla pasidarė nuostolinga, ir šio verslo buvo atsisakyta.

Kelionė į malūnā lydejo jvairūs netikėtumai. Jei varais negalais pasiekti Lévens upę, o čia, žiūrėk - vanduo smarkiai šniokščia, ūžia, per brastą arkliais nepervažiuo-

si, ir vežimą upę pasiglemiš. Va, tada į pagalbą tokiam ūkininkui ateidavo Toliūnų malūno darbininkas K. Pranka, skubėdavo prie savo rankomis padirbtą laivelio, kuris buvo čia pat upėje, tvirtais lynais prityvirtintas.

Lévens pakrantė, užtvanka ir tolumoje - Toliūnų malūnas

imdavo sunkius irklus ir plaukdavo kiton pusēn, kur stovėjo vežimai su grūdais. Pakraudavo maišus į valtelę, veždavo į malūnā. Kartais tekdayo po keletą kartų per dieną plaukti Lévens vandenimis.

Nemažai pavoju tykojo keliautojų rudenį ir pavasarį. Gegobrastų kaimo keliai - duobėti, šlapiai, dažnai sunkiai pravažiuojami. Ne vienam lūžo ašys, subyrėjo ratai... Ne vienas su virpančia širdimi galvojo, kaip įveikti Lévens vandenis, kaip pasiekti malūnā.

Keletą metų A. Jasukevičienė gaudavo piniginę paramą iš savo vyro, kuris tuo metu gyveno JAV ir dirbo vienoje geležies liejkloje, bet po nelaimingo atsitikimo jis mirė. Likusi viena su dvimi nepilnamečiais vaikais, moteris ištakėjo už buvusio mokytojo Igno Penkauską, kuris daugelį metų dirbo Gegobrastų pradžios mokykloje. Jiems gimė sūnus Algis. Tuo metu ši šeima paliko malūnė buvusias gyvenamąias patalpas ir persikėlė į naujai pastatytą gyvenamajį namą rytiniamė sodybos pakraštyje, vaizdingame Lévens kampelyje. (Šiuo metu apliestante name gyvena viskam abejinga R. Černiausko šeima.)

Malūno savininkė iš buvusios Toliūnų dvaro savininkė O. Balcevičienės nupirko 10 ha žemės valdą. Laike gyvulius, augino javus. Šalia malūno, vakarų link, prie pat kelio, stovėjo tvarkingas, stipriom akmeninėm sienom, raudonų čerpų stogu tvartas, bet dėl Černiausku šeimos aplaidumo kilo gaisras. Išdegė mediniai perdenimai, neliko stogo. Nebéra pirties, klojimo. Liūdnai atrodė niekieno neprižiūrimas buvęs tvarkingas malūno savininkės sodas, visa garsaus kadaise Toliūnų malūno aplinka.

Ponia A. Penkauskienė šelpė neturtingų šeimų vakinus, organizavo kaimo moterims kepimo-virimo kursus, rūpinosi susisiekimo pagerinimu per Lévens upę. Jos iniciatyva apie 1935 m. per upę pastatytas platus medinis tiltas. Pagerėjo susisiekimas. K. Prankos valtelė prarado pirmykštę savo paskirtį, ir tik retkarčiais, dukreliai prašomas, eidavo Kazimieras prie valtelės, dūsaudamas ją atrisdavo, sodindavo vaikus, senu ipročiu imdavo irklus ir plaukiodavo lygiamo Lévens vandens paviršiuje. Pamiršo mokyti. I. Penkausko valtelė ir kaimo mokinukai, kurie kasryt kartu su savo mokytoju yrési į kitą upęs krantą - į savo mokyklą.

"Oi, nelengva buvo ši statyba. Daug rankų darbo jėdo vietiniai kaimo žemės kurmiai", - atsidūsta vietinis kaimo senolis Jonas Šadauskas. Važiuodavo jis tada net į Jakubonių mišką, kur gulėjo 14 metrų ilgumo rąstai, balkaičiai vadinti. Sukaupęs jaunatiškas jėgas, sugniaužęs kietus valstietiskus kumščius, pakraudavo į dvikinkį vežimą 1-2 sakais kyepiančius medžius, ragindamas arklius, žingsniavo šalia sunkaus krovinio. Kiek tokų vežimų atvežė - neskaičiavo, tik prisimena, kad tam tiltau daug statybinės medžiagos reikėjė.

Tuo pačiu metu buvo statoma nauja Gegobrastų pradžios mokykla. Čia mokėsi ne viena toliūnietių karta, čia prabėgo Toliūnų malūnė gyvenusio J. Penkausko brandžiausiai pedagoginio darbo metai.

Malūno savininkė nenuilstamai rūpinosi malūno įrangos tobulinimu. Brolio J. Šukio patariama, pirko naujus įrengimus, sumanę Lévens upės vandenis pažaboti - ėmėsi užtvanką statyti. Darbu i vadovavo Gegobrastų kaimo nagingas valstietis Antanas Ermašenko. Talkino daugelis Toliūnų, Budrionių, Gegobrastų, Auriliškio kaimų vyrių. Ponia nupirko biržę - didelį miško plotą - pušyną, priklausiusį Gegobrastų kaimo ūkininkui Piotrui Karpenko. Pačios storiausios pušys buvo nupjautos,

suvežtos ir suguldytos būsimoje užtvankoje, virš jų dėtos spygliuočių medžių šakos, užpilant jas storu akmenų sluoksniu, kuriuos suvežė iš vienos laukų, Lévens pakrantės. "Kokie mes buvom stiprūs. Visus polius su K. Pranskūnu Lévens upėje sukalėm", - tvirtina aštuoniadesimtmetį atventęs Juozas Stakauskas...

Pastačius užtvanką, vandens energijai paversti su kamaja padėdavo sukamas ratas. Vanduo, patekes ant rato viršaus, pripildydavo rate esančius lovelius; ratas, vandens svorio veikiamas, sukosi ir suko viduje esančias mašinas. Vėliau vandens energijai paversti su kamaja Toliūnų malūnė imta naudotis turbina.

1940 metų jvykiai, Antrasis pasaulinis karas skaudžiai palieptė ir Toliūnų malūną. Buvusį jo savininkę su vaikais arkliu kinkytu vežimu pasiekė Šiauliai, o iš ten išvyko į JAV. Buvęs antrasis jos vyras pasilikė Lietuvos. Malūnė liko ilgus metus dirbę darbininkai: K. Pranka, J. Stakauskas ir J. Jasnauskas.

Sovietinės okupacijos metais malūnas patyrė daug skaudžių akimirkų. Dažnai keitėsi vadovai. Malūnas ējo iš rankų į rankas. Buvo dienų, kada čia šeimininkavo buvusio Mikoliškio paukštininkystės tarybinio ūkio vadovas A. Svirplys, paskyrės malūno vadovu Jonaitį. Motoras senas, niekieno neremontuojamas, visas aplipės tepalais, 1965 m. staiga užsidegė. Malūnė kilo gaisras. Ugnis pasiglemžė grūdus, miltus, medines konstrukcijas, sugadino įrangą, mašinas. Malūnas priklausė buvusiam Pušaloto kolūkiui.

Tylu malūnė. Ramu kieme. Niekieno netaisoma užtvanka prarado savo reikšmę, o Lévens vanduo pro išvirtusius akmenis sukunkuliuoja, putuodamas, šniokšdamas, verpetus sukdamas, nurimsta, létai nuteka Pasvalio link. Malūnas vis dar stovi, nedrasiai dairosi į šalis, primindamas mūsų anūkams, jog čia gime lietuviškas kino filmas "Niekas nenorejo mirti".

Saločių šaulių gyvenimas fotografijose

Kaip reta palankiai susiklosčiusiomis aplinkybėmis išliko albumas su Saločių šaulių būrio 1934-1938 metų veiklos fotografijomis (66 vienetai). Šis fotografijų rinkinys kruopščiai kauptas, o svarbiausia - mašinėle, tegul kiek lakoniškai, užrašyta nuotraukų metrika - kas užfiksuota ir kada. Tokios fotografijos iš XX a. 4-to dešimtmečio su dabar žinomais vaizdais, metais jau unikali dokumentika, papildanti mūsų krašto istorinę praeitį. Ačiū šauliui Antanui Griniui, kurio ripesčiu jau istorinių fotografijų albumas pasiekė Pasvalio krašto muziejų. Albumo pirmajame puslapyje nuotrauka, kampe - jauna moteris su vyriskiu. Užraše jų asmenybė nenurodyta. Taip buvo asmeniškuose albumuose. Pavyko identifikuoti, kad tai buvęs tuometinis Saločių valsčiaus sekretorius šaulys Klemensas Makrickas su žmona. Priešais manyti, kas šio albumo sudarytojas.

Saločių šaulių būrio būta pabréžinai aktyvaus. Tą liudija fotografijų vaizdai ir aprašymai. Šauliai turėjo uniformas, atributiką, buvo moterų šaulių skyrius, būrys organizuodavo valstybinių sukakčių minėjimus, būrio metines šventes, varžyas, bendravo su Pasvalio, Dagilynės, Žvirblinių šaulių būriais, turėjo chorą, rengė spektaklius, bandė jėgas net statant operetę. Apie visa tai prabyla keletas fotografijų iš minėto albumo.

Antanas Stapulionis

Šaulys Klemensas Makrickas su žmona

Šaulių priesaika prie paminklo žuvusiems dėl Lietuvos laisvės. Saločiai, 1934 m.

Saločių šauliai po Vasario 16 -osios iškilmingo posėdžio. 1935 m.

Saločių ir kitų būrių šauliai
Žvirblinių šaulių būrio
metinėje šventėje.
Velžių vnk.,
1935 m.

Žvirblinių šaulių būrio metinėje šventėje
kalba Saločių šaulių
moterų skyriaus vadė O. Bojarskienė.
Velžių vnk., 1935 m.

Saločių, Pasvalio ir Dagilynės šaulių būrlų
vėlavnešiai prieš paradą.
Saločiai, 1935 m.

Saločių būrio šaulės gimnastikos pratybose.
Instruktörė O. Baltaragytė. 1935 m.

Saločių šaulių būrio chorą ir vadovybę

Simas Mockūnas

Nuo Petriškių iki Londono, Stokholmo...

Nebėra Petriškiuose Mockūnų sodybos: steigiant kolchozus gyvenamasis namas perkeltas į Krinčiną, kiti pastatai - nugriauti. O ir plati Mockūnų giminė po visą pasaulį išsiškaidžiusi - kas Panevėžyje, Kaune, Vilniuje gyvena, kiti - už Atlanto. Tačiau dar mena senieji Krinčino krašto gyventojai virš Petriškių kaimo žemai praskrisdavusi lėktuvą, kuris, tarsi sveikindamasis, pamojuodavo sparnais ir vėl nutoldavo. Meną ir to lėktuvą pilotą - ūkininko Antano Mockūno sūnų Simą Mockūną, dažnai parvykdavusi tėviškėn. Petriškietis lakūnas, iš pradžių karo aviatorius, vėliau tapęs pirmuoju Lietuvos transporto pilotu, paliko svarbų liudijimą apie prieškario aviacią - savo atsiminimus. Esame dėkingi jo sūnui, Čikagoje gyvenančiam literatūros tyrinėtojui Liutui Mockūnui, dovanojusiam mums atsiminimų rankraštį. Norėdami plačiau prisiminti ši mūsų kraštetį, spausdiname kiek sutrumpintus atsiminimus.

Prieš stojant į gimnaziją 1917 metais, kai dar vyko Pirmasis pasaulinis karas, man teko netyciomis nugirsti motinos ir tėvo pasikalbėjimą. Motina kalbėjo, kad sūnaus leisti į mokslius nereikia, nes iš manęs kunigo vis tiek nebus. Tėvas jai atsakė, jog nesvarbu, jei sūnui kunigu neteksių būti, nes, vietoj to, gal jis padangėmis lakstys. Si tėvo pranašystė išsiplė 1927 metais, kai, baigęs Karo mokyklą, istojau į Karo Aviacijos mokyklą. Ją baigus, sekė nerupestingas karų lakūno gyvenimas.

Man dirbant Karo Aviacijos mokykloje skraidymo instruktoriaumi, atsitiktinai buvau įtrauktas į 1934 metų birželio mėnesio įvykius. Pasekmės buvo liūdnos. Apie mėnesį laiko išsėdėjės šeštame forte, buvau drausmės būdu paleistas iš kariuomenės ir ištremtas į Biržus. Tų pačių metų rudenį, Saugumo departamento leidus, grįžau vėl į Kauną. Gauti darbą anuo metu buvusiam "maištininkui" nebuvo lengva. Po didelių paštangų, po aštuonių mėnesių nedarbo, buvau priimtas į Finansų ministerijos Mokesčių departamento. Tuomet dažnai pagalvodavau: "Nejaugi reiks visą gyvenimą sedeti prie rašomojo stalo?" Vienintelė paguoda buvo Aero Klubas, kur savaitgaliais gaudavau skraidinti. Dalyvauodavau aviacijos dienose, rengiamose po visą Lietuvą.

1935 metų gale prie Susisiekimo Ministerijos buvo įsteigta Orinio Susisiekimo Inspekcija, kurios inspektoriumi buvo pakviestas buvęs aviacijos majoras Jonas Špokevičius (rusų sušaudytas prie Červenes 1941 m.). Susisiekimo Ministerija sumanė nupirkti du susisiekimo

Karo lakūnas Simas Mockūnas.
Kauno karinis aerodromas. 1932 m.

léktuvus, kuriems buvo reikalingi pilotai. Jiems parėngti Inspekcija susitarė su vokiečių orinio susisiekimo bendrove "Lufthansa", kad priimtų mūsų du pilotus transporto piloto praktikai igyti. Taigi 1937 m. inspektorius Spokevičius buvau pakviestas vykti Vokietijon, į "Lufthansas" bendrovę. Žinoma, sutikau. Tais pat metais aš ir lakūnas Dženkaitis išvykome.

Vokietijoje skraidžiau kaip antras pilotas su léktuvaus Ju-52, vadinais Junkersais. Tai trijų motorų lėktuvai, kurių igulą sudarė trys žmonės: du pilotai ir radistas, kartais ketvirtas prisidėavo bortmechanikas. Teko skraidinti įvairiose oro linijose, kaip Berlynas-Karaliaučius-Kaunas-Ryga-Talinas-Helsinkis. Pernakvadavome Helsinkiye ir kitą dieną grįždavome atgal į Berlyną. Skraidydavau ir linijoje Berlynas-Miunchenas, Berlynas-Frankfurtas prie Maino, bet daugiausia linijoje Berlynas-Kiolnas-Hanoveris-Amsterdamas. Vakare, septintą valandą, išskrisdavome iš Berlyno, Kiolne pernakvadavome, kitos dienos ryta skrisdavome toliau į Amsterdamą. Amsterdamame pavalgydavome pietus, po pietų pradėdavome kelionę atgal į Berlyną, pakeliui dar sustodami Hanoverje, ir vakare, apie septintą valandą, būdavome Berlyne, ten pernakvadavome ir kitos dienos vakare - vėl atgal į Amsterdamą.

Be to, linija Berlynas-Karaliaučius teko skristi ant ruoju pilotu tais laikais vienu didžiausiu "Lufthanso" lėktuvu "Hinderburg". Tai buvo keturių motorų, dviejų aukštų lėktuvas. Jo igulą sudarė apie 10 žmonių: du pilotai, radistas, keturi bortmechanikai ir keletas kelnerių, kurie aptarnaudavo keleiviaus. Lėktuvu sparnų viduje buvo galima žmonėms vaikščioti. Priešakinė sparnu dalis buvo permatoma, keleiviai galėdavo nuciti pasirožti žemės vaizdais. Lėktuvo kapitonas buvo panašus į patį lėktuvą: stambaus sudėjimo vokietis, pavarde Bauer.

Negalima būtų nepaminėti vokiečių lakūnų, su kuriais man yra tekė skraidinti. Pirmieji pilotai daugiausia buvo seni vilkai, jau skraidę Pirmajame pasauliniam kare. "Lufthansoje" jie buvo žinomi kaip lakūnai-milioneriai, t. y. išskaidę milijoną kilometrų be jokios avarijos. Vienas jų - Schneehage - buvo be galos malonus ir draugiškas žmogus, net tėviškas, kuris savo igula ypatinė gali rūpinosi. Jeigu kas iš igulos narių ką nors ne taip padarydavo, pats prisimindavo atsakomybę. Daugiausiai jis skraidė tarp Berlyno ir Bagdado. Ta linija skristi buvo pasiūlyta ir man, bet dėl susidėjusių aplinkybių nebeteuko.

Kitas jdomus lakūnas buvo pilotas Hofmanas, irgi malonus žmogus. Būnant Karaliaučiuje, turėjau vieną laisvą dieną, teko būti pas jį svečiuose. Jo žmona buvo Karaliaučiaus lietuviatė, lietuviškai jau nemokėjo, bet neslepėdavo savo kilmės. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, kuriamo jis dalyvavo kaip karų lakūnas, išvyko į Rusiją skraidymo instruktoriaus parcigoms. Ten jis prabuvė apie penkerius metus ir, be mokymo, dar skraidė įvairiose rusų oro linijose. Gerai mokėjo rusų kalbą ir, grįžęs į Vokietiją, gavo piloto vietą rusų-vokiečių linijoje

Simas Mockūnas prie Kiolno katedros Vokietijoje. 1937 m.

"Deruluft", kur skraidė maršrutu Berlynas-Karaliaučius-Kaunas-Velikie Lukai-Moskva. Šiai bendrovei susilikvidavus, jis perėjo į "Lufthansą".

Dar vienas puikus lakūnas-milionierius, su kuriuo daug kartų teko skraidinti, buvo Gutschmidtas.

Atlikę numatytą praktiką, mudu su J. Dženkaičiu grįžome į Lietuvą. Sugrįžę iš Susisiekimo Ministerijos Orinio Susisiekimo Inspekcijos, gavome tarptautinio viešojo transporto piloto liudijimus. Taip tapome pirmaisiais Lietuvos oro transporto pilotais.

Buvo sumanyta nupirkti du keleivinius lėktuvus. Orinio Susisiekimo Inspekcija per anglų lėktuvų statybos firmos "Percival" atstovą Kaunc inžinierių Hiksą susipažino su jų lėktuvų konstrukcija, ir inspektorius J. Spokevičius nuvyko į Angliją, "Percival" firmoje Lutone užsakė du lėktuvus. Tai buvo gana moderniški lėktuvai: dviejų motorų, turintys keičiamą žingsnio propelerius, 7 vietų, žemasparniai, su išleidžiamais iš sparnų "flapsais" (užsparniais), kad sumažintų lėktuvu planiravimą ir tūpimo greitį. Jų greitis buvo 240 km per valandą. Lėktuvų statybai einant į pabaigą, Orinio Susisiekimo Inspekcija nutarė juos pergebenti iš Anglijos oro keliu: ir pigiau, ir gera praktika lėktuvų iguloms tolimesnių atstumų skridimuose.

1938 m. rugpjūčio mėn. lėktuvų igulos, turėjusios juos perskraidinti į Kauną, buvo išsiųstos į Angliją.

Igulas sudarė: pilotai J. Dženkauskas ir S. Mockūnas, inžinierius Z. Rimša, radistas A. Jankūnas ir mechanikas Požera. Visi, išskyrus mane, išskrido į Angliją anksčiau, o aš viena savaite vėliau per Berlyną ir Hamburgą pasiekiau Londoną. Craydon'o aerodrome mane pasitiko anksčiau atskridusieji. Londono gyvenome ne viešbutyje, bet privačiai - buvome išsinuomojė kambarius. Mūsų lėktuvai buvo statomi netoli Londono esančiaime Lutone, kur buvo "Percival" dirbtuvės. Kiekvieną dieną rytais traukiniu važiuodavome į Lutoną ir vakare grįždavome atgal į Londoną. Anglioje praleidome apie dvi savaites.

Baigus statyti pirmą lėktuvą, pats fabriko savininkas Persival mane ir Dženkauskui tuo lėktuvu paskraidinės, pasakė "O. K." Persival buvo Pirmajame kare pasižymėjęs lakūnas, kartą numuštas virš jūros, bet išplaukęs į krantą. Turejo savo asmeninį lėktuvą, kuriuo kiekvieną savaitę galėjo skrisdavo į Prancūzijos Rivjerą.

Su tuo mums pastatytu lėktuvu nuskridome į Hatfieldą, kur buvo didžiuliai aviacijos fabrikai. Apžiūrėję juos, buvome pavaišinti ir, pasirašę svečių knygoje, grįžome į Lutoną. Vėliau aplankėme didžiulių radijo iengimų fabriką, kuriame buvo gaminami mūsų lėktuvams radijo aparatai. Be to, taip pasitaikė, kad, mums būnant Londono, vyko pirma Televizijos paroda, kurią irgi aplankėme ir 1938 m. pirmą kartą pamatėme televiziją.

Su pirmuoju lėktuvu J. Dženkauskas, A. Jackūnas ir Požera išskrido į Lietuvą. Kadangi mano lėktuvas dar nebuvė baigtas, be to, turėjau laukti, kol sugrįš į Kauno radistas A. Jankūnas, užtrukau dar apie savaitę Anglijoje. Kelionei į Kauną iš Lutono aerodromo pakilome trys: inžinierius Z. Rimša, radistas A. Jankūnas ir aš - pilotas. Išskridome apie 12 val., nes teko laukti, kol praeis rūkas. Pirmas nutūpimas buvo Pietų Anglijoje, Limpne aerodrome, kur reikėjo atlitti muitinės formalumus. Vėl pakilęs, "paėmiau" kursą tiesiai į Amsterdamą per Šiaurės jūrą. Skridome virš debesų, ryši su žeme palaikydami radijo pagalba. Kadangi diena jau ėjo vakarop, sutarėm Amsterdamے pernaktoti. Kaip tik tą dieną pasitaikė Olandijoje didelės iškilmės - buvo švenčiamama karalienės Vil-

helminos 40 metų karaliavimo sukaktis. Visas miestas iliuminuotas, pilnas dainuojančių ir besilinksminančių žmonių. Pernakvojė viešbutyje, pasipildėme benzino ir tėsėme kelionę toliau, link Berlyno. Oras buvo neblogas skristi, ir be ypatingų nuotykių pasiekėme Berlyną. Toliau vėl tėsėme kelionę link Karaliaučiaus. Oras dabar buvo debesuotas, debesų aukštis - apie 300 metrų nuo žemės. Nenorėdamas žemai skristi, nutariau pralisti pro debesis ir skristi virš jų. Bet, pasirodo, debesų sluoksnio būta storo, į juos įlindus, prasidėjo lėktuvo svaidymas. Pakliuvau į tokius oro sūkurius ir ledų krušą, jog atrodė, kad lėktuvą sulaužys į šipilius. Taip, kovodamas su oro stichija, vis tiek išlindau iš debesų tik 3 kilometrų aukštyje. Netrukus pasiekėme Karaliaučių. Saulė jau buvo žemai, reikėjo nuspręsti, ar likti nakvoti, ar skristi toliau. Nakvoti nebenorėjome, bet ir benzino buvo likę ne per daugiausia. Paprašiau Zigmo Rimšos apskaičiuoti, ar užteks benzino iki Kauno. Gavęs Zigmo užtikrinimą, pasukau Kauno link, tačiau dėl atsargumo prisilaikiau Nemuno vagos, kad, reikalui esant, galėčiau nutūpti ant lygios paupio pievos. Ačiū Dievui, benzino kaip tik užteko, ir, laimingai pasiekė Kauną, buvome su gėlėmis sutikti. O vakare ši ivykį pažymėjome prie vaišių stalo. Vėliau buvo surengtos lėktuvų krikštynos: vienam duotas Stepono Dariaus, antram - Stasio Girėno vardas. Po krikštynu paskraidinti svečiai.

1939 metų birželio mėnesį buvo atidaryta oro linija Kaunas-Palanga. Palangos aerodrome, prie kelio Palanga-Šventosios uostas, buvo pastatyta nauja stotelė, kuriuo įrengtas vienas kambarys igulai pernaktoti ir kitas - radio įrengimams. Skrisdavome taip: kiekvieną dieną, apie trečią ar ketvirtą valandą pakildavome iš Kauno į Palangą. Nuskridę pernakovodavome, kitą dieną, apie 8 val. ryto, pakildavome skristi į Kauną. Keleivių, norinčių skristi į Palangą, buvo pusėtinai ir skridimu jie buvo patenkinti, nes patogumas didelis - per vieną valandą pasiekdavo Palangą ir atviršciai - Kauną. Nereikėdavo visą naktį baladotis traukiniu.

Orinio Susisiekimo Inspekcijai susitarus su Ryga, buvo pradėta skraidinti linija Kaunas-Ryga. Skrisdavome kasdieną, veždami, jeigu atsirasdavo, keleivių ir paštą.

Kilus karui, nutrūko prekybiniai ryšiai su Vokiečių ir Anglija. Prekybos Rūmai nutarė siušti prekybinę delegaciją į Švediją (Stokholmą) surasti Lietuvos gaminiams naujas rinkas. Į delegaciją jėjo Maisto, Lietūkio ir Prekybos rūmų atstovai. Kadangi susisiekimas su Švedija karo laiku laiva buvo nutrauktas, tai teko skristi lėktuvu. Gavau įsakymą minetą delegaciją nuskraidinti į Stokholmą. Aš ir radistas A. Jankūnas su delegacija pakilome iš Kauno link Rygos. Rygoje pernakvojė, apsišūpinę Švedijos žemėlapiais, pasipildę benzino, tėsėme kelionę link Stokholmo. Karo laiku tiek Latvijos, tiek Švedijos teritorijoje buvo daug draudžiamų zonų - negalėjom tiek iš Rygos skristi į Stokholmą. Reikėjo skristi Rygos

įlanka ligi iškyšulio, po to, pakeitus kursą, per jūrą pasiekti Švedijos krantus, 100 km į pietus nuo Stokholmo, prie tam tikro švyturio, ne aukščiau 400 metrų, nes, kitu atveju, būčiau apšaudytas iš priešlėktuvinės artilerijos. Nuo švyturio turėjau pasukti į šiaurę ir nurodytais geležinkelio bėgiais pasiekti Stokholmą. Ir taip, keičiant kompaso kursą, zigzagais laimingai pasiekėme Stokholmą. Nusileidę aerodrome ant paskirtos tako, sutarkę formalumus, nuvažiavom į Lietuvos atstovybę. Atstovas p. Gilius, pamatęs mane, sako: "Kapitone, aš turiu Jums du keleivių į Kauną". Tai buvo Amerikos lietuvių, kurių, važiuojančią aplankytí Lietuvos, užklupo karas, ir kitas kažkokios ministerijos valdininkas, prieš karą tarnybinius reikalais pasiūstas į užsienį. Pernakvojė kitą dieną atsisveikinome su delegacijos nariais ir išvykome į aerodromą, kur jau radome laukiančius minetus keleivius. Atgal skridome tuo pačiu maršrutu. Kauną pasiekėme jau temstant. Keleiviai buvo labai patenkinti, nes per ketertą valandą sugrįžo į Lietuvą. Iš aerodromo važiuodami į namus, užsukome į Versailio restoraną pavakarienauti. Ten atsitiktinai sutikau p. Hiksą, kuris iš kažkur ištraukė seną jūrininkų tradiciją, vėliau lakūnų pasisavintą: pirmą kartą perskridusiam jūrą pripilama lėkštė degtinės ir, pasakodamas savo išpūdžius, turi šaukuštu degtinę srebri. Nors iš karto ir spyriausi, bet nieko nepadarysi, turėjau tradiciją palaikyti.

1940 metų pavasarij, prasidėjus tarp Sovietų Sajungos ir Lietuvos deryboms dėl Sovietų kariuomenės įgulų įvedimo į Lietuvą, kitaip tariant, prasidėjus Lietuvos agonių, visą laiką teko skraidinti į Rygą ir atgal Lietuvos delegaciją, susidedančią iš diplomatų. Vyriausybės nariai - Ministerio Pirmininko, Užsienio Reikalų Ministerio, kariuomenės vado. Keletą kartų vežiau į Sovietų Pasiuntinybės Kaune narius. Derybos vyko Maskvoje, delegacijos nariai Rygoje persėdavo į rusų oro linijos "Aeroflot" lėktuvą, kuris palaikydavo susisiekimą tarp Maskvos, Rygos ir Stokholmo. Prisimenu, kartą su delegacija atskridus iš Rygos į Kauną, Ministeris Pirmininkas A. Merkys pasišaukė manči ir, padavęs ranką, padėkojo už gerą perskridinimą į Kauną, nes, skrendant iš Mask-

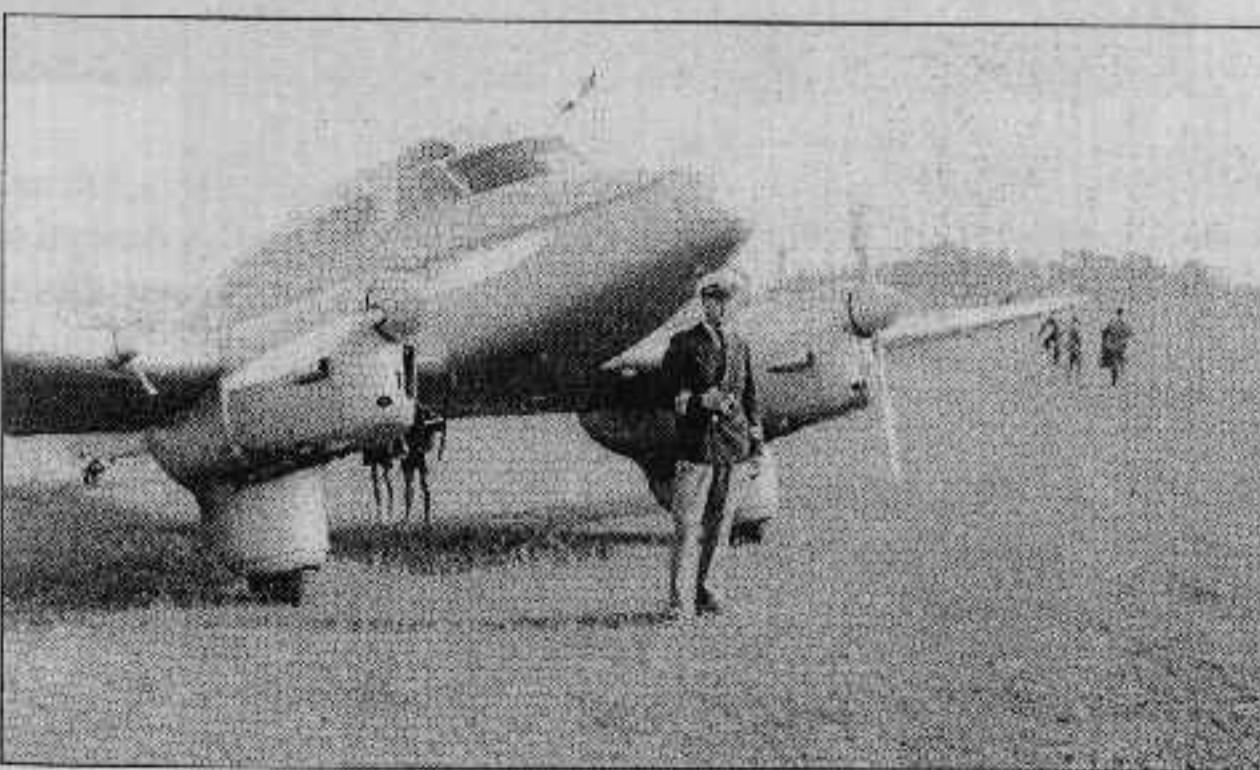
vos į Rygą, lėktuvas buvo labai métomas, o mūsiškis skrido lygiai ir buvo malonu skristi. Net paskutinę Lietuvos agonijos dieną - 1940 m. birželio 15 - teko vieną iš Lietuvos diplomatu, kurio pavardės neprisimenu, perskridinti iš Rygos į Kauną. Tuomet Lietuvos karo aviacijai jau buvo uždrausta iš aerodromų pakilti. Nusileidus Kauno aerodrome tą pačią dieną, po pietų, jau rusų tankai riedėjo Kauno gatvėmis. Taigi ne Aero Klubas, kaip Gliaudos romane "Agonija" pažymėta, vežiojo delegacijas į Rygą ir atgal, bet Susisiekimo Ministerijos Susisiekimo Inspekcijos parėdymais ir lėktuvais.

Isigalėjus komunistinei santvarai Lietuvoje, Orinio Susisiekimo Inspekcija su visais tarnautojais buvo įjungta į Sovietų Sajungos orinį susisiekimą "Aeroflotas". Buvo sudaryta orinio susisiekimo "Aeroflotas" Pabaltijo valdyba su centru Rygoje. Kaune įsteigta aerostotis (Aeroport Kaunas), kurios viršininku buvo atsūtias iš Rusijos Rogačev, galima sakyti, neblogas žmogus. Kadangi Kaune buvo tik vienas aerodromas, tai aerostotis įėjo į karą aerodromo ribas, kuris aplinkui buvo apstatytas sargabomis. Aš buvau paskirtas aerodromo "dispečer" - skridimų tvarkytoju: turėdavau "Aeroflot" lėktuvus priimti ir išleisti, paruošti žinias apie orą, kurias gaudavau iš rusų karo aviacijos meteorologijos stoties.

Atvažiavus iš Rygos į Kauną "Aeroflot" daktarui, buvo patikrinta mano ir dar dviejų karo aviacijos lakūnų, norinčių įstoti į "Aeroflotą", sveikata. Po to stoties viršininkas pranešė, kad greitai turėsi vykti į Rygą skraidymo praktikos atlikti. Žinoma, be NKVD surinktų žinių, turėjau dar parašyti savo autobiografiją, užpildyti įvairius blankus. Matyt, nesurado nieko, prie ko galetu prikibti, nes staiga gavau pranešimą, kad tuoju vykčiu į Rygą skraidymams. Rygoje, kartu su latvijų ir estų pilotais atlikęs apie mėnesį trukusią praktiką, grįžau į Kauną. Netrukus iš Maskvos Vyr. Aeroflotu Valdybos gavau "Transporto piloto liudijimą" ir buvau aprūpintas visa pilotui priklausantia mundiruote ir reikmenimis. Nežinau kodėl, bet rusų pilotų elgesys buvo korektiškas. Gal laikė mane geru pilotu esant, nes Rygoje nereikėjo egzaminų laikyti kaip estų ir latvių lakūnams, ir visi su

manimi eligesi pagarbai. Visur pristatydavo kaip "Lufthanso" skraidžiusi pilotą. Tik nežinau, ar ilgai taip būt buvę. Netrukus gavau įsakymą atvykti į Rygą, kur buvau paskirtas linijos pilotu. Kitą dieną, iš ryto, turėjau skristi į Velikie Luki, bet, naktį staiga susirges, greitosios pagalbos automobiliu buvau nugabentas ligoninėn, kur išgulėjau apie mėnesį. Dar begulint ligoninėje, užėjo karas, tad taip ir pasilikau.

Sakoma - nuo likimo nepabėgsi. Taip baigėsi piloto karjera. Karo audrų buvau atblokštasis į Ameriką, kur su šeima turėjau pradėti gyvenimą iš naujo.

Lietuvos oro linijų kapitonas Simas Mockūnas prie savo lėktuvo. Palanga, 1939 m.

Viršukalnių šturmą tėsiasi...

Taip galima būtų pavadinti mūsų kraštiečio, gimusio Tetirvinuose, baigusio Pasvalio vidurinę mokyklą, legendinio lakūno Vytauto Lapėno pasiekimus Tryliktajame Europos akrobatinio skraidymo čempionate, vykusiamė šią vasarą jo skraidymo mokyklos aerodrome Stationių kaime, netoli Pasvalio rajono ribos. Dešimt dienų kaitria liepos saule alsuojančių Jstros dangų virtuoziškai raižė 55 Europos geriausiųjų lakūnų lėktuvai. Laisvojoje programe Vytauto Lapėno skydis įvertintas sidabro medaliu, absoliučiu Europos čempionu tapo jo mokinys ispanas Ramonas Alonso, čempiono bronzą iškovojo Lietuvos lakūnų komanda. Bet turbūt didžiausias pasiekimas - Europos akrobatiskos elitas susirinko būtent čia, Vytauto Lapėno aerodrome.

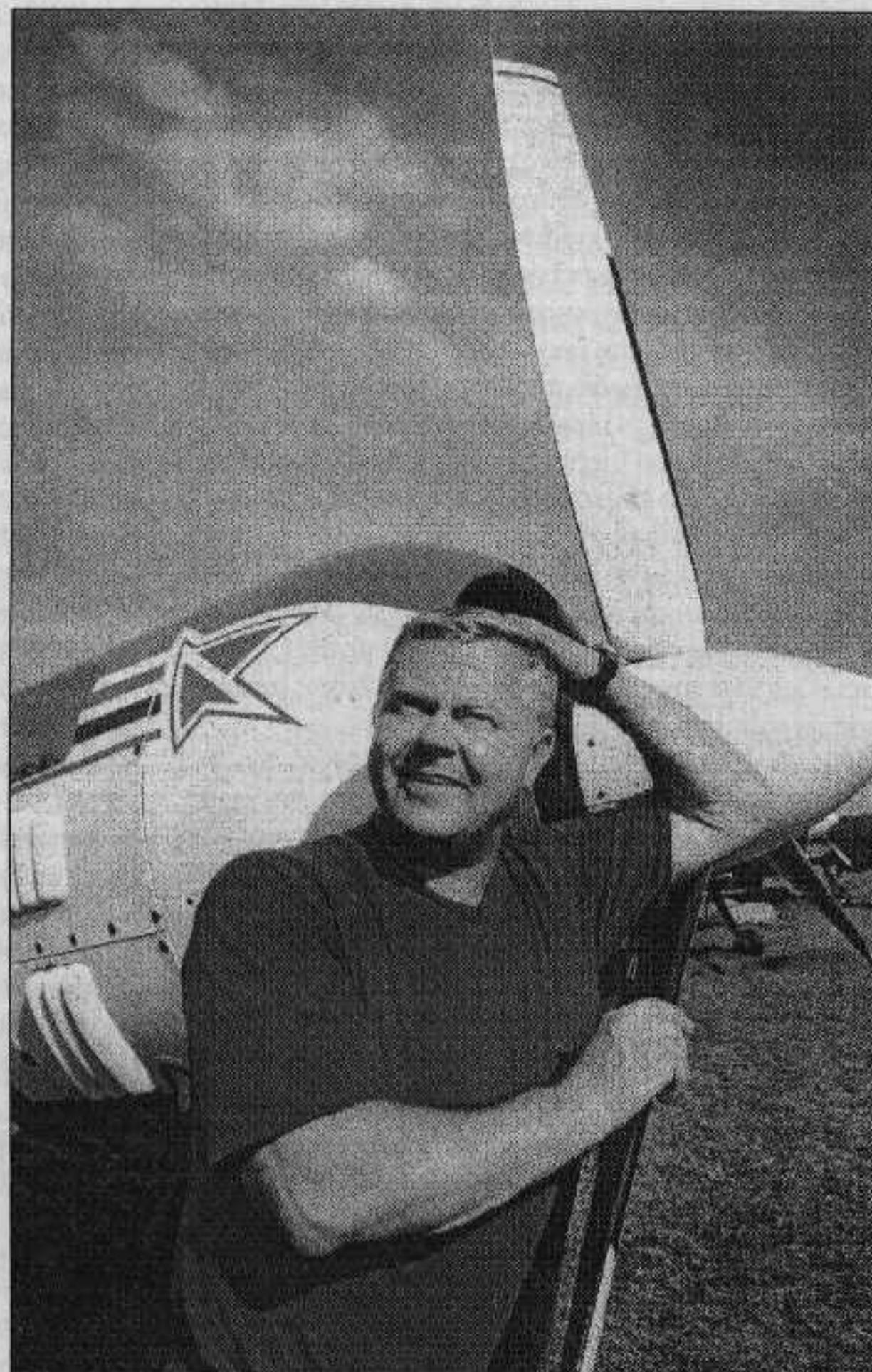
"Šis jvykis yra Lietuvos aviacijos tradicijų pripažinimas. Tai, kad tokios svarbios varžybos vyks Jstros aerodrome, yra ir atlygis puikiam akrobatiskos meistrui Vytautui Lapėnui už viso jo gyvenimo pastangas ir pasišventimą", - patvirtina čempionato direktorius Juan Velarde.

Ir čempionato dienomis mūsų kalbinti ispanų, prancūzų, rusų, lietuvių komandų lakūnai labai šiltai, su broliška meile pasakojo apie Vytautą, džiaugdamiesi ir didžiuodamiesi savo pažintimi su juo - žmogumi-paukščiu. Visų jų išsisakymai geriausiai susikoncentruoja rusų piloto Sergejaus Rachmanino žodžiuose: "Néra tokį medalių, kuriais būtų galima įvertinti tai, ką Vytautas sugebėjo iroduti savo gyvenimui".

Iš tiesų, Vytautas Lapėnas liko ištikimas savo mintims, kadaise išdėstytomis laiske draugui: "Žmogus matč - vieni paukščiai vargai sklendžia, kiti nardo ore, kurdami Erdvės nuotaiką. Greit tos skrydžio laisvės prieikc ir žmogui, tarsi tik Erdvei jis galėjo išsakyti savo džiaugsmą ir kančias. Tada gimė pilotazas. Jo progresą stabdė šimtai techninių problemų, žmogaus inertiskumas, kiti dalykai. Keista, tačiau ne tik noras skraidyt, bet ir žmonijos konfliktai keitė požiūrį į skraidymą bei skraidymo aparatus. Taip, galbūt net nesuvokdamas to vyksmo, žmogus pradėjo statyti pilotažo viršunę. Skridami keleiviniais lėktuvais ar skriedami sklandytuvu, turime suprasti, jog gérimes tiktai tos didžiosios viršunės prieškalnėmis".

Tuomet jis, nepaprastu talentu apdovanotas jaunas lakūnas, neįtikėtinai sparčiai kopės į tą didžiąją pilotažo viršunę, to paties dosniojo likimo buvo nublokštas į kitą viršunę - kančios, sunkiai suvokiamos paprastu žmogišku protu, ir... vėl pajęges prisikelti naujiems skrydžiams. Prisikelti, nes viršukalnės nusilenkia stipriausiemis ir ištikimiausiemis. Apie legendą tapusį Vytauto Lapėno gyvenimą - kituose Šiaurietiškuose atsivėrimuose.

Šis vasariško viršukalnių šturmo prisiminimas tebus kuklus mūsų legendinio lakūno pasveikinimas. Linkime ir toliau savo gyvenimui liudyti - ką gali dangų prisijaukinęs, likimą įveikęs žmogus...

Vitalija Kazilionytė
Vido Dulkės nuotrauka

Stasė Šeštakauskaitė

Pasvaliui

*Pasvaly - Tu toks žalias, gražus ir mažytis,
Giedi mano širdy lyg iš tolių parskridęs paukštytis,
Pailsēti prie Baltijos kelio nutūpęs,
Kur rytinėj migloj tyliai rangosi létosios upės.*

*Gera Tavo dangum tarsi mylimo apsiaustu siaustis,
Tarp gatvelių senų sėlių protėvių šilumą jausti,
Miela gaudyt ausim īprastinę aukštaitišką šneką,
Miesto parke klausyt, kaip žalioji širdis Tavo plaka.*

*Jei išvykstu toli, Tau sudievu skubotai pasakius,
Švyti mano kely Tavo versmės kaip gerosios akys,
Kviečia gržt atgalios, prie gaiviuų šaltinių priglusti,
Ir ant Tavo peties palaiminguoju miegu užsnūsti.*

*Pasvaly - Tu toks īprastas tarsi kasdieninė duona,
Tarsi švenčių alus ar vasarvidžio saulė geltona.
Tu toks amžinas tarsi Lévens begalinis plaukimasis...
Pasvalys - mano laimė ir mano skaudusis likimas.*

2002. 08. 23

Vido Dulkės nuotrauka

Lygumose kūrėjui nenuobodu...

1937 metais Č. Kontrimas atsisako lengvo akvarelino liejimo ir ima gamtovaizdį traktuoti daugiau grafiškai. Tuo metu jis gyveno PASVALYJE, dėstė piešimą gimnazijoje ir kartu dirbo tapybos srityje.

"Palėvenyje" - lyriškas uždaras kaimo vaizdas, iškomponuotas į viršų kylančiam lape ir užpildas viso lapo plotą. Dailininkas čia atkuria jaukią sodybą prie čiurlenančio upelio, paskendusią žalumynuose. Trobelę, laivelį bei kitus "konkrečius" peizažo atributus jis tapo gana detaliai, su dideliu meile, o upelį, medžius, dangą - laisvai, placiai apibendrindamas, "sklériškai" perteikdamas spalvų niuansus.

Augustinas Savickas, Peizažas lietuvių tapyboje,
Vilnius: Vaga, 1965, p. 103.

"Palėveny" dailininkas pasirinko sudėtingą gamtos formų prisodrintą motyvą: pirmame plane atspindžiais tviskanti upė, toliau - vešli augmenija. Visa tai meniškai suorganizuota tonu, spalvos, faktūros požūriu.

XX a. lietuvių dailės istorija,
Vilnius: Vaga, 1983, p. 138.

Abiejuose minėtuose dailėtyros veikaluose yra įdėtos šios 1937 m. Č. Kontrimo nutapytos akvarelės reprodukcijos, abiejuose pabrėžiamas autoriaus žavėjimasis akvarelės technika dar besimokant dailės, kai teko pajusti puikaus akvarelisto Kajetono Sklėriaus įtaką.

Tačiau stiprus dailininkas ir iš geriausios dailės mokyklos ar srovės, ir iš geriausio pedagogo įtakų visada išsivaduoja.

Č. Kontrimas (1902-1989) iš Kauno meno mokyklos mokinio tapo mokytoju: dėstė piešimą, mokė dailės istorijos, rengė gabiausiu moksleivių išvykas piešti pakelių ir kapinių kryžių - sodžiaus tautodailės gerųjų pavyzdžių.

Tai būdinga jo visam darbo Pasvalio P. Vilcėsio gimnazijoje laikotarpiui (1935-1940).

Likimas lémė, kad nė vienos šio kūrybingo, veiklaus mokytojo akvarelės šioje gimnazijoje nėra išlikę. Išliko šiandieninėje mokyklos Dailės galerijoje Petro Kalpoko, Jono Šilčiukos, Antano Žmuidzinavičiaus po vieną tapybos kūrinį.

Kitame mūsų žurnalo numeryje rasite taip pat spalvotą P. Kalpoko drobės "Vakaras. Arkli girdo" įklįją. Suprantama, ir trumpą jos sukūrimo, atsiradimo Pasvalyje istoriją, dailėtyrininkų esmines mintis apie ją - kaip ir apie Č. Kontrimo nuotaikingą akvarelę "Palėveny".

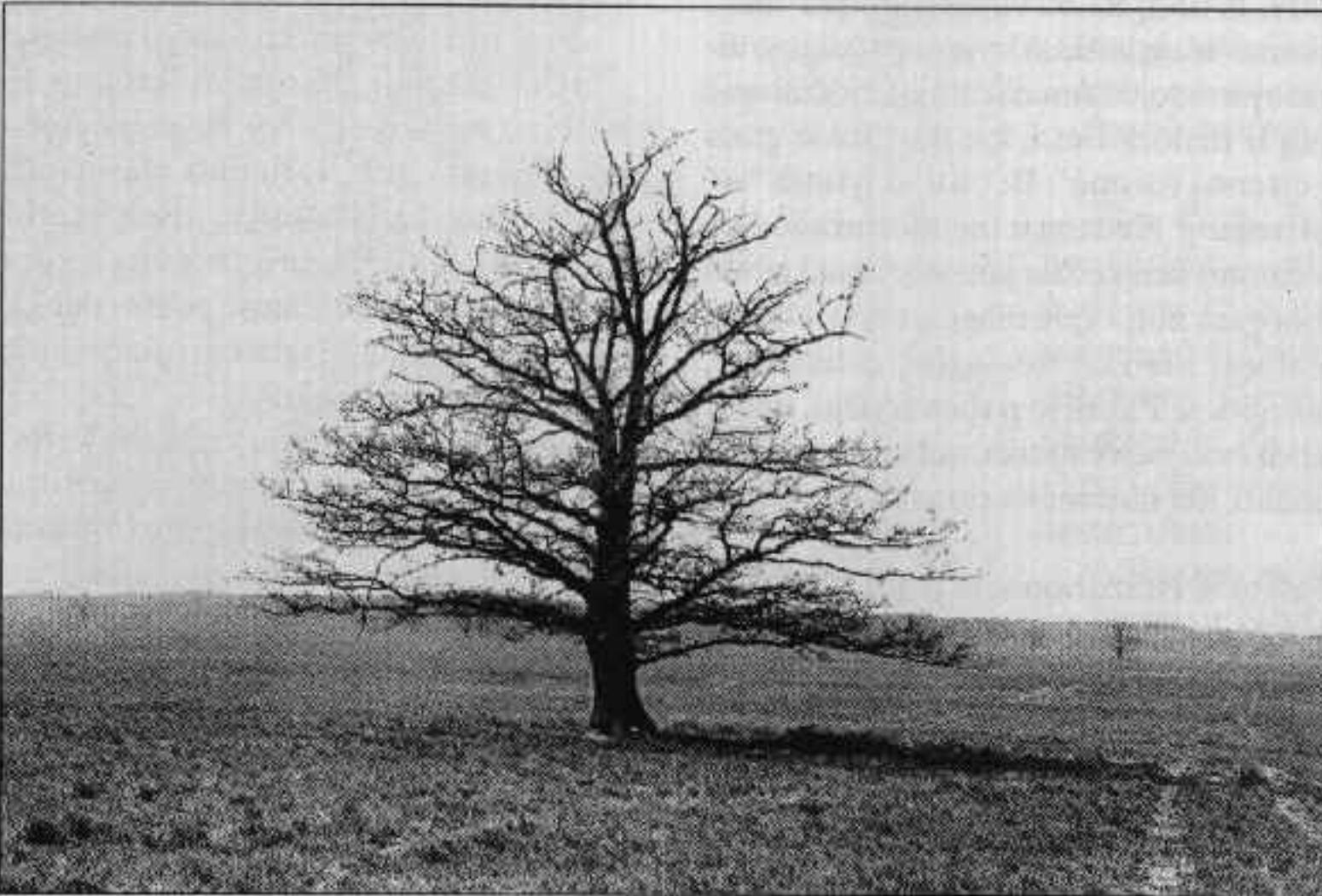
Parengė Albinas Kazlauskas

Regina Grubinskienė

Kas svarbu ir prasminga Bernardui Brazdžioniui ?

Parengta pagal pranešimą,
skaitytą 2002 m. vasario 2 d., minint Poeto 95-ąsias gimimo metines

Gimtjieji Stebeikėliai

Knygos "Šiapus ir anapus mūsų laiko", išleistos 1997 m., epigrafu poetas pasirinko Č. Milošo žodžius: "Eilėraščius rašau ne tam, kad rašyčiau, o tam, kad pasaulyčiau, kas man atrodo svarbu ir prasminga". Tai naujausia B. Brazdžionio knyga, nors išleista prieš 5-erius metus, nesgi naujesnės néra. Jon sudėti eilėraščiai, rašyti jau Lietuvai esant laisvai. Tad naujausi eilėraščiai liudija, kas poetui yra svarbu ir prasminga dabartyje.

Du knygos skyriai "Musica sacra terrae Dei" ir "Musa profana terrae humanis" nesukuria priešpriešos, pašaulį dalinant į Dievo žemę ir žmonių žemę. Kaip ir anksčiau, poetas interpretuoja religines ticsas, ieškodamas jų atspindžio žmonių gyvenime. Piešiamos gyvenimo realijos arba kontrastuoja su Dievo išminties šviesa, arba paliudija jo tiesa.

B. Brazdžionis klausosi Lietuvos pulso ir skaito jos širdyje tariamus žodžius. Ne iš tolo, o tarytum būdamas tévynėje, alsuodamas tuo, kuo alsuoja trys milijonai. Taigi jis išlikęs toks pat: Lietuvos poetas, rašas Lietuvai, mylij Lietuvą, su Lietuva širdyje ir nuolat esas Lietuvoje minimis.

Knygą pradėdamas skausmu pulsuojančiomis eilutėmis "Gal nieko mes daugiau nebesulauksim/Gražaus, kilnaus ir, kaip dangus tas, aukšto...", skaitytojų kiek su-

glumina tokia neviltis, bet čia pat kalbama būsimuoju laiku, ir, žinodami apie poeto pranašavimų išsipildymą, viliamės kartu su juo: "Nusaus visi atolaidžio tulžim pritvinkę liūnai, bus maskaradas buvęs kaip nebuvęs..." ir absurdo teatro įvykiai be ženklo sudūlės.

Pirmasis ir paskutinis naujosios knygos eilėraštis nusako poeto dabartinę poziciją: mes esam, kur purvas, tvaikas, absurdo teatras, bet tai praeis, o aš klausausi visko, alsuoju tuo, ieškau žodžio, užrašau ir atiduodu tau, tévynę.

Apie tai, kas jam svarbu, pradeda kalbėti pasislėpęs po apaštalo Pauliaus nežinomų laiškų perrašytojo kauke. Budėkite ir laikykite širdis malonci atvertas: Viešpaties malonė ir teisybė ateina pas kiekvieną, tik ne pas tą, kuris ištroškės aukso, garbės ir valdžios galybės. "Gana melų prigérėt ir gana tiesos badavot!" - raginama prisikelti: atsižadėti, atsitolinti, nebetarnauti, nebenečti prie vartos.

Iprasta B. Brazdžionio knygose skaityti imperatyvu rašomus eilėraščius. Poetas išlieka šaukiantis, kviečiantis, raginantis. Tikėkim, net nepasiekiamo siekim, ne skundų, o tikėjimo auką suneškim... Be abejø, pagalbos raginama ieškoti pas Dievą: "Iženk į mūsų dieną Jézau", ieik į mūsų kelia, į mūsų kiemą, į mūsų namą... Pamoks-

laujama Kunigo Tatarės balsu: "Nucina ciesoriai, carai, karai, karaliai...", "Ramybė Viešpaties teviešpatauju su mumis". Nekirskime šaknų, nes "tik skaudžiai mirči gies paukštelius ant sausos šakos", maldaukim, meilės "kad užtektų mum ir jum", tikėkime, nebeis tamasy. Palaikomas žmogus, kuris atsižada kaltės, kuris prisikelia, anksčiau bėgęs paskum miražus. Pranašaujama: "Dabar, gražus žmogau, ateina paukščio aukščio karalystė", taigi "širdimi atkopk dangun".

V. Daujotytė B. Brazdžionij vadina kentėjimo dainiu. Kalbėdamas visiems poetas remiasi to iškentėto gyvenimo išmintimi. Iš tiesų kalba visiems ir apie visus. Vyrauja daugiskaita - mes, ir tiktai knygos pabaigoje atsiranda kalbėjimas pirmuoju asmeniu: tai eileraščiai apie išėjimo nuojautą ir nenorą išeiti, kai dar "tokia graži mažu minucių eisenos žaismė". Bet tokio lyrinio "aš" atsiverimo labai nedaug. Nedaug ir metaforinės žodžio gelmės. B. Brazdžionis nesikeičia: jam svarbiau kalbėti apie visuotinę žmogaus būti - apie religiją, tautą, etnosą, moralę. Ir - kalbėti atvirai, tiesiogiai, pilietiškai, tribūniškai, pranašiškai. Pasak jo paties žodžiu, dabar poezijs neturi apsiriboti vien estetika, nebepakanka nei berželio syruonėlio, nei ramunėlės prie tako, nei smilgos prie ežero.

Apie ką berašytu B. Brazdžionis, jis nėra banalus, jo žodis gilus ir stiprus, todėl pripažistama, kad kai kurie jo religiniai eileraščiai - tai tobulos poetinės maldos, ir jam neprilygsta visi kiti "religiniai eiliuotojai", kurių dabar vis daugiau atsiranda.

Naujuosiouose eileraščiuose poetas puikiai derina poetiškus ir kasdieniškus žodžius, šiuolaikinę ir archainę leksiką. Tokia jungtis jam yra svarbi ir jdomi (apie tai kalbėjo viename interviu). Šitaip atsiveria amžinosios vertybės, ir dabarties realios įgauna kitokios prasmės, susikuria teksto gelmė. Nors pats poetas, prieš 10-metį būdamas Pasvalyje, prisipažino: "Kad yra tarp eilucių - tik paskui pamatau..."

B. Brazdžionis renkasi tiesų kalbėjimą. Dažnai pasitelkdamas į pagalbą ironiją, sarkazmą. Jি piktina žmogus, dėl savo nesėkmės (pvz., kad nepateko į valdžią) kaltinantis, puolantis visą "svietą", žmogus, parduodantis sąžinę. Tačiau ne teisėjo balsas skamba. Sakoma, kad pasaulis sutvertas ir šventiems, ir nešventiems. Raginama nesiskaidyti, nebebaksnoti pirštais vieniems į kitus, o "šviesi savo sielos lobais ir vertiemis, ir nevertiems".

Svarbiausia poetui - žmogus. Apgalestaujama, kad nedaug tokių, kurie niešoko baimės, nekaltina ir vaikšto be ginklo, kurių niekas nepikta, o kiekvienas kuo nors žavi, kurie turi viltį ir giliai tiki, džiaugiasi tuo, kas Dievo duota.

Poetas sielojasi, kad "tamsos įnirtės tvanas mus apsemės, ir susigūže einame". Ne meilė, o kerštas, ne tiesa, o melas, apgaulė, mafija, žudynės, neapykanta, klasa - mūsų gyvenimo realijos. Mes - "beplaukiantys kiau roj baidarėj į Vakarę/Nežinomojo miesto muitinę", kur pareikalaus mokėt grynaus už išvežamą dvasinį turą; už atsiminimus, už neišnaudotą džiaugsmą, už nesulaužytas priesaikas, už blaivų išlikimą puotose, už giedojimą ne

pagal taktą, už tai, kad nekeršiai už kerštą, kad suklupęs verkei prie atvertų tautos žaizdą... Piktinasi, kad Lietuvą "vaikai vėl valgydina duona, pakepta ant melo ližės, girdo keršto tulžimi".

Prabylama klausimais, tarytum bandant suprasti ir dabartį, ir ateityj: ką lemia naujos konstitucijos, įstatymai? Kada pabus užmigus sąžinė? Apsimetėlių laikas: fariziejai garbina Dievą; kada bandas vėl išves iš bažnyčių? Kada galėsime klausytis savęs?

Pagalbos kreipiamasi į Viešpatį: gelbėki mūsų namus, vesk mus iš tos tamsumos. Ir čia pat neviltis: "Gal tik galybe atomine smogės išgelbési mus..."

Nesinori tokį eilučių laikyti pranašavimui.

(Čia gal tiktų prisiminti kitokius B. Brazdžionio žodžius, pasakyti 1999 m. pabaigoje: turėtume susirūpinti pavojingiausiui mus grasinančiu kataklizmu - pansklavizmo idėja: išvalyti, atseit istorinę, slavų erdvę nuo estų, latvių ir lietuvių, nežinia iš kur atėjusių...)

Naujuose eileraščiuose poetas dar kartą apmasto ir savo kartos likimą. Dabar gi mintys nuspalvintos kitokiais realybės atspalviais.

Poeto karta - gimusų kryžkelėj karta. Išėjusių piligrimais ir svetimur tévynei krovusių laisvės kraštų. Grįžtančių nedažnai ir neilgam - išpažinti meilę Tévynei, vaišintis prie vieno stalo su savo gentainiais ir draugais, ir išgirsti priekaištuančius tévynainius: "Kurgi buvot, arėm kai vieni..."

Pripažistama vienintelė atrauma - dangaus, Dievo atrauma. (Ir eileraščiuose, ir kalbėjime apie save.) Tikėjimas davo duonos, akmenis rinko nuo tako, vedė už rankos. "Viešpatie, visų gyvų gelmių šaltini...", - rašoma eileraštyje.

Kas gi dar yra poetui prasminga?

Buvimas prie židinio: kai susėdusi šeima prie vieno stalo, tai ryšys su sava žeme, savos genties žmogumi, su namais (didžiulį praradimą ženkliniai sodybos - tuščios, bedvasės, be gyvų langų). Prasminga motinos meilė, kuri išlieka jaugus sielon visą gyvenimą, meilė tarp vyro ir moters (gailisi poetas nesukūrės daug meilės eileraščių).

Tautos gyvenime prasmingas prisikėlimas "sujungus laisvės lygai širdis ir rankas"; išgelbės tautą pylimas, supiltas iš protų, iš gyvų širdžių. Taigi - vienybė. Buvom ir būsim gyvi lietuviškam žody. Praėjus pro tamsą, pro naktį - išlikti, gyventi. Tikėjimas ir viltis teikia prasmės. Ištikimybė tévynei, išdidumas: "Tegu kiekvienas Lietuvos pilietis/Karališkā karūnā savyje nešios", - sakoma karaliaus Mindaugo balsu.

"I žemės upę mano sielą, Dieve, imerkei...", - rašo poetas ir sutapatina sielą su nendre, ir ta siela-nendré prabyla:

*Į visas šalis dairaus,
Ir nepavargdama, pavėjui nenusvirdama,
Ir nepalūždama stipresnė vis daraus.*

Tarytum gyvenimo apibendrinimas nuskamba šie žodžiai knygos pabaigoje. Priimkime juos kaip poetą palankėjimą ir mums: nepavargti, pavėjui nenusvirti, nepalūžti ir būti kuo stipresniems.

IN MEMORIAM Poetui Bernardui Brazdžioniui

Mykolas Karčiauskas

Olita Dautartaitė

Pirmi susitikimai

Pasvalyje 1997 m.

Mano gimimo metai sutampa su Bernardo Brazdžionio eileraščio "Paskutinis pasmerkto myriopžodis" parašymo data. Eileraštis buvo paskelbtas tais pačiais - 1939 metais "Židinyje". Keistas tas "Židinio" XXX tomas. V. Mykolaitis-Putinas kalba apie kūrybą, daugiaprasmės būties knygą, spindulį ant lapų gyvenimo knygos, o B. Brazdžionis visu balsu šaukia: "Mačiau, kaip vedat jūs bedugnė milijonus..." Stasys Yla samprotauja apie buities krizę, Jonas Aistis, tada dar J. Kossu-Aleksandravičius, skelbia, jog "Neviltin nuaidi žodis įstabus".

Tai pirmas mano susipažinimas jau su Bernardu Brazdžioniu, o ne su Rudnosiuku, kurį kartu su "Kiškių sukiliimu" buvau nusavinęs iš Daniliškio pradinės knygos, skirtų prakurooms. "Židinio" numeris iš Krinčino varpinės, kurioje buvo sukrauta mirusio kuno A. Keraičio biblioteka. Buvau vienintelis nuolatinis jos skaitytojas.

Prisimenu, kaip kaimynai, sučę pas mus pavakaroti, man beskaitant ši eileraštį, pašiurpo, liepė sudengint, kad kokios koronės neužtraukčiau, kad akys daugiau nematyti. O aš ji išlaikiau. Nors daugelio knygų netekau. Ir dingęs jis mane susirasdavo...

Bet dabar tarytum vėl nebetenku, kaip Stebeikelių stebuklo nuostabos, kurio dvasia gyvenau kartu su gimtosios pakluonės šviesa.

Stebeikeliai... "Kaip kareivio kapas, jau be žado bus..." Tai vėl Aistis.

Kapas. Kryžius. Anno Domini...
Ir baltų beržų malda.
O pakvies, pakvies namo mane
Vieną kart sesuo juoda.
- Na, eime. Duok ranką. Vakaras.
Pasakyk sudie.
- Sudie...

Baiges blést,
žérés ugniakuras.
Švystels krintanti žvaigždė.

B. Brazdžionis

Tau, Poete Bernardai, tariu paskutinius atsisveikinimo žodžius. Prie naujai sukalto pušinio stalo Pelekišių girio. Už Merkinės. Čirpia žiogai. Gieda paukštuziai. Tu jų jau nebegirdi. O gal?.. Tavo siela nešama į amžių sosto aukštį.

Visiems reikės išeiti. Ir mažiemis, ir dideliems. Taip turi būti. Taip sutverta Viešpaties.

Nekalbėsiu apie didžią netekėti Lietuvos kultūrai, literatūrai. Noriu išsakyti dekingumą ir džiaugsmą, kad Aukščiausiasis leido man prisiliesti prie Tavęs.

Prie Poeto ir Žmogaus. Nuo pirmųjų Tavo sugrįžimo žingsnių Tévynėn.

Nuo Stebeikelių, Pasvalio, Biržų, Telšių, Kauno iki Vilniaus ir Los Angeles.

Nuo Tavo iškilios poczijos skaitymo iki p. Aldonos-mieliausiosios žmonos ir godotojos - šypsnio ir razavų miltų blynų Jūsų namuose ragavimo.

Buvai didus. Žinąs savo taurią misiją, žodžio galybę ir paveikumą. Nes plūdo Lietuva į susitikimus su Tavimi kaip į didžiuosius Išsipildymo atlaidus.

Nes atvilnijai į mus Baltas baltaja puta.

Savo ŽODŽIU

JEGA

IŠTARME.

Kiekvieną vasarą jau daugelį metų klausydavosi Tavęs tauta, gimtinės medžiai, paukščiai ir mažiausiai vabalėliai. Visada su lydinčia visuos keliuos Tave tarytumei šviesiaja saule - žmona Aldute.

Tie susitikimai emocinio žodžio virpesy gaivino mūsų širdis, stiprino ir gryningo dvasią.

Gržsi dabar suvisam. Liepos gale. Lauktas. Apraudotas. Priimtas mūsų širdžių ir savo Tévynės. I savosios žemės glėbji.

Ir gaus Tau Aleliuja
Kauno katedros varpai.
Taip, kaip Tu norėjai.
Ilsékis Viešpatye.

Jonas Mikelinskas

Laisvės šauklys

Pirmą kartą jį pamačiau prieš daugelį metų, kai Jis atvyko į Pasvalį ir gimnazijos salėje skaitė savo poeziją. Skaitė griausmingu balsu ir su savaja ševeliūra buvo paňaus i jauną Afrikos liūtą, kurio vešlius gaurus kedena ir taršo nežinia iš kur atklydės karštas dykumų vėjas. Buvo gražu ir baugu. Gal ir dėl to, kad jo posmai kartu grūmojo ir dovanoko viltį, maištavo ir atgailavo, klupdė ir kėlė aukštyn, stumė nuo savęs ir šaukė savęsp. Ji, toji poezija, šildė ir šaldė, graudino ir džiugino, virkdė ir linksmino, rūstino ir žadino tokius jausmus, kokių iki tol niekas nebuvu pažadintęs... Ji baugino ir masono. Kažkuriam iš mūsiškių, kurie ten sėdejo salėje ir klausėsi, išsprūdo: "Pranašas".

Jis - Bernardas Brazdžionis.

Bet anuomet Jis atrodė toks tolimas, neprieinamas ir nepasiekiamas, beveik nerealus. Nors žinojom, kad ereliu pakilo iš Pasvalio krašto lygumų, kad ne kartą su kaimo berniokais išsidžiai ir liūdnai dainavo: "Užaugau Pasvaly..."

O tada, kai geriau susipažinau su Jo Poezija ir visiems laikams įstrigo į širdį:

*Be kamino lūšnelė buvo.**Žemutės durys. Trys maži langai.**Bet laime, laimė! Apsakyti nemoku.**Tik taip trumpai, taip neilgai,*

Jis pasidarė kitoks - daug artimesnis ir savesnis, nors dar nepasiekiamas. O kai susitikau su juo akis į akį, pamačiau, įsitikinau, koks Jis paprastas, draugiškas, atidus, be jokio savojo "aš" pabrėžimo. Tik gal. Tik gal... savosios Poezijos formuojančios. Suformuotas. Nesvarbu kur - daugelio akių apsuptyje, ar vienas prieš vėjų su savi-mi.

Vėliau dar ne kartą su Juo teko susitikti, šnekėti, net diskutuoti ir vis tvirčiau įsitikinti, kokia gili ir tauri ši asmenybė.

Niekuomet neužmiršiu paskutiniojo mudvieju susitikimo. Tai įvyko JAV Los Angeles' e 2001 m. gruodžio 2 dieną, kur šv. Kazimiero parapijos salėje Bernardas Brazdžionis mane pristatė Amerikos lietuvių bendruomenės atstovams. Jis tąsyk guviau, negu buvo galima tikėtis iš seno ir pasiligojusio žmogaus, pakilo staciais laipteliais į sceną ir taré man skirtą žodį. Kalbėjo kiek pakeltu, bet labai būdingu Jam balsu, o aš kartu su visa sale klausiausi, negalėdamas atsistebeti, koks Jis nuoširdus, tikslus ir kiek daug

žino apie mane, gyvendamas už tūkstančių kilometrų nuo Lietuvos. Ir dar - koks geranoriškas ir drauge reiklus sau ir kitiems. O tasai reikumas Jam nickada nelcidio ir neleidžia kalbėti ir nieko nepasakyti. Tai pabrėžiu ne del to, kad Jo akyse ir mintyse aš buvau, ko gero, didesnis negu iš tikrujų esu, bet todėl, kad Jo žodis mane įpareigoja būti didesnui negu esu.

Ir štai Jo nebéra. Poeto, Patrioto, Pranašo, Laisvės šauklio ir didelio žmogaus, kuris niūriomis okupacijos dienomis tūkstančiams lietuvių pažadino Sąžinę ir Viltį, jog neišvengiamai atcis toks metas, kai lietuvis galės be baimės, laisvai gyventi ir dorai, be prievertos mirti. O kas gali būti žmogui geriau ir svarbiau? Baisus tasai žodis - nebéra. Tačiau baisus tik tam, kuris dar nejisąmonino, kad Bernardo Brazdžionio geriausioji Poezija yra nemirtinga.

Šlovė Pasvalio krašto žemei, išauginusiai ši Dvasios ir Kurybos Milžiną, ši Laisvės Šauklį.

Vilnius, 2002.07.14

Vido Dulkės nuotraukos

Eglė Navickaitė, Skirmantas Valentas

Eilės iš Livonijos pasienio

(Vlado Braziūno eilių at(si)vėrimai)

Vlado Braziūno kūryboje aktualizuojami keli lingvistinių sienų (ar lingvistinių pasienių) variantai: lietuvių - lotynų, lietuvių - rusų ir t.t., tačiau didžiausias dėmesys šio poeto kūryboje, be abejonių, skiriama lietuvių - latvių sienai. Poeto tikslas - įveikti nematomą kalbas ir tautas skiriančią ribą.

Galima skirti du lingvistinės sienos įveikimo būdus - deklaracijas ir lingvistinius veiksmus. Vienus atskirti nuo kitų nėra lengva - dažniausiai deklaracijos ir lingvistiniai veiksmai tarpusavyje susipynę.

Aiškiai išreikšta **deklaracija** slypi eilėraštyje, kuriame aktualizuojama lietuviškosios Müšos ir latviškosios Lielupės sąsaja. Lielupės vardas (la. lielā "didžioji", upė "upė") eilėraštyje "Baltų kalbos" - tiltas, sujungiantis kažkada atskirtas tautas ir kalbas:

*kirsčia lielupę lig žiočių
bet didžiosios linkin sminga*

*ir laužtinės, ir trumpinės
byra priedainės, pušynės
per kalbos asfaltą, žyrą
juodos baltų valys irias* (U,27)

Siuose posmuose aiškus *priedainės* ir *pušynės* ryšys, savo išskirtinės formų gretinimas, kada giminiškų, tačiau skirtingu kalbu žodžius skiria kablelis: laivių "priedaine" yra mūsiško "pušyne" (plg.: la. priede "puisis") pusiau lingvistinis, pusiau poetinis vertimas. Taip eilėraštyje klostosi lietuviškumo ir latviškumo neutralizacija. Geidžiamas sienos sprogdinimas - dviejų kalbų ir tautų prarastos jungties atstatymas, nors ir grindžiamas "neigiamais" veiksmai (*išvogčia, išsprogdinčia*): "sprogsta priebalsiai ir švokščia/ prieblandoj ir mene-sienoj/ kad galēcia, juos išvogčia/ išsprogdinčia latvių sieną" (U, 27).

Lingvistiniai veiksmai, suprantama, įdomesni už deklaraciją. Latviškų simbolių, žodžių, vardų "išišimą" į lietuvišką kontekstą reikėtu suprasti kaip kraujø giminystės, semantinių prasmų ieškojimą. Latvija, jos kultūra į Lietuvą ateina per poetus. Eilėraštyje "Šv. Baltramieju - Kryžiai" (U, 35), kuriame ryškus kregždžių lizdo lipdymo motyvas, paminimas garsaus latvių poeto ir rašytojo Imanto Zieduonio² vardas: "baltramiejaus var-

lyčiai/užgytom gerklém lauks išganijojo zieduonio kregždés /kregžda galugerklý mélno šlynženio dugno vimdo mi-/rēsi - géréesies dailidés namdario darbu" (U, 35). Greta Zieduonio-paukščio ryškėja *Zieduonis-poetas*: "Kyla juodvarnis, Zieduonio kuoklémis/ pa-skambėdamas" (UJS, 160).

Tikriniai vardai gali tapti teksto šerdimi. Taip eilėraštyje "nac rudentini"³ (U, 38) atpažįstami net trys latviški vardu (paryškinta cituojant): "ei/ knutai uldi druskininkai/ pēterai ei atsiliepkit". Pirmasis paminiamas didelis latvių folkloro ir poezijos populiarintojas Lietuvoje Knutas Skujeniekas. *Antrasis*, matyt, yra Uldis Bérzinis (išdomumo dėlei prisiminkime Bérzinio Skujeniekui dedikuotas eiles: "Knutas kasa duobę/ Vidor abecélés lapo/ žasys pereina mūsų pusén/ Knutas kuičias po kapą" (V. Braziūno vertimas, Metai 1996, Nr.8-9, 81). Nesunkiai atpažįstama aukščiau minėtame Braziūno eilėraštyje Skujenieko eilėraščio, šlovinančio latvius ir lietuvius vienijant alų, citata: "alu vis dzert vis pa druskai/ vis um - pa - pa um - pa - pa" (U, 38). Uldžio Egilo Bérzinio, Baltijos asamblejos literatūros premijos laureato, vardas suskamba ir eilėraštyje "Karvelių paštas"

*Uldis karvelis uldukas
analų vienuolis verpikas*

*Rygoj susisuko gūžtā
prie Péterio gaidžio varinio* (U, 37)

Bérzinis čia tarsi igyja lietuvišką vardą: į vieną jungiasi Uldis, karvelis (taip pat - pašto karvelis) ir uldukas. Antroje eilutėje implicitiškai, t.y. paslėptai, pabrėžiamas, kad poetas yra įvairių kalbų (turkų ir persų, arménų ir azerų, tadžikų ir turkménų, ivrito ir čekų, slovakų ir lenkų, ir t.t.) poetinių kūrinių "verpikas" į savą kalbą. *Trečiasis* vardas - *Péteris* - yra dviguba nuoroda: ir Péteras Brüveris, ir Rygos sv. Petro bažnyčios bokštas.

Latvija Braziūno eilėraščiuose ateina į Lietuvą ir per kitas, netgi egzotiškas, kalbas, per beveik atsitiktinių žodžių gretinimą. Greičiausiai iš Bérzinio į Braziūno poeziją atėjė *tiurkiškumo ir leišio* motyvai: "aukščiai-siam baltų beržyne/ girdēti leišai ir tiurkai/ vis latviškai čiubant ir ulbant" (ten pat); "kur leišių métos/ kur latvių meitos" (L, 44). Lietuvių ir latvių žodžiai, kuriuose pasikartoja tie patys garsai, poetas žaidzia taip, tarsi tie

¹ Si sąsaja kartojasi dar viename eilėraštyje: "kur priedainė buvo, pušyné/ skrenda gyvaté rudoji" (ABD, 34).

² La. *ziedonis* yra poetinis pavasario pavadinimas, plg. dar *dzīves ziedonis* "gyvenimo pavasaris".

³ Idomu tai, kad Braziūnas lietuvių ir lietuvių raidžių diakritinius ženklus panaudoja kaip poetinė priemonę, "sulietuvinandas" lietuvišką rašybą: eilėraščis turėtu (teisingiau - galėtų) vadintis "Nāc rudentini". Vertimas skambėtų maždaug "Atcik rudenelyje".

žodžiai būtų giminiški: lie. *mētos* ir la. *meitas* (vns. vard. *meita* "duktė", dgs. vard. *meitas*, sulietuvinama galūnė -os). *Leišais* čia vadinami lietuviai⁴, plg. istorizmą leiši ciltis "lietuvių gentys"; *adv. leitiski* "lietuviškai"). Lietuvės Braziūno poeziijoje įvardijamas ir gana retu žodžiu lietuvinės: "vienišas slogutis/ (kaip latviai sako - lietuvinės) sāla/galugerklyje, gomury atgimstant rugiui" (U,58). Sugretinkime: *lietuviestis,-iete; leitis,-e* "lietuvis,-ė; latvietis,-ė"; taip pat plg.: la. *lietuvinės* "slogutis". "Dabartinės lietuvių kalbos žodyne" žodis "slogutis" turi dvi reikšmes: 1. baimė ir pasunkėjės kvėpavimas miegant, košmaras, 2. prk. sunkumas, vargas, kančia". Priesaga *én* suteikia žodžiu kiek pejoratyvinį atspalvį (nors paprastai priesaga *én* lyg ir neturi jokio neigiamo nuoanso: pvz., *meškėnas, asilėnas*).

Grįžtant prie Bérzinio ir leišių motyvo, reikia paminti latvių poeto pripažintą giminytę su vadinamaisiais leišiais: poetas yra prisipaižinęs, kad pačiame senystės galudieny jo mamos senelė vien leišių kalbą ir beatminusi ("Karogs", 1996, nr.1).

Latviški žodžiai eilėse glaudžiasi prie lietuviškių: "Ak kaip vaistas man/ skaitā Riga!" UJS, 148; "bemat vokiečiukas pažins, jā, tas zakēns ar velnu ir nošauts" (L, 37); "Cūka! Cūka! Ispaniškoj Rucavo/ betono maišykė sukas" UJS, 149 (cūka "kiaulė"; taip pat atpažistamas Latvijos miestelio pavadinimas: Rucava). Kiek šokiruojantis "dangiškos kiaulės" (la. debess "dangiškas") įvaizdis:

mežaparke balta debesscūka
(nuneš gudo šalai paršiuką)
išrietusi kaklą mus moko
gulbių ar latvių kalbos (U, 37).

Mežaparkas (pažodžiu: "miško parkas") - vaizdingas Rygos vasarnamių, sodybų rajonas, iki nepriklausomos Latvijos laikų vadintas Kaizervaldu (Keiserwald). Jame gyveno daugiausia Pabaltijo vokiečiai. Mežaparko įvaizdis aptinkamas U. Bérzinio eilėraštyje "Péterio balladės". "Aš žinau, kad tu nori į Rygą. Ir vėleč čia gegužė, / ir Mežaparke žydi alyvos" (Metai 1996, Nr.8-9, 79). Nesunku pastebėti, kaip poetas pabrėžia poetizuotą gulbių, kaip nerealios kalbos, ir latvių kalbos artumą.

Jau matėme, kad iš latvių poezijos į lietuvių kūrybą atkeliauja ne tik atskiri žodžiai, bet ir ištisi pasakmai. Pvz., lietuvių poezijos vertėjui bei interpretatoriui Péterui Brüveriui yra skirtos eilės (U,42), jis minimas eilėraštyje "Sausgėla Pétero kauluose" (U,39). V. Braziūnas recenzijoje "Viens kitą girdim" (Naujoji Romuva 1999, Nr.4,60-61) yra aptaręs šio latvių poeto ciléraščių rinkinį "Ziedi zaudėtājiem!" ("Žiedai pralaimėtojams!"). Iš Brüverio rinkinio paimitą eilėrašcio

pavadinimą Braziūnas ne tik gražiai perkelia į savo eilėraštį ("pasiraše šio amžiaus nuosprendži: tā, ko mēs saucam par dzeju"), bet ir tais pat žodžiais (tiesa, jau lietuviškai) pavadina eilėraštį: "tai, ką vadinam poezija" (L, 36). Tieki pačiam Braziūnui, tiek ir kiekvienam lietuviui (bent jau besidominančiam poezija) P. Brūveris turėtų būti itin artimas ir reikšmingas kaip lietuvių poezijos (H. Radausko, V. Mykolaičio-Putino, J. Baltrušaičio) vertėjas, imponuojantis net kiek idealistišku požiūriu į lietuvius: "ar ateis dar Latvijai/ ateis dar/ laikas koks labas/ mes gelbėsim ją išgelbėsim/ mes/ leišių nabagai" (Naujoji Romuva, 1999, nr. 4, p.160). Pétero vardas kartu su Barono Krišjanio, žymaus latvių tautosakininko ir rašytojo, vardu nuskamba dar viename cilérastyje: "kaip Péteras Baroną regi/ baruose UJS, 148 (poetas žaidžia skiemenumis, kurdamas paronimus: Baroną: baruose). Autorius Barono vardą sukirčiuoja kairiniu kirčio ženklu, t. y. pagal latvišką kirčiavimą (lietuviškai kirčiuotum cirkumfleksu); plg. dar "susidvejinęs baras/ Baruonas ir Baranauskas/ lekia Saulės žirgeliais/ kelio neklauzia/ neria į Didžiąją upę" (L, 41). Kitame eilėraštyje iš dviejų žodžių jau sukuriamas (o gal ir priesingai - užmaskuojamas) Barono vardas (*Krišjanis*): "rasą palciski, *krisk Jani, skrisk*" (L,42).

Braziūno eilėraščiuose aptinkama unikali, rodos, dar jokio "kalbos dailidės" nepanaudota baltų vienybės idėja: lietuviškų žodžių galūnės pateikiamos pagal latvišką linksniavimą (galūnc -ie latvių kalboje žymimas įvardžiuotinių būdvardžių vyr. g. dgs. vard.): "iš kur tie pavargusie žmonės" (ABD, 55), "mano sutrūtejusie sapnai/ kaukia į ménulį" (ABD, 92), "išplasnojusie broliai, sesuo..."(ABD, 120), "mirusie / stiebai po šaknimis" (UJS, 27), "aprietusie žuvę, prarijusių žiedą" (L, 68).

Taip per baltiškių žodžių bendrystę (eil. "kaulgėla": kraujaraudonis rudo/raudantis rudenio kraujas/assanisasins-vanduo/prūsiškai, latviškai niaujas U, 33), per latviškai kontekstą lietuvis poetas bando atrasti gilišias genčių šaknis, savosios tapatybės patvirtinimą, tenusakomą žodžiais:

Domu aikštė
prikipusi laukais ir miškais,
Zitos varpinė skardi
visais devyniais varpais.

Aidėjimo, Baltų
sąskambių Katedra" (UJS, 152).

Trumpiniai
ABD - V.Braziūnas. Ant balto dugno. - V, 1999.
L - V.Braziūnas. Lēmeilemēmeilė. - V, 2002.
U - V.Braziūnas. Užkalnėti. - V, 1998.
UJS - V. Braziūnas. Užkalbēti juodą straują. - V, 1989.

⁴ Kiekvienas latvis ginsis lietuvių nevadinasi *leišais* (pastarasis etnonimo variantas Latvijoje yra įgijęs pejoratyvinį atspalvį). Tačiau pats žodis *leišis* yra didžiai archajiškas, jo fonetika siekia baltų prokalbės laikus.

⁵ Gintaras Beresnevicius "Trumpame lietuvių ir prūsu religijos žodyne" (Vilnius, 2001, p. 107) nurodo, kad mūsų lietuvinės greičiausiai esąs pasiskolintas iš latvių. Lietuvės tautosakoje *lietuvinės* - tai gyvulių sloganis, naktimis nujodantis arklius, o kartais tiesiog vaikščiojantis ežiomis ir keliais, todėl naktimis žmogui tokiose vietose nepatariama gulėti.

Lads Braziūns

Marga pasaule gražiausios pradžios jaškok Pasvaly...

Kai mums prireikia – o taip būna dažnai – pačių pasvalietiškiausiu Pasvalio kraštiečių, tai tuoju prisimenam... Nesunku prisiminti, nes neįmanoma primiršti. Tai – du poetai: Mykolas Karčiauskas ir Vladas Braziūnas. Antrasis turi nedidutį pranašumą lyginant su pirmuoju: gime Pasvalio miesto epicentre ir čia, Lévens pakrantėje – už keliasdešimt metrų nuo Lévens-Svalios santakos užaugo. Jau paaugliaudamas sugérė daugybę miesto ir „priemiesčio“ bei aplinkinių kaimų vietovardžių, asmenvardžių. Ir su visais štai daiktavardžiais suskambo Pasvalio krašto žmogui artimi, nors kartais, ir sudėtingi posmai.

Ir dar: gal prieš du dešimtmecius Vladas pasivertė antropologu – užsišpyré rasti skirtumus tarp sėlio ir žiemgalio, liepdamas turgadieniais stebeti žmones, jų ūgi ir eigastį, kalbeseną, paskui žiūrėti, kur trauks namolei...

Albinas Kazlauskas

patyltės' skregždės'

apgedok apgedék tuos griovés's
nenotylstoni' patyltės' paukštela
pakraipyk da galvelė, gal' ko ēziorės'
va postykla, vaikels' va tebelak'

par dydelė dieno be vakara
kels' po ja dyvrače ratės
lygs kėp varyne gévate
nekrata...

molė ē molė, ē miežė akuotė on kele
tēp apvažiuotom pasaul' ē nogriūtom
dolkėto žolė atsékeltom
ē rastom prē šūlne balto babūtės' abrūso

vėsokės' krėželės' ēšausto, -
ronkos golėje sonertos...
šauda tos skregždės' ē šauda
baltos ē juodos vartas...

1998.II.12

toks boryms

Olytė Dautartaitė

gers laiks, lēgons' pasveiks
ženelė gaus', tol' nokeliaus'
priešs nogalės', džiaugsma torės'
par Svalio šok, pamesta neješkok
sava ganyk, kyta nematyk
belaukiams ataiči, bemyliam ešeik
pat' padaryk, Dieva nekėnkyk:

par jauno ménūl' so spragėlės kūl'
smagios ē drūtos, kyapios kėp rūtos -
ai, neséšerdio
kėp mana senels' ka sakydava, -
juokės' ē duokės'!

1998.I.20-X.19

uokss tep Devūle šerdės'

kas té tūks', kas plak, a jūs gérđzeti'
gene snaps tep Devūle šerdės'
dagyle giedonts' krūms
on gyrių - sniegs sokrūvėts

pamatė pamats, kėp kase
pamote duobė žaryjų
našlaite pamete dvasio
žaryjų dobė pręgyje

gied paukštels' tep dagyle
žaryjų krotné atstatės'
ka té šerdy tép prėtyla
gyrių dėdžiasė margasė

2000.I.26-2001.XI.27

vys par to alo

Dievs žmōgo mélēje be gala
jam ēš grōba padare Jievo
pamate, ka žmōg ē da negan -
ēš mieže padare alo

apépyne apynės'
ē dainom sotartyném

pérmočiaus' būva als,
paskiau būva žōd's -
ēš alos pasaul's atsérada

ožtat po šiai dienē
marga pasaule
gražiausios pradžios
jaškōk Pasvaly
alos kobėlys

kor jaučs'
ēš miesta gérba ēšlypės'
aptaisyts vainykės apynių
lég ka Velykos vys būt a Sekmynės' -
lenksmiaus' švēnte be gala, -

vys par to alo!
vys par to alo!..

2000.VI.6

ont védūnakče dūgna juosva
kiek žvaigždelių prépēdeliuos va

ēšvaikščios po vyso dongo
aiškios po ménese longės

sostos ē klausysės' pablyškė
kėp daras jos - vakarykštės'

2000.III.14-2001.XI.28

posékalbėjoms so poet,
katras verke, ka niekam nerūp'

né matyt', né gérđet' par šytok' gėlo baltūmo
piena potvėns' siolts, ožlepdyt' tie šūlnė - jī šaldė
mas ēšalkė garuojančios duonos, to duono bormojanče šūne
ožlepdytom bornom mas ož stala so dyliak valgėmų

bande atvior meil, ta meila akl, bekūne
vap: mas niekam nerūpiam... - rūpož', ko to rops'
neropédams pats sau, éserémés' on stiklo alkūném
gal' pabels, gal' pakvies, pasétioks ē pakels gal' on švieso

kyl tie valsé, ē laidžes' tos myglos, kol' kas da begarsės'
tuoj pratros, kas émygė on žybor', žiovaujont' krosnė
atétoxs, atsékosios - a ka oždainuos! - atéters' jiem
préséknøjés' pré peče (sakyk geriau: krosnės'), šešèle ja kresna

ēséšela, té gélis jo tep tavės' - tavy - ēséšela baltūms
té éšvysk, té matyk, té jo džiaukės': tavy, a ne to ont ja lada
té jo aik, té pažadiok apskretos' šūln' ē ja šūn'
té pranešk, ka jo nūmère - laukės', norejės' ož ronkos būt' vedams

2000.III.7-2001.XI.28

pog

koks tūzėns kiem-
sargių šütén so šluotom
ē kėp to viens
šoniūk, juos aplotom

gačeng' ē drū'
kėp ēš Pérōsmane paveiksla
ē kėp, šoniūk
abūd mas juos bepréveiksem

2001.XII.11

té to prédžiaustė
drobių ont longų?

no Lévene tekonče taka
latvėjonče vejė
ka teka neteka
ējė novėjė

jei ne klojyma dūrs'

klojyma dūrs', tas kiaudės ašapots
on saulė atlapot, va gūl' on sniega
lepsnom išklotis ē kraujės' nomazgots
atėje jo on proto, nebežvieg' jo?

protyns da klaus', negodrs jam atsaka
par vieno aus' évein, bet' tuo pamioršt
ka laiks ēšet', a tadom kvails' paklaus' ja
protyns ték tyl' (mat' jos protyns) ē nioršt

bet' va sosėiom pré paūdrės'
pasiekiom alos, rūda, tioršta
ē vél' atšiols nogrūbė piorstė
ē būsiom ger', ē būsiom gūdrus

1998.X.6-2002.IV.1

on gomore dongo
ležiūve paukštė

2001.XII.3-21

¹"Reikia (...) išsiliūrėti į genio iškapotą medinį Dievulio Širdį". - Jonuškienė R. Dangaus akvarelėje - Užpalių bažnyčios bokštai// Žemės druska.- 2000.- Sausis.- P. 13.

Bendravimas su mūsų kraštiečiu, Kanadoje gyvenančiu rašytoju Česlovu Senkevičiumi, dar kartą pa-liudija Antuano de Sent-Egiuperi paskelbtą didžiąją tiesą: *Yra tik viena tikra vertybė - tai žmogaus ryšys su žmogumi.* Rudenį bus metai, kai į Pasvalį keliauja šio žmogaus laiškai, rankraščiai - seni ir patys naujausi, fotografijos, jo redaguoti "Tėviškės žiburių". Keliauja ne šiaip, o su ilgesiu ir meile, pasitikėjimu ir radimui - kaip vienintelė gržimo gimtajan kraštan viltis. To mūsų bendravimo per dideles tolumas esmę atveria nesenai gauto laiško žodžiai: "Pradėti ryšiai papildė gyvenimo turinį ir bent tuo tarpu sunkiau išsivaizduoti, kad to viso nebebučių". Ir toliau: "Tegu dabar tie rankraščiai pabūna Jūsų archyvuose, man astovaujančiam, negrižtančiam, bet ten esančiam". Taip, ir mums jau sunku būtų be šių ryšių, be žmogaus, išlaikiusio tvirtą jausmą savajam kraštui, kurį pažino tik iš močiutės pasakojimų. "Savo gimtojo Joniškėlio neatsimenu. Tik močiutė apie jį vis pasakodavo, kad tenai gyvenęs labai geras dvarininkas Karpis, visų mylimas garsus gydytojas Petkevičius, kad tenai vokiečiai sušaudė jų giminaitį Kazuką Baltaragį, grįžusį iš Petrapilio ir apylinkę skelbusį "lygę", kad gale miestelio kazokai kovėsi su vokiečiais, kad švytravę kardai ir plieniniai vokiečių šalmų, kad paskui vokiečiai rinkę miestelio virus žuvusiems kariams laidoti, kad vėliau, "Lietuvai susitvėrus", karininko Stapulionio vadovaujamas mirties batalionas vijo bolševikus... O pasakojimas apie baltus Mažupės akmenėlius visada apvainikuodavo visas kitas istorijas", - rašo novelių knygoje "Ketvirtoji upė" (Vilnius, 2000).

Daug galima būtų gero ir gražaus parašyti apie Česlovą Senkevičių, mūsų bendravimo metus, bet tai nebūs taip tikra, kaip jo paties žodžiai apie save, kūryba, virstanti skaudžia išeivijos gyvenimo poezija, apmąstancią egzistencinę - negrižimo - problemą, šviesiai, su subtilia nostalgija menančia prieš daugelį metų paliktą gimtinę. Isiklausykime...

Vitalija Kazilionytė

"Tėviškės žiburių" redakcijoje 1990 m.

Česlovas Senkevičius

Išlikti savimi

Esu gimus 1921 m. sausio 2 d. Joniškelyje. Tuo metu mano tėvas baisogalietis Mečys Senkevičius dirbo Joniškėlio siauruko stoties viršininku. Vedės buvo joniškėlietė Veronika Bekerytė. Šeimoje augau antras ir paskutinis vaikas. Mano brolis Vytautas, pusantį metų vyresnis už mane, vaikystėje buvo mano nepamainomas draugas. Savo gimtinės - Joniškėlio - neatsimenu. Pa-

saulis pradėjo atskleisti tik prie Mūšos vešliųjų pievų Petrašiūnuose, į kuriuos tom pačiom parcigom mano tėvas buvo perkeltas. O labiausiai iš vaikystės metų atminty išliko Pakruojis, kurio geležinkelio stotyje gyvenome 1926-1932 m. Su mumis gyveno ir močiutė, mama motina, joniškėlietė, kilme Baltaragyte iš Meška-laukio kaimo. Aš su broliu ją vadindavome "sema mama", nes ji stropiai padėjo mus auginti ir apskritai uolai

Šeimos rate. Petrašiūnai, 1924 m. Česlovas Senkevičius - pirmoje eiliéje pirmas iš dešinės, šalia - brolis Vytautas, antroje eiliéje iš kairės: močiutė Darata Bekerienė, mama Veronika ir tėvas Mečys

rūpinosi visais namų ūkiniais reikalais. Ji mėgdavo pasakoti, ir ką aš apie savo gimtajį kampelį žinau (lyg ten buvęs ir vaikštinėjęs) - tai jos nuopelnas. Visuomet su gilia pagarba ir meile bei nuoširdžiu atodūsiu prisimenu mieliją močiutę (Daratą Baltaragyte-Bekerienę), žuvusią Vokietijoje per bombardavimus.

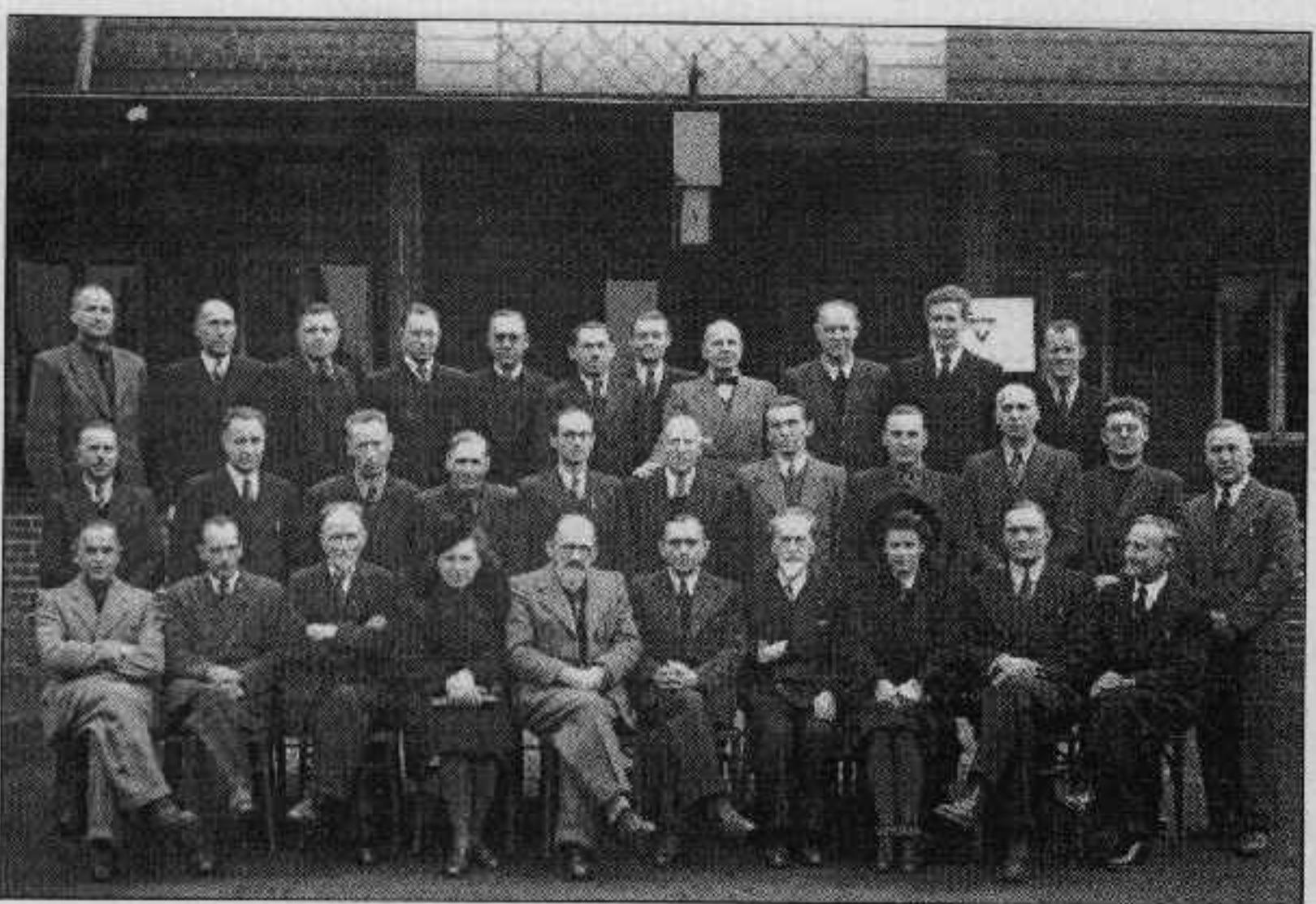
Pakruojy pradėjau lankytis pradžios mokyklą, buvau angeleių kuopos nariu, giedojaun kun. Navicko vadovaujamame vaikų chore. Su draugais - Juozu Klivicku (vėliau komunistų veikejū žurnalista) ir Felicija Ušinskaite (vėliau dailininke) leidau ranka rašomą laikraštelių "Trys". Nebeatsimenu, kiek užteko kantrybės tokią leidybą testi ir kada išsisém, bet jutau, kad tas darbas man labai patinka. To jausmo nepraradau visą gyvenimą. Plačios Pakruojo apylinkių lygumos, balti beržynai, Kruojos pakrantės, uogavimas, grybavimas miškuose, lakiymas po barono Roppo dvarą su ten gyvenančiais vaikais, gilių žiemų pusnys ir pirmieji labai laukiamo pavasario vyturėliai per palyginti neilgą laiką išsiurbė širdin taip, kad gyvas vai-kystės paveikslas vis atgyja, ir jokių kitų gyvenimo laikotarpių nebuvo ir néra nustelbtas.

Kai man ir broliui atejo laikas mokytis toliau gimnazijoje, laimingu sutapimui tėvas buvo perkeltas į Ukmergę. Lankiau ten valstybinę gimnaziją, kuri vėliau buvo pavadinta Prezidento Antano Smetonos vardu. Mokytojo Eugenijaus Kulviečio

paragintas išstoja į skautų organizaciją, kurioje, neskaitant penkerių metų karo pertraukos, aktyviai veikiau kone visą gyvenimą. Gimnazijoje, o vėliau mokytojų seminarijoje nemažai sportavau, priklausiau literatūros mėgejų būreliams, rašinėjau sau, draugams ir kai ką spaudai. Aktyvus sportavimas mokytojų seminarijoje ir specialių kursų baigimas suteikė teisę dirbti vidurinėse mokyklose kūno kultūros mokytoju. Bet tuo pasinaudojau tik po karo 1945 m. Vokietijoje. Braunsveige buvo įsteigta Maironio vardo lietuvių gimnazija, kurioje dėščiau kūno kultūrą ir žemesnėm klasėm lietuvių kalbą bei literatūros pradmenis. Kaip skautas iš Lietuvos, jaučiau pareigą telkti mokinius į skautų draugoves, tapau "Švyturio" tunto tuntininku, rengiai vasaros stovyklas, dalyvavau ir kitų surengtose. 1947 m. sausio 2 d. susitokiau su Laima Žiliūte, toje pačioje gimnazijoje dėščiusia gamtos

Gimnazistas. Ukmergė, 1936 m.

Išeivijos gimnazijų mokytojų suvažiavimas. Hanoveris, 1947 m.
Česlovas Senkevičius - paskutinėje eilėje antras iš dešinės

mokslus ir geografiją bei mokiusia moksleivius tautinių šokių. Dirbone abu ten iki 1950 m. kovo mėnesio, kai, smarkiai prasidėjus pabėgelių emigracijai, tirpstant mokiniių skaičiui, gimnazijos buvo sujungtos. Iš to junginio susikirė Vasario 16-osios gimnazija, veikianti dar ir dabar. Mokytojaujant teko būti veikliam. Daug rašiau specialiom progom, mokiau moksleivius vaidinti, statėm mano sukurtus scenos veikaliukus, įvairias tautinių šokių ir dainų pyres, nelengvomis sąlygomis režime kultūriniuo gyvenimo vagą didžiule pabėgelių stovykloje.

Gimnaziją likvidavus, pagal iškvietimą iškeliavome į Kanadą pas žmonos giminę, kurie jau buvo įsikūrę tabako ūkyje. Ten atlikę privalomo darbo sutartį, persikėlėme gyventi į Torontą, į kurį po įvairių darbo sutarčių atlikimo jau buvo suvažiavę dideli būriai lietuvių. Atsivėrė nauji lietuviško gyvenimo plotai - steigėme parapijas, savus Lietuvių Namus, lietuviškus kredito kooperatyvus (bankelius), mokyklas, spaudos leidyklas, spaustuvės. Įsitraukiai į pastarąją sritį. 1953 m. tapau lietuviškos "Time Press Ltd." spaustuvės dalininku, trylika metų redagavau toje spaustuvėje spausdinama "Skautų Aidą", leidom lietuviškas knygas, mokyklų vadovėlius, atlikome daugybę įvairiausių spaudos darbų lietuviams ir kitataučiams. 1970 m. įsitraukiai dalininku į kitą taipgi lietuvišką firmą "Litho Art Ltd.", kurioje buvau išrinktas pirmininku. Spaustuvę pardavėme 1988 m. sulaukę pensininko amžiaus. Tada buvau pakviestas savaitraščio "Tėviškės Žiburiai" redakcijon, kurioje ir dabar dar dirbu.

Kaip minėjau, skautų organizacijoje dirbau ilgus metus. Toronte gimę, čia užaugę ir mokslus išėję vaikai - Asta Kristina, Gailius Valentinas ir Alyudas Tomas - tai pat buvo aktyvūs lietuvių skautų vadovai. Kartu stovyk-

laudavome, išylaudavome, bandėme gyventi skautybės ideologijos poveikyje. Aš pats šalia viso to jaučiau, kad kūrybinis raštijos darbas ne tik papildavo vinguotą, nostalgijų persunką, svetimų padangių savotiškai slegiamą gyvenimą, bet sudaro ir atskirą buitį, kuri buvo likusi vienintelė reali vieta aškiui išlikti savimi. Tieki "Skautų Aidui", tieki "Tėviškės Žiburiams" bei kitiemis laikraščiams esu parašę šimtus publicistinių straipsnių, atkarpos skelbęs kitokios kūrybinės medžiagos - eiliuotų posmelių, novelių, apsakymelių, recenzijų, atsiminimų. Visa tai dar tėsiu ir toliau, nes nebečiavaizduoju savęs be viso šito.

Vieškelis tarp miestelio ir dvaro

Iš vaikystės prisiminimų

Jis buvo man daugiau negu vieškelis. Norėčiau ji kitu vardu pavadinti, nes jis įstigės širdin, išnešiotas visą gyvenimą. Buvo jis kažkas nepaprasto ir mieno. Jo dulkes kvėpėdavo drauge su žolynais ir laukais. Man ir broliui tas vieškelis buvo tarsi antrasis kiemas, nors erdvės mums pakako - jautėmės esą tikri laukų vaikai,

gyvenę geležinkelio stotyje, apsuptoje bekrasčiu barono Roppo dvaro žemiu.

Vieškelis čia pat, už traukinio bėgiu. Tereikėjo peršokti griovį - ir jau tenai. Gerai nužvyruotas pirmarūšis, kažkada apsodintas beržais, dabar jau išaugusiais, paseiniais, aptrupėjusiais, bet gyvais, vis šlamantčiais, ošiančiais, lyg ir sudejuojančiais. "Medžiai kalbasi", - sakydavau močiutei. O tada jis tik débtelėdavo per kaktą tarsi tikrindama, ar čia tikrai aš, jos vaikaitis, tokias šnecas pradedantis. Ne sykį patyriau, kad jis tokiomis mano užuominomis nesidomi, nors šiaip jis megdavo apie šį bei tą su manimi šnekelti. Va, kas kita, kai į tuos beržus vasarai baigiantis susimesdavo koks bičių spiecius. Tada tai jau sukildavo visi ant kojų. Ir močiutė, žinoma, kartu. Kas už kopečių, kas už dumplių dūmams pūsti, kas už tinklelių veidui nuo igelėmų apdengti, kas su patarimais ir padrašinimais. Na, o mums, vaikams, toks sujudimas - tai lyg kokia netiketa šventė, kurioje įdomią programą atlikdavo narsūs pasiryželiai būtinai spiecių susemti ir perkelti į paruoštą avilį. Kad kurį nors bitės sugeldavo - dar įdomiau, o įvykis greitai nuskambėdavo per visą miestelį, pasiekdavo ir dvarą. Kiek tik būdavo prieinama, klaušydavausi tų baisių pasakojimų apie drąsuolius bitininkus, kaskart išgirdamas vis ką nors naujo. Ir sakau - šiu laikų žiniasklaida nė kiek ne geresnė už anuometinę.

O mielajam vieškelui visa tai nei šilta, nei šalta. Tik jis toje vietoje, kur spiecius semtas, likdavo labiau ištryptas. Bet žymes netrukus užlygindavo pravažiuojantys vežimai, iš miestelio į dvarą bevaikštinėjantys, na ir mes, vaikai, bebėgiandomi, besigaudydami, per griovius pirmyn atgal bešokinėdami.

Būdavo, ant to vieškelio prie dvaro pasirodo kažkas judančio. Figūra didėja. Ak, tai žmogus! Jis vis artyn - ir atpažiustum: Jonas čigonas vėl traukia kažko į miestelį. Vi-sada vienodai atrodantis - karišku, jau seniai nudėvėtu švarku, papuoštu keliais tikrais ar padirbtais medaliais, vis su ta pačia, panašia į karišką, kepure, tie patys bespalviai virvelėmis parišti pusbačiai. Šlepsi žmogutis kelio viduriu, neskuba, bet ir nesidairo. Vienas būdamaš, niekada nedrįsdavau jo užkalbinti, bet kai čia susirinkdavo būrelis vaikų, tada: "Ei, Jonai čigonai, Jonai čigonai", - skanduodavome ir smalsiai laukdavome, kas iš to išcis. Kartais visai nieko, o kartais jis sustojo treptelėdavo koja, sužangėdavo jo medaliai, ir mes - į šalis, į griovius. Patikdavo mums tas žaidimas. Ne sykį esu girdėjęs namikius šnekant, kad Jonas čigonas dvarc su arkliais miega, truputi nesveiko proto, bet šiaip geras žmogus.

Koks jis nebūtų, bet vienas čigonas - ne čigonas. Taip žmonės tada kalbėdavo. Mums, vaikams, nerūpejo, ar tai tiesa, bet kai ant vieškelio pasirodydavo visas čigonų taboras - tai jau kas kita. Kur jie traukdavo, niekas nežinodavo. Tebūdavo įdomu į juos pasisiūrėti: ilgoki vežimai, apdengti baltomis marškomis, prikyje sedi margom skarelėm ir didžiuliais auskarais pasipuošusios čigoniukės, dar ir koks jaunesnis vyras, persiūočių blizgančia virve, užsimaukšlinęs nematyto formos ir keistų spalvų kepure; konc po kiekvienu vežimui prižiastas lapena juodas

šuo, kai kurie mažyliai šlepsi per dulkes basi, tamšiom akutėm žvilgčioja į šonus, taria nesuprantamus žodžius, bet nuo vieškelio nesitraukia. Taip, žiurėk, ir praslenka visas įdomusis paradas. Kai tik tuo pasibaigdavo, močiutės veidas išduodavo, kad ji laiminga, kąd viskas gerai. Vėliau supratau kodėl. Mat jei čigonai sustotų, imtų ko nors prašyti, ką nors siūlyti, jei pasipiltų visas taboras po sodybą, vieni kaltintų, kiti dairytusi ką nubriegti... apsaugok, Viešpatie, nuo tokios valandos.

Čigonai praslinkdavo tarsi vieškelio paviršiumi - nė dulkelės į šonus. Bet kai čia atūždavo tasai geltonas su raudona juosta autobusiukas - pakilęs dulkių kamuolys užtemdydavo saulę, ir išsigandusios vištos sulisdavo į pakrūmius. Jei vėjelis silpnas, tai kol tos dulkes nusėdavo, reikėdavo kiek toliau pabėgėjus palaukti, nors nerti į dulkių debesį ir išbandyti dar vieną išdaigą kartais labai norėdavosi. Tik viena kliūtis - ta geroji močiutė, visada pasiruošusi neklaužadas uždaryti kambarin iki rytojaus tyto.

Kartais šiltą vasaros pavakarę, kai saulutė įsiterpda vo tarp dvieju baltų bažnyčios bokštų, ant vieškelio išeidavo pavaikštinėti dvaro savininkas senasis baronas Ropas, gal kai nusibosdavo savi takeliai didžiuliame, gelynais išmargintame parke. Būdavo, eina ponas vieškeliu, šviesiais rudais batais apsiavęs, ilgomis ant aptemptų kelnių užtrauktomis kojinėmis, nematytu keisto sukirkimo šviesius švarku apsivilkęs, plona lazdele į šonus mosikuodamas. Taip iš lėto trepsi į geležinkelio iešmų, tada apsisuka ir lygiai taip pat - atgal. O kas mums būdavo įdomiausia - tai jo tarnas. Šis žmogus, taip pat vokietis, o gal ir latvis, labai atidžiai ir apskaičiuotai (nei daugiau, nei mažiau) šlepsėdavo nuo savo pono atsilikęs per tris žingsnius ir kažkokiu sieteliu, pritaisytu ant ilgoko koto, gaudydamas karkabalius. Ponas sustoja - stoją ir jis. Šnekédavome, kad jam jau labai reikėdavo žiureti ir sau-gotis, jog per klaidą nepriartėtų per arti prie pono...

Sekmadienį rytais, kai bažnyčios varpu dūžiai lėkda vo per lygumas, kol atsimušdavo pamiskėje į Morkakalnį ar vokiečių karių kapines - vieškelis būdavo pilnas. Vieni važiuoti, kiti pėsti, baltom skarelėm galvas pridengius moterys, su paaugliais, su įvairaus ugio ir apdaruo mažyliais, basos, rankoje batukus nešinos, linksmai šiaurės tarme melodingai šnekūciuodamos, traukdavo miestelin. O čia pat girdždėdavo braškėdavo bričkelės ar paprasti vežimai, dažniausiai traukiama vie-no arkliuko. Juose, kaip šiandien girdžiu, laleidavo net trijų kartų kaimiečių šeimos, pasipuošusios šventadieniais drabužiais, amžinais, niekada "iš mados" neišinančiais, kvepiantais muileliais ir naminiu tabaku.

O jau antradieniais, kai miestelyje vykdavo turgūs, vieškeliu dardėdavo visokių gėrybių prikrauti ratai, pagargendavo vežamos parduoti antys ar žąsys, prikrauti vežimai kvepėdavo obuoliais, vyšniom ir sviestu. O tų antradienijų pavakarės kai kada būdavo linksmos, kai pravažiuodavo koks iš turgaus grižtantis linksmuolis, pas žydą suvalgęs riestainį su silke, išmaukęs buteliuką balbosios. Ir uždainuodavo tokis, ir pašūkaudavo, o tam ne-

kaltam arkliukui vis botagu, vis per šonus. Kartais bijodavom, kad tokis nesugalvotū sustoti, užėiti į stoties bufetą ir daugiau paprašyti, o negavęs, ko gero, imtų ir vakuos užkabinėti. Todėl kai tik tokie linksmuoliai ant vieškelio pasirodydavo, su broliu ner davau kur į krūmus ar sušokdavome į rugių lauką ir laukdavome, kol tušti ratai nudardės...

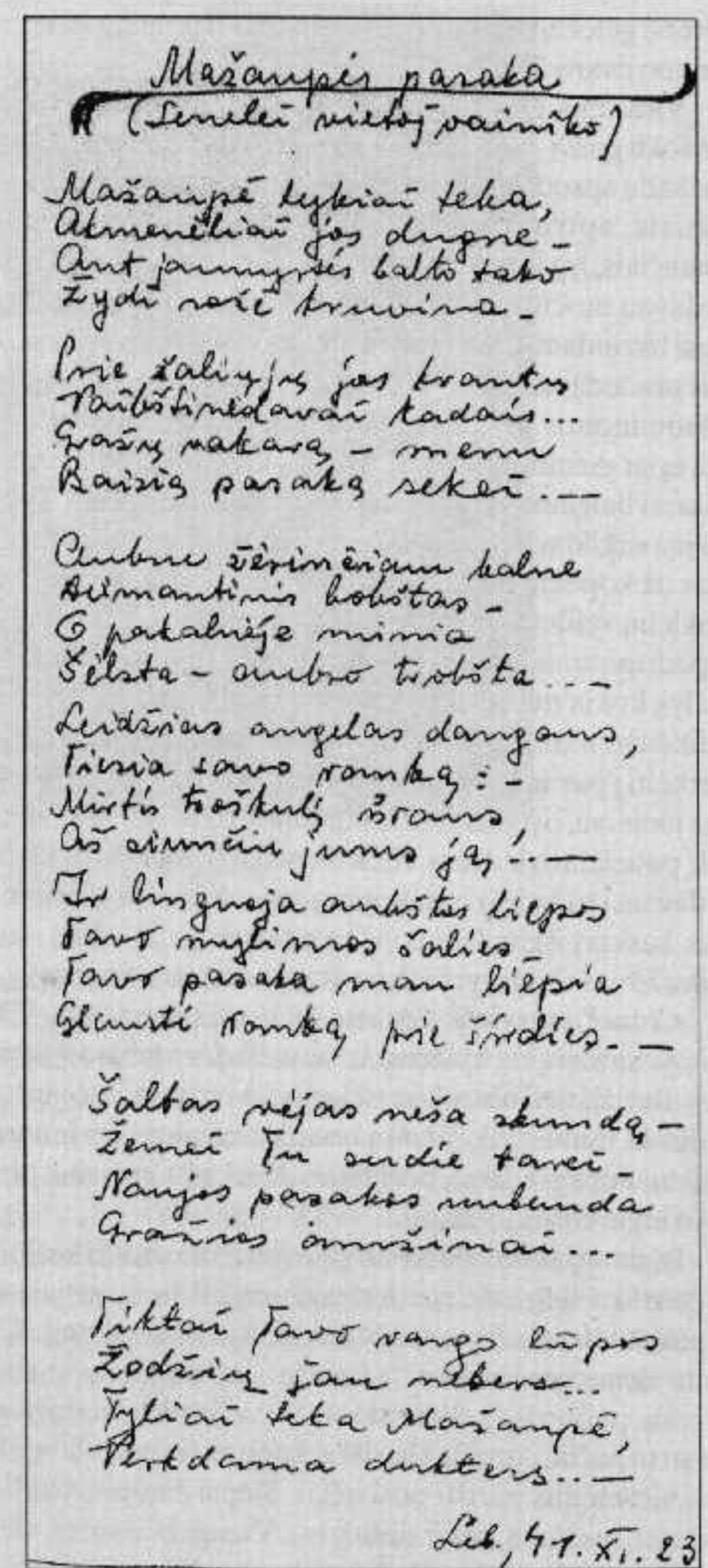
Po smarkesnio lietaus, kai vieškelis pasidarydavo kaip guminis, kai žvirbliai suskrisdavo pasitašyti balaite, tas antrasis mūsų kiemas tapdavo draudžiamaja zona. Ir tik pradžiuvius pagrioviuose ieškodavome vandenį išplautų plonycią akmenelį, kuriuos vėliau mėtydavome Kruojos paviršiumi. O jie mūsų džiaugsmui pašiokinėdamis lėkdavo ir nulékdavo. Ant jau pradžiuvius vieškelio dažnai susirinkdavo mergyčių ir berniukų būrelis pabėgioti, "klasių" pašokinėti, palenkyniauti, pažaisti. Ir beveik kiekvieną kartą, didesnį vaiku būri pamatęs, kur buvęs, kur nebuvęs, žiurėk, ir žydukas Jonkelis čia. Nebuvo jis sveikas, amžinai varvančia nosimi, apsieilėjės, aukštakaktis ir placiapetis, tarsi koks ne mūsų amžiaus neūžauga. Kai tik jis pagriovy atsistodavo ir į mus nieko netarčęs įbesdavo akis, vaikų nuotaikos susijaudavo - vienems to nelaimingo bernuko buvo gaila, kiti iš jo juokdavosi ir užsisypėt ginčydavosi, jei kas pasiūlydavo ir Jonkelį į kokį žaidimą įjungti, ypač, kai trūkdavo vieno. Kurioj grupėj aš buvau, nė šiandien negalėčiau pasakyti. Atsimenu tik, kad anuomet slapsa pykdavau, kai Jonkelis įkyria ir ilgai spoksodavo į Ane lytę, kuri visada būdavo "mano", kai sutardavome žaisti "trečias bėga".

Ziemą vieškelis dingdavo. Jei ne telefono stulpai, jei ne tos kietos ir blizgančios sniego provėžos, vieškelio neatrastum. Sniegas ir pūgos viską sulygindavo. Pūpsodavo šalia geležinkelio sniegatvorus, kurios šiek tiek apsaugodavo bėgius, kad galėtų šnypšdamas atsargiai pūškuoti traukinėlis. Mums, vaikams, ir zemos metu užtekdavo smagumą. Kas gi jų neprisimena. O kiekvieną ilgą zemos vakarą kažkodėl vis žvilgiodavau į palubėj kabančios žibalinės lempos liepsnelę ir močiutę aiskindavau, kad tai kambario saulutė... Dažnai laukdavome iš Šiaulių grižtančios mamos. Kai kada ir nesulaukdavome. Po pranešimo, kad traukinys užpustytas, eidavome nuliūdė į lovas... O vis dėlto labiausiai laukdavau pavasario, kaip svajonės išspildymo, kaip naujos dar nesektos pasakos. Būdavau visada pasiūlgęs vieškelio pagrioviuose žydičių pienių, ant aukštų smilgų berėpliončių skruzdyčių, tarp dulkėtų varnalešų kelio beicškančių "Dievo karvyčių", nuo kaitrios saulės nuleipių rūgštinių... viso to įdomaus gamtos judėjimo ir savojo pasaulio, kurio užteko, kad būtum laimingas plačiųjų Pakruojo lygumų vaikas.

Atsiusta

Šiaurietiškiems atsivėrimams

Fotografijos ir rankraštis - iš asmeninio Česlovo Senkevičiaus archyvo, saugomo Pasvalio M. Katiliškio bibliotekos rankraštyne.

Močiutei skirtas eileraštis, rašytas 1944 m.

Atsakymas

Pratijęs beržo šešelis surenka smilgas. Jos sustabdė kvepiantį laukų dvelksmą ir pasineria vakaro ramybėje. Aš netikiu, kad dar kur nors yra gražesnis slenis už šitą, nes Jame vaikščiojo mano motina. Kickviena žemės pėda kalba apie gimtinės meilę, ir nickada nėra buvę švaresnio vandenės už Mažupės vandenį. Niekada ir niekur gluosniai taip gelsvai nesprogsta, kaip prie Mažupės vingio.

Kas po tiek metų, po viso gyvenimo man dar atneša motinos pasakojimus apie gimtinę - mano, jos pačios, mano senelės ir prosenelės? Tie prisiminimai sruvena su krauju, ir joks poetas negalėtų jų užrašyti, nes kraujas

niekad nevirsta rašalu. Kiekvienas praradimas - tai vis nauja bangą, užliejanti širdį. Praradimas gimtinės, praradimas motinos, praradimas draugų... Apie tai kalba šalti akmenys ir iškalti vardai.

Tarsi slėpdamasis nuo pakilusios saulės, per akmenį nurieda paskutinis rasos lašelis. Negi tai aš - vienas ir paskutinis, kai visi kiti suskilę į dvi dalis: po žemės žiedais ir visatos skliaute, kur susilieja laiko sroves ir teka išdžiūvusios upės.

Negaliu būti ramus, kaip šis rytmety. Negaliu būti vienas, kaip tas rasos lašelis. Jei esu amžinybės vaikas, kurgi tada mano gimtinę?

Povakarinių pamaldų kažkodėl vis dar nenorėjau palikti šventovės. Tada mačiau, kaip atėjo maža balta mergyčių ir padėjo gėlių prie Dangiškosios Motinos koju. Padėjo, atsklaupė ir meldėsi.

Pajutau, kad tai ir buvo atsakymas į mano klausimą...

Tiltas

Upė veržiasi pro akmenis, ištrigusius jos dugne nuo amžių. Nerami ji - triukšminga dieną ir naktį. Užia, kunkuliuoja ir nuolat skuba. Nesibaigianti vandens, žemes ir akmenų monotonija. Patiltės gilumoje upė aprimsta, tarsi stabteli, pasisuka sūkurais ir šnioksdama nurieda akmenuotu dugnu į pakalnę.

Ant tilto alkūnėmis pasirėmęs stovi pusamžis vyras. Stovi ir žiūri į vandenį. Patinka jam sūkurią. Rodos - tai jo paties gyvenimo paveikslas. Ir ne vandens, o širdies gelmių sūkurių, nežinių ir skausmo pries daugelį metų sukelti... Tartum į neramios upės vagą jis tada būtų išliejės - ir skuba, bėga, daužydamas į akmenis ir aštrius krantus. Taip - tada...

Jis buvo vos dvidešimt peržengęs. Studijos, draugai ir mielos, malonios vasaros tėviškėje... Vakarais šiltos ūkanos paežerėje keliasi, klykia pempės, iš kaimo kaiman aidi galingos sutartinės, amteliai šuo, suprunkščia naktigonių bėgdamas arklys. Kvepia šieno kupetaitės - ne šieno, bet stačiai žiedų... Tai Lietuva, jo tévynė. Visi poetai mirė, apie prarastą tėviškę berašydami. Išraše savo krauja... O jis taip skurdžiai prisimena mirusias dienas. Tik buvo gyvenimas, gražus kaip pavasario žiedas. Vos tik prasidėjės, tik šoktelėjės... Ir viskas dingo kelio dulkėse, namų pelenuose, praradimų siaube. Kas davė jėgų pradeti gyvenimą iš naujo, jis nė šiandien nežino. Ir pradėti tokį, kuriam niekuomet nesiruošę ir kurio niekada nelaukė. Galbūt viltis sugrįžti atgal prie paežerės ūkanų? Po metų ar po kitų... Taip, tai buvo daugiau už patį gyvenimą, dėl to vertėjo kurti naują tikrovę. Kas žino, gal šie metai čia jau paskutiniai?.. Vyriškis šypteli. Rodus, jis grįžta namo ir sako žmonai: "Ruoškimės kelionei, nes atėjo valanda, kurios taip ilgai laukėm..." Rodus, jis jau plaukia dideliu ir nepaprastai gražiu laivu į rytus. Nebe vienas - su tuo šeima. Štai vaikai, kuriuos jis par-

veža Lietuvai... Lietuvai parveža... Lietuvai...

- Nebesulauksi, - staiga jam šukteli upė ir juokiasi, juokiasi. - Tu jau nesulauksi... Nes tavo gyvenimas virto mano srove: atgal nei tu, nei aš nebegalime gržti...

Žmogus nusigąsta. Jaučia, kaip ima tirpti rankos, o kraujas daužo smilkinius. Kiek metų dar teks laukti? Dešimt? Dvidešimt?.. O ne - tai nebe jam. Tai vaikams... Ir jis nuparto nauja baimė, išminga skaudi strėlė. O jei vaikai nebegriš? Jei jie negalės?.. O, Viešpatie, jei jie nebenorės?..

Jis žiūri į juodą vandenį. Srove nubėga ir negrižta. Ką reiškia mažytis lašelis negrižtančios sroves bégime?..

Vyras nė negirdi, kai nuskamba skardus mergaitės balselis:

- Tėveli, pietu!..

Jis krūpteli. Pribėgusi mergaitė timpteli už rankovęs:

- Mamytė liepia eiti pietu!

- Tu pas mane atbėgai... Gerai, tuoju eisime... - ir pakelia dukterį. Pasodina ant tilto atramos. Juodas vanduo apačioje šniokščia. Blizga akmenys ir žalios žolių gleivės.

- Tėveli, aš bijau...

- Nebijok... aš tave laikau...

- Tu jos nelaikyk... nelaikyk... nelaikyk, - kažkas staiga užteli širdyje, iš kažkur pasigirsta kažkieno balsas.

- Aš esu tévas, esu tévas, suprant...

- Bet vaikai tave apgaus, jie niekur iš čia nebevažiuos, nors tu ir manai, kad juos Lietuvai augini... Melas. Tu, bejėgis ir senas, niekam čia neberekalingas, galėsi vienos gržti tévynėn... Tu kentesi, savo vaikų nesuprastas, ir kentėdamas mirsi. Ar tu lauki tos valandos? Ar visu vilčiu sudužimas nebus tau gyvenimo pabaiga? Ar manai šiati atlaikysi? Tévynė laukia stiprių, o ne svyruojančių. Jokia auka tévynei nėra per didelę...

- Aš nesu žmogžudys... Aš esu tévas... Viešpatie...

- Tėveli, man skauda... nespausk taip labai...

Jis atleidžia įtemptus pirštu sąnarius ir atsidūsta.

- Tėveli, eime jau... mamytė laukia...

Tėvas pakelia akis ir nebemato juodo vandens. Šviečia balta mergaitės galvutė. Akytės - mėlynas pavasario dangus. Kažkada ir jis buvo švelnus vaikutis, tikėjo svajonėmis. Tik jo niekas niekada nelaikė ant tilto atramos, nežiūrėjo į juodą vandenį ir nesiklausė šiurpių gyvenimo žodžių...

- Ar tau patinka žiūrėti į upę? - klausia jis dukrele.

- Mamytė sako, kad Lietuvoje upės daug gražesnės, o iš visų gražiausia yra Nemunas...

Tėvas nukelia mergaitę nuo atramos ir sako:

- Eikim pietu...

Mergaitė pasileidžia bėgti.

- Lietuvoje daug gražesnės upės, - kartoja vyras, eidas iš paskos. Takelis į kalniuką dar ne visai pradžiuves. Mergaitė pasišokinėdamas bėga per balaites.

Namo. I Lietuvą?

Česlovas Senkevičius *Ketvirtoji upė*,

Vilnius: Dienovidis, 2000.

Kazimieras Pūras

Pasvalietiškos vienatvės elegijos

Pedagogo, literato Julius Šimkevičiaus (1923-2001) atminimui

1943 m. Pasvalio gimnazijoje įvyko literatūros vakaras, kuriame dalyvavo Bernardas Brazdžionis, priėstas gimojo regiono visuomenei savo ką tik išleistą poezijos rinktinę *Per pasaulį keliauja žmogus*. Vakare dalyvavo ir vietos literatūrinės pajėgos - gimnazijos direktorius Juozas Povilonis, suorganizavęs šią literatūros šventę, jaunas - dviešimtmetis - gimnazijos mokytojas Julius Šimkevičius, kuris iš publikacijų spaudoje - eileraščiu, straipsniu kultūrinio gyvenimo temomis - jau buvo žinomas ne tik pasvaliečiams, bet ir visai Lietuvos literatūrinei visuomenei. Šalia mūsų poezijos barodo eileraščių ciklo *Šaukiu aš tautą*, sukrėtusio sausakimšą gimnazijos salę, prasmingai nuskambėjo ir originalūs Pasvalio literato posmai, kuriuos reikšmingai ivertino Bernardas Brazdžionis, padovanodamas jam naują rinktinę su irašu: "Julii Šimkevičiui, naujų kelių poeziuje ieškotojui". Tai buvo anaipitol ne iškilaus poeto reveransas pasvaliečiui, o ižvalgus ivertinimas tų galimybių, kurios gali atvesti ši jauną pedagogą į poezijos Parnasą...

Julius Šimkevičius 1941 m. baigė Pasvalio gimnaziją ir tą pačių metų rudenį Šiauliuse išėjęs trijų mėnesių pedagoginius kursus, padirbėjęs Biržų bibliotekoje bei Vaškų pradineje, 1942 m. buvo paskirtas Pasvalio gimnazijos vokiečių kalbos mokytoju. Pagal tebegaliojusias prieškarines taisykles, gimnazijos mokytojas prievalė turėti aukštojo mokslo su pedagoginiu profiliu baimingo diplomą, tad ką tik buvusio mokinio, išigijusio pradinės mokyklos mokytojo cenzą, pakelėmas į tokį aukštą rangą ne vienam iš senųjų pedagogų kėlė nuostabą. O tokią netikétą rokiuotę padarė buvęs Pasvalio gimnazijos lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas Vladas Kulbokas, karas metais dirbęs Vilniuje Svetimo vadyboje. Vadybos inspektorius protekcionizmu apkaltinti negalima. Jis gerai pažinojo savo mokinį, sekė jo literatūrines publikacijas. Tuo laiku Julius Šimkevičius jau laisvai kalbėjo trimis užsienio kalbomis. Galimybes išmok-

Su tévais. Pasvalys, 1938 m.

tis rusų ir lenkų kalbas jis turėjo šeimoje, o vokiečių kalbos mokėsi ne tik gimnazijoje - jau vaikystėje jam buvo nusamdytas mokytojas Kražiuose, kur jo tévas Kalikstas Šimkevičius, Varšuvos konservatorijos auklėtinis, vadovo vado vovo bažnyčios chorui ir katalikiškosios Žiburio gimnazijos chorams bei pučiamųjų instrumentų orkestrams. Panaikinus Kražiuose privačią katalikų gimnaziją, K. Šimkevičius 1936 m. buvo paskirtas muzikos mokytoju į Pasvalio gimnaziją. Čia jo sūnus, aukštėsnįjį gimnazijos klasių moksleivis, visa galva pasinérė į literatūros, ypač poezijos, pasauli. Savo mylimų rašytojų kūrinius jis galėjo skaityti originalo kalba. Šalia poezijos, sekdamas tévo pédomis, domėjosi ir muzika. Skambino fortepijoni, grojo violončele. Mokytojo Vlado Kulboko paskaitas, émė reikštis spaudoje. Jo korespondencijas spaustino *Lietuvos aidas ir XX amžius*. 1938 m. žurnale *Naujoji Lietuva* debiutuoja su pirmuoju eileraščiu. Aktyviai imai bendradarbiauti žurnaluoje *Mokslo dienos*, *Skautų aidas*, *Moksleivių varpai*, *Ateitis bei Ateities spinduliai*. Karas metais jo kūrybą spaudsina *Naujosios Biržų žinios*, vilniškė *Naujoji Lietuva*, *Panėvėžio apygardos balsas*, šiauliečių *Tėvynė*, telšiškių *Žemaičių žemė*... Taigi Svetimo vadybos inspektorius, skirdamas jį gimnazijos mo-

kytoju, turėjo rimtų argumentų. Ir nesuklydo.

Julius Šimkevičius pasirodė esas ne tik geras dėsto- mo dalyko specialistas, bet savo intensyvia veikla karas metais žymiai praturtino Pasvalio kultūrinį gyvenimą. Jis reiškiasi kaip muzikas-atlikėjas. Pasvalio ir Biržų bažnyčiose pamaldų metu, įvairiuose renginiuose groja violončele - solo ir su styginiiais ansambliais. Gimnazijoje jis suburia vaidybų būrelį, pastato S. Čiurlionienės pjesę *Pinigėliai*, Martino Reschke's (žuvusio Rytų fronte) fantaziją *Pokalbiai su mirusiais ainiais* (ši kūrinių iš vokiečių kalbos pats ir išverčia), sukuria keletą montažų. Taigi Julius Šimkevičius gimnazijoje vėl atgaivina savo mokytojo Vlado Kulboko, 1939 m. iškelto į Vilnių, teatrines tradicijas. Lygiagrečiai jaunas pedagogas imasi kurti Pasvalio scenos mėgejų teatrą, kuris savo veiklą pradeda Petro Vaičiūno pjesės *Sudrumsta ramybė* pastatymu. Gimnazijoje su paskaitomis apsilankantys Panevėžio teatralai J. Miltinis, V. Blėdis, J. Alekna suteikia Pasvalio scenos entuziastams žinių apie Melpomenės muzą. J. Miltinis šiltai ivertina *Pinigėlių* pastatymą. Jau nam scenos entuziastai ryžtasi oponuoti Pasvalio gimnazijos pedagogų elitas - H. Korsakienė, A. Musteikis, B. Kazlauskas, Pr. Povilaitis ir kiti mokytojai - kuria savo teatrinę trupę - alternatyvinį teatrą. Pasikvietę iš Vilniaus režisierių R. Juknevičių, pastato vengrų dramaturgo L. Fodoro *Brandos atestatą*... Tokios varžybos Pasvalio visuomenei - tik į naudą, teigia Julius Šimkevičius... O su savo literatūrine kūryba jis reiškiasi ne tik spaudoje, bet ir literatūros vakaruose - Pasvaly, Biržuose, Panėvėžy. Juose užsimetza pažintys su broliais Meikais, Matuzevičiais, M. Indriliūnu, Br. Krivicku. Pasvaly ypač artimai draugauta su Albinu Vaitkumi (būsimuoju Mariumi Katiliškiu).

Julius Šimkevičius literatūriname pasaulyje ypač įsimintinas liko poezijos vakaras Telšiuose 1944 m. vasarą, skirtas Rainių kankinių atminimui. Jame dalyvavo žemaičių poetai St. Niūniavaitė, P. Jurkus, V. Mačernis ir jis, "žemaičiškos kilmės" poetas, bendradarbiaujas Telšių laikraštyje. Kaip prisipažista jis pats, tai buvo pasutinis jo gyvenime literatūrinis renginys. Tada jie net negalvojo, kad po pusės metų taip tragiskai susiklostys šių literatų likimai...

1944 m. vasarą Julius Šimkevičius buvo tvirtai apsisprendęs trauktis į Vakarus. Į savo kelionės bendrininkus jis prikalbino Šiaulių laikraščio redaktorius S. Miglinas. Tačiau tévams kategoriskai atsisakius išvykti į Lietuvos, su jais pasilikio ir sūnus. Štai nuo čia, Julius Šimkevičius žodžiais, ir prasideda jo gyvenimo tragikomedia...

1944 m. rudenį į Pasvalio gimnaziją jau nebegrizo nei direktorius Juozas Povilonis, nei vokiečių kalbos mokytojas Julius Šimkevičius. Jiedu, kaip aktyvūs karas metais lietuvių spaudos bendradarbiai, pasitraukė į Kauną. Buvęs direktorius susirado dėstytojo darbą Kunigu seminarijoje, o jo kolega gavo mokytojo vietą Vilijampolės progimnazijoje, Kauno universitete pradėjo anglų kal-

bos ir literatūros studijas. Tačiau Moira jam nebuvo lėmusi nei tėsti mokslą, nei mokytojauti. Pajutęs, kad yra sekamas (netrukus Kaune buvo areštotas ir J. Povilonis), grįžo į Pasvalį pas tévus. Kurį laiką pasislapstęs, vėl "apsireiškė" viešumoje, ir Biržų apskrities švietimo skyriaus buvo paskirtas mokytoju į Nemunėlio Radviliškio progimnaziją, kuri, miestelyje sudegus pastatui, įsikūrė Medeikių kaime. Netrukus ir iš šitos darbavietės Julius Šimkevičiui teko pasitraukti ir ilgiems metams dingti iš viešojo gyvenimo... Pasvalio gimnazijoje jau kiti mokytojai statė Žemaitės *Marčią*, B. Dauguviečio *Žaldokynę*, kuri literatūrinis-muzikinius montažus, vis dar stengdamiesi tėsti į Vakarus pasitraukusių lituanistų VI. Kulboko, A. Musteikio ir nežinia kur dingusio J. Šimkevičiaus teatrines gimnazijos tradicijas, tiesa, jau sukamas kitokia vaga. O muzikos mokytojas Kalikstas Šimkevičius, pro Pasvalį praūžus frontui, vėl būrė gimnazistus į darnų chorą, kurio repertuarė skambėjo S. Šimkaus, J. Grudžio, J. Tallat-Kelpšos harmonizuotos dainos ir Sviešnikovo kantata apie Staliną... Tačiau mes, choristai, pastebėjome, kad "tėvelis ūsorius" - taip jis vadindavo gimnazistai - repeticijų metu tapo uždaresnis, tarsi dirigento nebedžiugino ir subtiliausios dainos *Tykas buvo vakarelis ar valiukiškos Išoko oželis į rūtų darželį* posmai, nors jis ir toliau dirbo kūrybiškai. Jo vadovaujamas gimnazijos choras dalyvavo 1946 m. respublikinėje dainų šventėje. Ir štai 1946-ųjų rudenį, jau įpusėjus mokslo metams, sužinojome, kad mūsų mylimas mokytojas išsikelia į Šiauliaus. Kažoks keistas ir netiketas mokytojo apsisprendimas sujaudino visus. Buvo suorganizuotos gražios išleistuvės. Gimnazijos sargas Šatas, artimai bendravęs su Šimkevičių šeima, paprašė mus, tris gimnazistus, gyvenusius jo namelyje "ant buto", padėti sukrauti į sunkvežimį visą muzikos mokytojo mantą. Buvo apnukusi rudens diena. Krapnojo lietus. Pirmiausia reikėjo įkelti didžiulę, regis, trijų durų, spintą. Dėl jos mokytojas labai jaudinosi - girdi, tik labai atsargiai, spintoje, be drabužių, esama ir supakuotų "brangių indų". Devyni prakaitai išpilyė mus, kol įveikėme šį krovinių... Tik po ketverių metų, jau studijų laikais, buvusi buto šeimininkė prasitarė, kad tąkart spintoje buvęs... Julius... Šitaip iš Pasvalio tévai išsivežė jau metus pas juos besislapstantį sūnų.

Daug metų prabėgo nuo to rudens. Kaip toliau susiklostė šio literatūro likimas, ne kartą pagalvodavau. Ir tik 1990 m. Julius Šimkevičius su savo eileraščių pluoštu *Ką iš nakties išsinešiau...*, paimtų iš to paties pavadinimo rankraštinio rinkinio, po keturiadesimt penkerių metų vėl pasirodė literatūrinėje viešumoje. Jie buvo išspausdinti *Sietyno* VIII knygoje. Biografinės žinios patieklos labai šykščios - vos kelios eilutės. Net nepaminėtas Pasvalys. Pažymėta tik paskutinė mokytojavimo vieta - Medeikiai. Apie tai, kaip klostesi mokytojo Julius Šimkevičiaus gyvenimas, byloja jo laiško žodžiai, parašyti šių eilučių autoriu 1998. II. 25:

"...Kadangi labai arti buvo Biržų giria, prasidėjo kasdienės kratos, tardymai, šukavimai girios ir pan. Ir štai

vienu šaltą ir darganotą naktį, pasibeldęs į mano kambario langą (gyvenau pas vieną ūkininką), atkeliao iš girių sušilti mano bičiulis Bronius Krivickas. Mokslo metų pradžioje suruoštoje mokytojų konferencijoje buvau su juo susitikęs ir žinojau, kad jis atvyko mokytojauti iš Vilniaus į Biržus. Su Br. Krivicku buvau gerai pažistamas iš gimnazijos literatūrių vakaru, sekiau jo kūrybą, žavėjau si literatūriais atsiekiamais. Ir taip naujai ir itin nelemta draugystė prasidėjo nuo tos nakties. Kadangi mano šeimininkai neprotestavo tokioms viešnagėms, Bronius Krivickas labai dažnai lankėsi pas mane. Aš išeidavau į pamokas, o jis, sušalęs girių bunkeryje, miegodavo mano lovoje. Ne kartą pamastydavau, kuo tas viskas baigsis... Ir štai 1945 m. per šv. Kalėdas, atvykės pas tėvus, sulaukiau patikimo pranešėjo iš Medeikių, kad atvyko į mano darbo ir gyv. vietą spec. atstovai manęs suimiti. Taigi nuo to momento prasidėjo mano gyvenimo tikroji Kalvarija. Kur neteko pabuvoti: ir miške - partizanų gretose, ir įvairiuose bunkeriuose. Kadangi vieno susišaudymo metu žiauriai nušalau abi rankas, nusprenžiau kaip tas sūnus palaidūnas sugrįžti į namus... Bemiegėmis naktimis dabar ne kartą permastau savo likimo stebuklą. Kitai to nepavadinsi... Prasislapsčiau 11 metų ir 3 mėnesius. Ir tiktais tėvų namuose. O per tą laiką vėl teko patirti didžiulę tragediją - mano motinos sunkią ligą ir jos poveikyje kojos amputaciją. Tėvas paliko su 2 fantais: vos ant kastylių vaikščiojančia žmona ir su nelegaliu manimi. Negaliu ir dabar atsistebeti jo šventai kantrybe ir stebuklinga Viešpaties Globa... Iš Pasvalio persikėlė mokytojauti į Šiaulių pedagoginę mokyklą, o iš ten - į Telšius, į tokią pačią mokyklą. Daug iškentėjusi motina mirė 1952 m. Vargais negalais, padedant geriemis žmonėmis, pavyko ir man išsiropsti iš nelegalaus gyvenimo. O tai išvyko 1959 m..."

Moksleiviai literatai J. Lindės - Dobilo Meno kuopos literatūros vakare Panevėžyje, 1937 m. Antra eilėje iš dešinės pirmas - Bronius Krivickas, šalia - Julius Šimkevičius

Nemaža vargų Juliusi Šimkevičiui teko pakelti, išėjus į viešumą ir apsigyvenus Kaune. Nei į Vilniaus universitetą, nei į Kauno medicinos institutą dėl praeities "nuodėmių" ištoti nepasisekė. Mokėsi Maskvos neakivaizdiniam užsienio kalbų institute. Čia gilio italių kal-

bos žinias. Galiausiai supratęs, jog į humanitarinius mokslus Lietuvoje jam kelias uždarytas, gero žmogaus padedamas, nutraukęs neakivaizdines studijas Maskvoje, istoja į Lietuvos veterinarijos akademijos zootechnikos fakultetą - neakivaizdinį skyrių, lygiagrečiai baigia vienerių metų kursus priė Lietuvos žemės ūkio akademijos, išgydamas bitininko kvalifikaciją. Kaip studentą neakivaizdininką, LVA rektorius prof. J. Šulskis pakiečia akademijos bibliotekos vedėjo pareigoms. Dirbdamas Akademijoje, bendradarbiavo spaudoje. Raše straipsnius žemės ūkio, gyvulininkystės, žvejybos, taip pat kultūros istorijos klausimais. Tiek kažin ar kas galėjo pagalvoti, kad apie gyvulėlius ir biteles rašo tas pats Julius Šimkevičius, kuris karū metais spausdino eileraščius, persunktus žmogaus dvasios ir būties tragiškumu nuo jauta, būdinga R. M. Rilkės, G. Traklio, H. Carosos - jo mylimų poetų - kūrybai. O kad tuo ištitinkume, belieka perskaityti *Sietyne* jo eileraščius: *Tyla, Apaštalai*. Iš pastarojo ciklo ypač patraukia dėmesį eileraščis *Brandas*, dedikuotas Broniui Krivickui, su 1945 m. data. Šiame eileraštyje jaučiamā glaudi sąsaja su Br. Krivicko gyvenimiskajai credo išreiškiančia miniatiūra *Mes esame kalnai, mes esame kalnai*. Žmogaus, o konkretiai - paties autoriaus - gyvenimo tragiškumas įkūnytas eileraščių cikle *Vienatvės elegijos*. Sis ciklas, datuotas 1946 m., - tai Julius Šimkevičiaus, besislapsstančio tėvų namuose Pasvaly, dramatiškas dionoraštis, meditacija vienatvėje su M. Č., kuriai dedikuotas eileraščis ir kuri poetui yra vienintelis spindulys toje tamsos karalystėje.

*Pabūk dar su manim nors vieną trumpą valandėlę,
paskui galėsi iškeliauti nesugrįžtamai.
Ir aš nejuociomis, išeinant Tau, išprausiu į Tavas rankas savos vienatvės gėlę
ir ilgesi kankinančią ir pasakojantį apie nuostabius
laukus birželio vakarais,
kurie gramzdina vis gilyn ir vis gilyn mane ...*

Tik ištisai perskaitės šiuos eileraščius, pajusi pasvalietiškų vienatvės elegijų tragiką. Tai posmai, tolimi nuo tų dienų politinių realijų, tačiau juose slypi žmogiškios egzistencijos esatis.

Kaune Julius Šimkevičius sukūrė šeimą. Išaugino du vaikus - dukrą ir sūnų. Juos išmokino. Išėjė į pensiją, gyvai domėjosi kultūriniu gyvenimu. Vedė placią korespondenciją su Romoje gyvenančia Barbora Vileišytė, su kuria mokėsi Pasvalio gimnazijoje. Bendravo su Lenkijos literatais, kurie vertė lietuvių poetų kūrybą į lenkų ir anglų kalbas. Konsultavo juos vertimo darbe. Mokėdamas keletą užsienio kalbų, daug laiko praleisavo prie radio imtuvo, tuo labiau, kad jau gerą dešimtmetį skundėsi kojų negalia. Radijo pagalba artimai susipažino su Pietų Korėja, jos istorija, kultūra, literatūra. Kuri laiką buvo Seulo radio monitorius... Mirė Julius Šimkevičius 2001 m. lapkričio 9 d., likus savaitei iki 78-ojo gimtadienio. Tai turbūt vienintelis "Mačernio kartos" poetas, kurio jaunystės metų kūryba, sutilpusi į pogrindiję paruoštą rinkinį *Ką iš nakties išsinešiau...* iki šių dienų tebedūla rankraščiuose.

Julius Šimkevičius

Vienatvės elegijos

M. Č.

1

*Tu neprakeik sunkios vienatvės mano,
geriau jeiki po pastoge didelės kančios
ir lūkesio. Ir aš regiu, kaip vakaro ugnies gaisrai srovena
Tavo veiduose ir dulkės didelės kelionės, paniekinimas sukvalėjusios minios*

*Ir Tavas akis išpaudė kančią, ilgesi ir numarino juoką
Tavo. Ateik, juk Tu pavargusi esi.*

*Susēskime abu. Tegu ir bus tyla bežadė, kalbėti Tau aš nebemoku,
nes žodžiai mano į šukes suspejo jau sudužti nevilties nakty*

*ir juos vargu ar begalėsi aš surankioti, sudėti
tarsi spalvotą stiklą nuostabiais vitražais ant Tavų langų,
kuriuose bijai, kad saulė žaisčių dienomis ir džiaugsmas vakarais aidėti...*

*Juk Tu matai, kad nieko, nieko neturiu,
Esu tarsi nudžiūvusi šaka, esu žmogus, kuris neturi vienos
priglausti galvai savo. Esu karalius aš ir elgeta, paklydės tarp vienatvės sienų keturių!..*

2

*Tu netikejai ir nemanei, kad baisūs taip yra vienatvės rūmai
ir gąsdinanti, nebegyvos sienos jų
Tave iš didelio gyvenimo pagrobusios užnuodyja ir griūna
Tavo pilys šimtabokštės, statytos šalyje svajū...*

*Pabūk dar su manim nors vieną trumpą valandėlę,
paskui galėsi iškeliauti nesugrįžtamai.
Ir aš nejuociomis, išeinant Tau, išprausiu į Tavas rankas savos vienatvės gėlę
ir ilgesi kankinančią ir pasakojantį apie nuostabius
laukus birželio vakarais,*

*kurie gramzdina vis gilyn ir vis gilyn mane...
Aš noriu tarsi skėstantis kažkam rankas ištisesti,
bet niekas jų nemato... Tiktais vėjas,*

*manos vienatvės ištikimas draugas, vakare
grėja didele liūdnas melodijas iš krašto tolumo atejęs,
norėdamas sugundyti mane ir į anapus išsikvisti...*

3

*Ir vel su tavimi aš palikau, kankinančių vienatvė mano,
kažkur nuklydo mano dienos ir žmonių veidai,
kurie duris manąsias varstė. Jau vakaras, bet vienąkart iš seno
laikrodžio, jau kažkada sustojusio, sugrįžta jie. Langai*

*užkloti prie blandų pilkosiom skraistėm keistomis liepsnom sušvinta
ir žodžiai, krygon surašyti, pabudę ima siausti kambarį.
Paklydėliai sugrįžta atgalios keliais nenuoramos Peer Gynto
ir pasakot man ima keliones savas ir apie nerimą širdy...*

*Žinau gerai, žinau, kodėl atklydot jūs į šį baisios vienatvės bokštą
susenę vaidinuokliai jūs, vienatvė mano garbinti stabai.
Pro langą įmetėt gėlių ir nugalėjusių džiaugsmu veidai jūs ištrūkčioja pabalę,*

*manydam, kad kelsiuos aš ir išeisiu drauge, tačiau kandalai
kalnio krauju pasruvuusiu dienų mane sukaustė. Ir langai
miries tamša užsidengė. Ak! veltui juokiatės jūs iš manęs ir tu gėlių, čia pasmerktų užtrokštī...
1946*

Margarita Lužytė

Pirmaoji knyga

Jau ketverius metus besirūpinanti literatų klubo "Užuvėja" narių kūryba bei knygomis, pagaliau ji išleido ir savą pirmąją knygą.

Šią vasarą skaitojus pasiekė nedidukas, jaukus **Reginos Tamošiūnaitės-Grubinskienės** eilėraščių rinkinukas "Vėjas" (Panevėžys, 2002). Jį sudaro keturi skyriai: "Vėjas", "Dulkės", "Lietus", "Naktis". Kiekvienai iš šių poetinių stichijų skirtas eilėraštis-proza tarsi atveria duris į būsimą skyrių.

Eilėraščių lyrinė herojė yra ją supančios gamtos, aplinkos dalis. Ji kalbina, ji jaučia žolę, medį, gėlę, vėją. Jiems išsisako arba kalba už juos, arba - kartu su jais. Lyrinė herojė ateina iš vaikystės, pirmosios jaunystės prisiminimų. Ir poetiškai žengia tolesniu savo keliu, jau tarytum nujaustu kadaise. Jos pašaulyje atsispindi ir Tevynės istorinės realijos, įvykiai, legendinė praeitis.

Dažni herojės palydovai, kartu ir ikvėpėjai, yra ruduo, liūdesys, lietus, meilė, laikas. Jie ir herojė, būdami artimi, šalia, sururia gryną, vaiskią lyriką - širdies ir minties lyriką.

Autorė sugeba suderinti atvirą, tiesų, net skausmingą herojės kalbėjimą ir metaforinę išraišką, sugeba išlaikyti tarp jų deramą pusiausvyrą, nenuslysdama (ilgam) kurion nors pusėn.

Autorė yra reikli žodžiu. Vartoja jį taupiai, atsakingai, linkdamai į lakoniškumą ir aforistiškumą.

Rinkinin sudėti eilėraščiai iš 1981-1992 metų kūrybos. Tarsi užbaigiant reikšmingą gyvenimo etapą.

Pati autorė sukūrė ir knygos viršelio piešinį.

Nesunku įsivaizduoti, kaip, išleista 200 egz. tiražu, knyga netrukus taps bibliografine retenybe.

Vasarą buvo sausa ir karšta, iki alpilio... - Geras Tas Vėjas, supūtęs Reginos lyrikos knygelę.

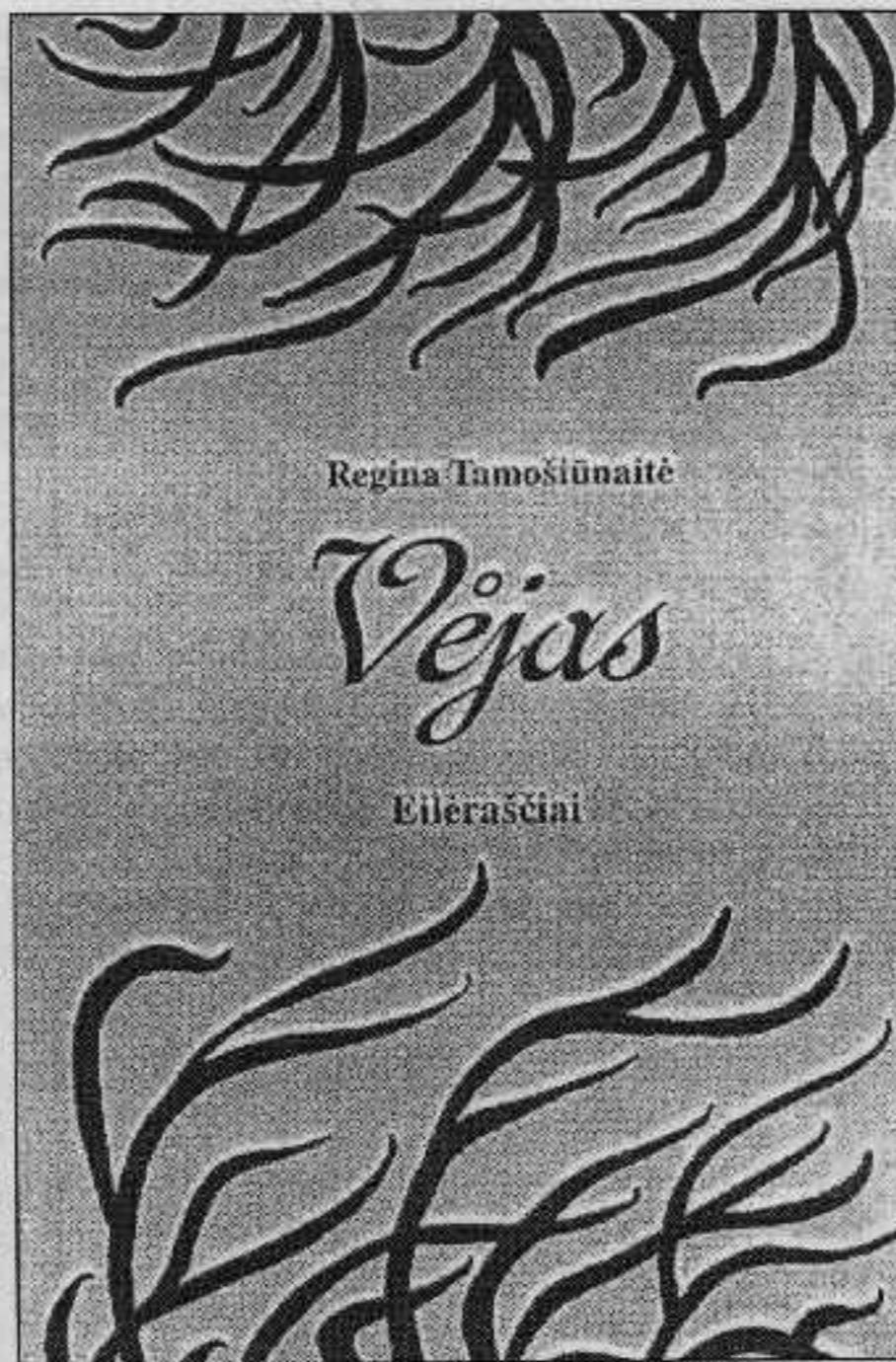
Sveikiname mielą Reginą, išleidusią pirmąją knygą, linkédami ir toliau taip gražiai ir tvirtai eiti kūrybos keliu. Spausdiname keletą naujausių eilėraščių.

Regina Grubinskienė

Be karalių

*Mano broliai, lyg ašakos burnoje išspjauti
Iš namų, kur karaliais vadinas troliai -
Nepažįstamai veidus pakeitę, menki ir maži
Pasijutę kadaise, todėl apsišaukę valdovais,*

*Mes laisvi - už tarnystę negavę karališkų centų,
Aploti, apdažyti, tačiau neklūpėjė ant kelių,
Veidmainystę liokajų be pagiežos iškente,
Nepamiršę mylėti - išeinam gyvent be karalių.*

Rūke

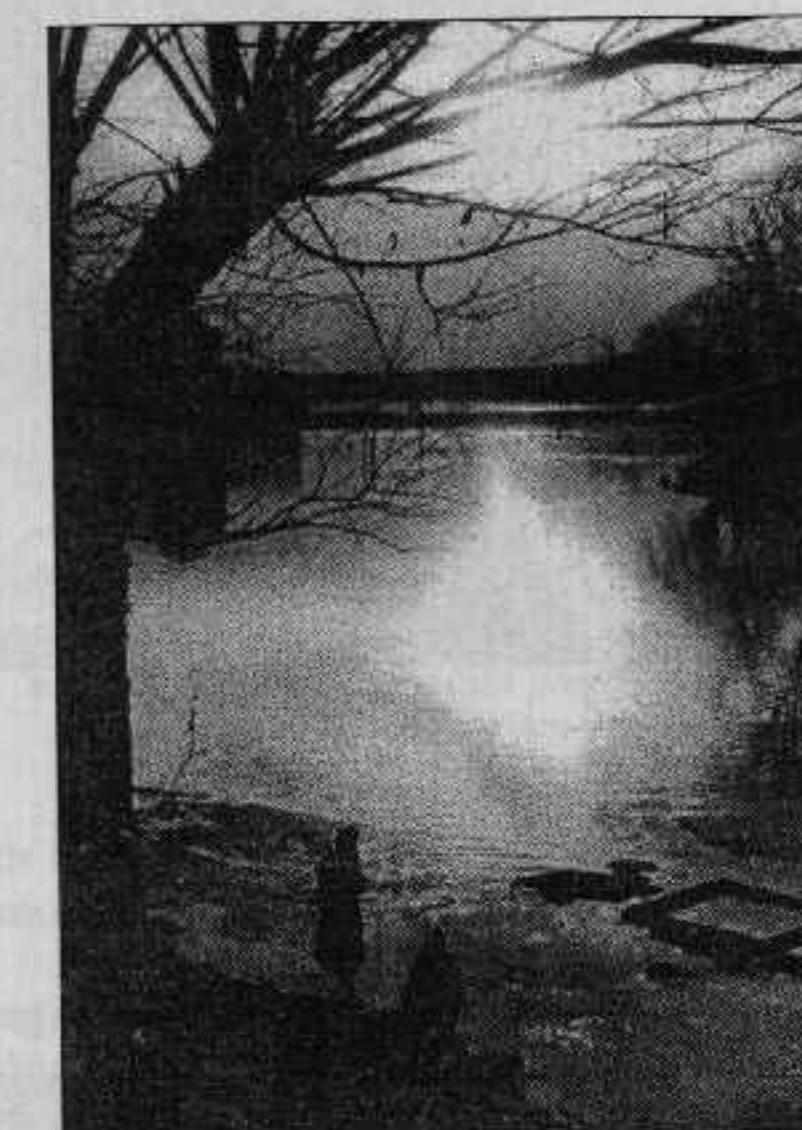
*Paklydau geliančioj rudens laukų platybėje.
Sutapusi su pilka ūkana esu dabar neregima.
Jau niekas nesuras, girdės tik paukštę klykiančią -
Jeigu supras, ką reiškia lapkričio erdvę tyla.*

*Paklydusio rūke gal niekas neitų ir ieškoti,
Nes rūkas skaudžiai degina, apkina, apkurtina, o gal
Nelieka ir vilties tenai surasti klaidžiojančią žmogų. -
Tampu akla, kurčia ir nebylė. Negrišiu jau atgal.*

xxx

*Šauktukų daugtaškai mes esam -
Kažko išrékti savim negalim.
Pagauna vėjas nutylėtą, neša
Ir bloškia mums atgal.*

*Ir sükuriuojam, sukamės vilkeliais,
Tik silpną švipesį sukeldami.
Kas įžiūrės pilkajam sūkury
Nors menką veido mūs bruozelį? -*

Rytas

*Per gili tuštuma, kad galėtum išbriсти.
Pabudimas sunkus, ir žinai, kad betikslis.
Noris būti išėjusiam ir čia nebegržti,
Kur gyvenimą laikrodžiai stropūs vis tiksi.*

*Tolsta rankos, į kurias bandei išikibti.
Vieniši ir vilčių apgauti mes išeiname mirti.
Per aukštį tie krantai, kur galėtum išlikti,
Kur atrastum save nebūtim užkeiktam labirinte.*

*Patikėjom: žydi sodai
Ne ant žemės - po žeme.
Čia tik baltos vėlės šoka
Juodo pragaro rate.*

*Siautuły suplysta kūnai,
Kraujas sirpsta ugnyje...
Lyg vaiduokliai susigūžę
Skubam užsiklot žeme.*

*Atsivers šviesos aruodai -
Saulės blyksniai akyse,
Jei tikėsim: būna juoda
Ne ant žemės - tik po ja.*

Regina Tamošiūnaitė-Grubinskienė

I Pasvalį mane atvedė Pyvesa...

Ten, kur prasideda šiaurės Lietuvos upė Pyvesa, yra mano vaikystės ir jaunystės erdvė. Tai Alizavos apylinkės Kupiškio rajone. Tėvo gimtasis kraštas. Alizavoje, nedideliamie miestelyje, baigiau vidurinę mokyklą. Tėvų namai - ir pačioje Alizavoje, ir Žilių, Bakščių kaimuose - buvo vis netoli Pyvesos: kažkada buvusios didelės upės slėnyje ir šlaituose šienaudavome. Taip ir sakydavom: "Ainam Pivason".

Prie Pasvalio ši upė įteka į Mūšą - taigi čia ji baigia savo ilgą, beveik 100 kilometrų, kelią. Gali būti, kad ir mano gyvenimo odisėjos pabaiga bus čia... Pasvalio žemė jau priglaudė amžinam poilsiniui mano tėvą, gal jai teks priimti ir mane?

Vis dėlto tikroji mano gimtinė yra mamos kraštas - Skapiškis. Ten gimiau 1959-ųjų gruodį. Bet tik trejetą metų ten gyventa, tad atmintyje nešliko nieko - gal tik medžiai išsiamžino mano samonėje, nes troba buvusi prie pat miško: medžiai, miškas taip ir liko mėgstamiausia aplinka, geriausia draugija (ir kitose vietose, kur teko gyventi, arti vis būdavo miškas). O vandens man nereikia - nei jūros, nei ezero.

18 metų praėjo Kupiškio krašte. Paskui išvažiuota studijuoti į Vilnių, po studijų - paskui tėvus - atklysta į Biržų rajoną. Čia 6 metus dirbau lietuvių kalbos mokytoja Geidžiūnų kaimo mokykloje, vienerius metus - miesto 1-ojoje (dabar "Atžalyno") vidurinėje.

Nuo 1989-ųjų esu Pasvalyje. 12 metų dirbau Lévens (2-ojoje) mokykloje, dabar - Petro Vilcišio gimnazijoje.

Lemtingai mane lydi skaičius 9. Klasės dienyne buvau 9-oji saraše. Pasvalys - 9-oji vieta, kur tenka gyventi. Dabartinis mano butas yra Vilniaus gatvės 59-ajame name. Vilniuje gyventa 39-ajame name, Biržuose - 69-ajame... O štai 1999-aisiais metais surizikavau (antrą kartą gyvenime) tapti administratore - dvejus metus dirbau direktoriaus pavaduotoja ugdymui.

(Mokyti vaikus pažinti, suprasti literatūrą daug mažonai negu "diriguoti" visam ugdymo procesui mokykloje. Juolab, kad tikrų mokytojų - kuriems profesija yra tapusi gyvenimo būdu, kurie iš tikruju myli vaikus - labai nedaug.)

Kadangi esu Šaulė, patinka būti nepriklausomai. Mėgstu įvairovę, nemėgstu sustabarėjimo, nuobodaus vie-nodumo - nei gyvenime, nei žmogaus elgesyje ir išvaizdoje, nei kūryboje.

"Vėjų" išleidau netycia: ruošdamasi susitikimui su studijų draugais po 20 metų. Į knygą sudėjau ciléraščius, rašytus jaunystėje: nuo 22 iki 33 metų. Jon pakliuvę ciléraščiai yra atrinkti iš 300 tekštų: tiek parašyta iki

Regina Grubinskienė "Krinčino verdenėse", 1998 m.

1992-ujų. Tikriausiai nedaug juose poezijos - tai visokiausiu minčių išsakymai gal ir nelabai meniška forma, gal ir nelabai gudriom metaforom...

Savos kūrybos nelaikau reikšmingu dalyku. Ko gero, man svarbiau padėti kitiems - labai vertinu kuriančius žmones. Prieš 15 metų į klubą "Mūza" buvau surinkusi Biržų literatus, o čia, Pasvalyje, penktus metus gyvuoja "Užuovėja". Mielai padedu literatams parengti savos kūrybos knygas. Sudarinėjų (tik rečtarčiais pavaduojama kitu) rajono laikraščio "Darbas" literatūrinį puslapį. Esu Šiaurės Lietuvos literatūrų draugijos valdybos narė, literatūrinio almanacho "Jungtys" redkolegijos narė.

Ugdau jaunuosius literatus - literatūrinei veiklai gabiūs moksleivius. 8 kartus mano moksleiviai buvo pakviesi į respublikinį jaunuųjų filologų konkursą - 4 kartus grįžo su laimėtoju diploma. Jie yra laimėję ir kituose literatūriniuose konkursuose.

Šiaisiai metais, be "Vėjo", išėjo dar viena mano sudaryta ir redaguota knyga - tragiškai žuvusio literato, buvusio auklėtinio Remigijaus Melnikavičiaus kūrybos rinktinė "Žydėsi pilkais pelenais".

Šiuo metu ant mano darbo stalo yra Kazimiero Zeleno apskrymų knygos projektas - dvejų metų darbas, jau artejantis prie pabaigos. Ir dar šūsnis Šiaurės Lietuvos literatūrų kūrybos rankraščių - būsimajam almanachui.

Kai prisiminimai beldžiasi širdin...

Kuo gyvena dzūkas Aukštaitijoje?

- *Prisiminimais, - tikriausiai atsakyti joniškelietyis Algirdas Bakūnas.*

Tie prisiminimai - apie nuostabiai gražią vaikystę, prabėgusią gimtuosiuose Kaniūkuose. Šalia Alytaus, vaizdingose Nemuno prieigose. Apie šviesius mokslo metus ir pedagoginį darbą netoli Valkininkų, apie brolio Vytauto išėjimą į mišką, jo žūtį. Ir apie lemtingą 1951-ųjų metų spalio 2-ąjį, negailestingu tremties kirčiu paženklinusią visos dzūkų Bakūnų šeimos gyvenimą. Kaip ir daugelio Lietuvos šeimų...

Algirdo prisiminimuose atgyja Sibiro šaltis, badas, pažeminimas, neįprasti lietuvių ausiai pavadinimai: Asinas, Batūrinas, Čiulymo upė, Tungusų šilas, brokerio darbas. Begalinis Tėvynės ilgesys. Tą ilgesį padėdavo nuraminti malda. Ir daina. Laisvalaikiu Algirdas rašyavo.

- *Nemažai buvau prirašęs, - prisimena jis. - Bet viskas virto plėnimis. Sudegino mama iš meilės sūnui.*

- *Tu tiek įdejai darbo, čia tavo širdies kalba, Algirdėli, - teisinosi jি. - Bet aš labai bijojau tavęs netekti. Parašysi, kai grįžme Lietuvon...*

Po aštuonerių "taigos universiteto" metų Algirdas Bakūnas su žmona Irena Skertyte parvyksta į jos gimtuosius Nereikonius, į Pasvalio lygumas. Gero žmogaus, miškininko Vytauto Kazakevičiaus dėka gauna Sibire išmoktą brokerio darbą Pušaloto girininkijoje. Joniškelyje įleidžia šaknis, pasistato savo namą.

Daugiau kaip keturiadesimt metų atiduota Pasvalio kraštui - miškams, žmonėms, darbams, džiaugsmams ir rūpesčiams. Po Šiaurės Lietuvos dangum gyvena Algirdo Bakūno vaikai, auga vaikaičiai. O prisiminimai beldžiasi širdin ir atmintin...

Prieš keletą metų palaidojoje išstikimą gyvenimo bendražyge, mielają žmoną Ireną, patyręs insultą, Algirdas Bakūnas rado savyne jėgų išverti į iprasmini dabartines dienas. Jis iš naujo rašo savo gyvenimo knygą.

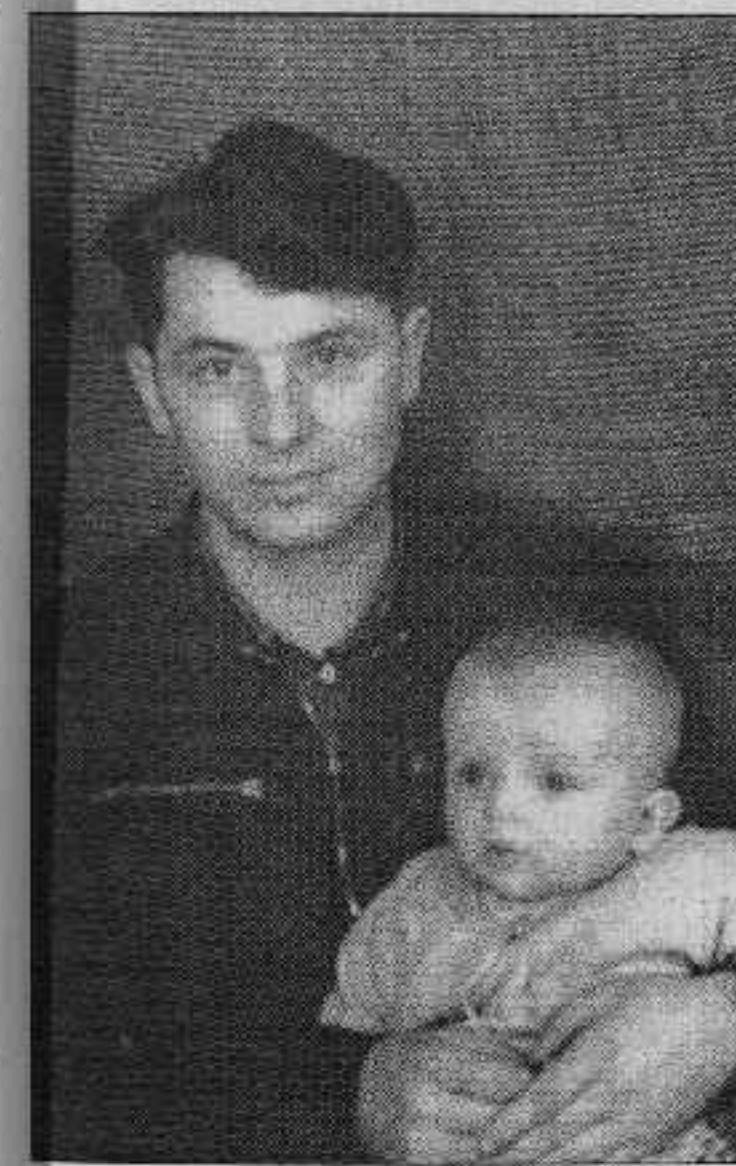
Nors ir pavargę jo pirstai, bet atmintis - šviesi, žodžiai ir sakiniai vaizdingi, kūryba - neišsenkanti, išskirtinė, verta atskiro leidimo.

Apie tai sprekškite ir jūs, mieli skaitytojai, susipažinę su čia spausdinama ištrauka iš A. Bakūno prieš porą metų paruoštos spaudai knygos. Kas ir kada ją išleis??

Linkėdami Algirdui Bakūnui, dzūkui, tapusiam tikru pasvaliečiu, geros sveikatos, vaizdingų prisiminimų palinkėkime ir vilties pagaliau išvesti išspausdintą jo viso gyvenimo kūrinį!

**Pagarbiai -
dzūkė Pasvalyje Stasė Šeštauskaitė**

Algirdas Bakūnas

VEŽIMAS

Iėjo Rapolas Volungė į vidų, atsistojo prieš šventus pavcikslus, persižegnojo, nusikabino nuo vinių savo darbo kryželį, pabučiavo ir įsikišo į apatinę švarko kišenę. Priėjo prie slenkscio, abiem rankom į jį atsirėmė ir pabučiavo. Atsikėlė kükčiodamas, pläčiai apsikabino kaimyną Aurimą, ilgai glėbyje laikė vieną kitą.

Pabučiavo slenkstį ir Volungienę, susverdėjo. Apiskabinusi Aurimienę, verkė. Priėjės karininkas išskyré, įkélé į bortinę mašiną, pats sėdo į kabinią ir išvažiavo. Liko atlapotis vartai ir staugiantis Sargas. Tvarė bliovė ir karvutė.

Po pietų į Volungės sodybą atidardėjo du vežimai.

Algirdas Bakūnas su sūnum tremtyje

Pasvalietiškas mėgėjų teatras

Proistorė, istorija, dabartis

Pokalbis su Pasvalio krašto muziejaus renginių organizatoriumi, režisieriumi Gintaru Kutkauskai.

Albinas Kazlauskas. Gal kur nors aprašyti dar prieškario ar kiek vėlesnių metų mėgėjiški spektakliai Pasvalio krašte - kaimo klojime, gimnazijoje?

Gintaras Kutkauskas. Yra tokia rašytojos Halinos Korsakienės, mokytojavusios Pasvalio gimnazijoje vokiečių okupacijos metais, atsiminimų knyga "Susitikimai", išleista gal prieš ketvirtį amžiaus. Ten per 25 puslapius - "Mažai žinomas epizodas R. Juknevičiaus režisūrinėje veikloje". Taigi 1944 m. buvo nutarta atgavinti ilgametę Pasvalio gimnazijos tradiciją - parengti bendrą mokytojų ir mokinų vaidinimą. Tradicija buvusi tokia: gimnazijos tėvų komiteto vakaras, pašvėstas scenos vaidinimui. Tada buvo pasirinkta vengro Laslo Fordoro triveiksmė pjesė "Brandos atestatas". Romualdas Juknevičius, režisierius profesionalas, buvo pakviestas pakoreguoti jau atlirką darbą repeticijose. Bet... tekė pradėti nuo abc, nuo etiudų. Premjera pavyko, nes R. Juknevičiaus dėka buvo iš esmės patvarkytas mėgėjų spektaklis.

A. K. O sunkūs pokario metai? Ar neméginta prasidinti slogios "klasių kovos" nuotaikos scenos menu?

G. K. Tikrai buvo. To émési mokytojas Vytautas Vajėga, paskui mokytojas Antanas Vadapalas. Vytautą Vajėgą girdėjome apie tuos laikus pasakojant Pasvalio kultūros namuose, viešojoje bibliotekoje. Rašė atsiminimuose apie pokario gimnazijos kultūrinę veiklą jos auklėtinis, žurnalistas Kazimieras Pūras.

Jau netgi reiktų paskubeti išrašyti į kasetes prisiminimus apie to meto scenos meną Pasvalyje. Turėtų ką pasakyti Juozas ir Stasė Motickos, Irena Linkevičienė, Genovaitė Jusienė, Petras Simonaitis, Zenonas Nistelis, Jonas Aničas, Juozas Velžys.

Tačiau manyčiau, kad po V. Vajėgos, A. Vadapalo - gal ir šioks toks "štūlis".

A. K. Štūliai irgi neamžini. Tai kas po jo?

G. K. Pagyvėjimas atsirado tarsi iš kito kampo. Buvo

ikiusta mokykla-internatas (jokiui būdu dar ne specialioji, o bendrojo lavinimo). Tai Jos mažojoje muzikos salėje atsirado mėgėjiškos teatrinės veiklos tēsinys. Jo émési mokytoja Genovaitė Jusienė, kviesdama ir mokytojus, ir kitus suaugusius Pasvalio visuomenės astovus, kuriems scenos menas arti širdies. Pastatė, atsimenu, ne vieną pjesę, o teatrinį garderobą skolindavosi net iš Panevėžio dramos teatro. Veiklūs scenos mėgėjai iš to meto - Aldona Kerpauskienė, Aurelijė Kutkauskienė, Benjaminas Balčiūnas, Gytis Gabšys, Petras Simonaitis, Vytautas Kutkauskas, Leonas Miežanskas. Pastatyta I. Francko "Pavogta laimė", K. Sajos "Pirmoji drama"...

Be jų, pedagogų, dalyvavo nemažai ir kitos intelektuojos.

Visas scenografo krūvis tada tek davos vienam žmonui - Vytautui Kutkauskui. Buvo nemažai gastroliuota, o gastrolės - progos kokiems nors nuotykiam. Viename G. Jusienės spektaklyje, atsimenu, vaidinė tokį mažyli Zigmuką, bet - kelionėje gerokai išvargės - kažkur už scenos rakandų užmigau. Reikia citi į sceną, o manęs niekur greitosiomis neranda. Pabudino, kai... šaukštai jau popiet.

A. K. Kuo skyriési naujos veiklos gijos mokykloje - internate nuo buvusios gimnazijos mėgėjų teatro?

Spektaklis "Molio Motiejukas",
Režisierė Aurelijė Kutkauskienė

G. K. Būdingesnis bruožas - pedagogų ir vaikų spektakliai sutelkinėmis jėgomis. Kaip tik Lietuvos televizija rado naują nišą - "Vaikučių pabiručių teatrą". Tada Aurelijė Kutkauskienė parengė su mokiniais Kosto Kubilius "Vėjo botagėlį", "Strakaliuką ir Makaliuką", "Molio Motiejuką", paskui "E. Švarco "Sniego karalienę". Pajutę naują pagyvėjimą, scenon grijo ankstesni mėgėjai, tokie kaip Kazys Kulevičius, kai kurie Pasvalio vidurinės mokyklos pedagogai ir moksleiviai. Iš pastarųjų - Irvidas Sustumas, dabar - Europos čempionas kultūristas. Spalvingi buvo muzikiniai spektakliai, daug lémė dekoracijos, kostiumai, grimas.

A. K. Kokios tolesnės scenos meno vagos?

G. K. Po "pasakininių spektaklių" Aurelijė Kutkauskienė, mano mama, pastatė rusų dramaturgo komediją "Keturi po vienu stogu": Stase Krisčiūnienė, Danguolė Abukavičienė, Algirdas Kirklys, Petras Simonaitis, Rita Lauraitienė, aš tada - studento vaidmenyje. Pasisekimas buvo, maža sakyti, geras - tiesiog didžiulis. 1975 ir 1976 metais tos komedijos žiūrėti prisirinkdavo pilnos salės.

Dar viena kryptis - poezijos spektakliai. Sėkmingai vaidino Vilija Kizienė, Sigitas Liaugminas, Gediminas Žardeckas, A. Kerpauskienė, Irena Porvaneckienė, A. Kirklys, Kazimiera Kapčienė. Dar vėliau - įvairiausi koncertai, supinti su teatro elementais. Dar nebuvu dabartinių erdvų Pasvalio kultūros namų, todėl renginiai vykdavo tada naujame "Svalios" kino teatre (dabar - Pasvalio krašto muziejus). Užtek davos vietos chorams, plačioms inscenizacijoms. Tų renginių meno vadovė būdavo Aurelijė Kutkauskienė. Išimintina literatūrinė kompozicija iš Levo Tolstojaus kūrybos ir gyvenimo, vaidinama kino teatro salėje, iterpiant filmo kadrus iš rašytojo veikalų. Labai pavyko poezijos spektakliai pagal Salomėjos Nėries kūrinius, taip pat M. K. Čiurlionio dailės ir muzikos kūrybai, skirtas šio kūrėjo 100-osioms gimimo metinėms.

A. K. Yra tokios dainos eilutė: "studijas baigės, sugrižtu..." Kada grįžai, baigės režisūros studijas, ir kokius kalnus émei versti?

G. K. Klaipe doje igijau liaudies teatrų režisieriaus specialybę. Na, o "kalnai"? "Kalnai" patys prislinko. Artėjo SSSR 60-metis, buvo paskelbtas didelis konkursas toje didžiulėje valstybėje. Iš pačių geriausią viso rajono savveiklos kolektyvų padarėm junginį. Koncertai trukdavę daugiau nei po porą valandų. Tapom laureatais Lietuvoje, o visoje tuometinėje SSSR laimėjomė antrą vietą. Labai pasidarbavo jau ijugusių kolektyvų kūrybiški vadovai - Rimantina Morkūnienė, Sigitas Liaugminas, Aliona Rapkevičienė, Nijolė Klimavičienė, Algirdas Mikalauskas...

Paskui griebėmės žodinių žurnalų. Sekėsi gerai, respublikinė komisija pripažino geriausiais. Galėjo jie tapti tradicija, bet netapo. Kodėl? Gal rankas pernelyg anksti nuleidom, matydami, kad nėra gausu žmonių.

A. K. Visi iki šiol ir po 20 metų prisimename spektaklį - įvykį. Tai buvo inscenizuotas Vaižganto "Nebylys"

G. K. Tai - mano diplominis darbas. Tačiau reikia pabrėžti, kad man labai padėjo, pasiaukojamai dirbo ir visi Pasvalio rajono kultūros skyriaus ir Pasvalio kultūros namų darbuotojai. Atidžiausiai, atsimenu, rinkom aktorių. Buvusi stačiatikių bažnytėlė, virtusi "Dūdoriaus" klubu, buvo spektakliui specialiai parengta - ir scena, ir apšvietimas, ir garso stiprinimo įrangos buvo labai gero lygio tiems laikams. Ispūdingai vaidino mokytojas Algirdas Kirklys, kiti pedagogai.

Rūbus gavom iš Panevėžio teatro, o tautinius mums paskolinė Aldonas Rapkevičienės saviveiklininkai iš Joniškėlio. Jinai ir autentiškų Pasvalio krašto liaudies dainų išmokė. Trejetą mėnesių stipriai repetavome. "Nebylio" pastatymą teatralų (profesionalų) komisija ivertino labai gerai. Scenoje "Nebyli" vaidinome daugiau nei 10 kartų. Deja, gastroliuoti nebuvो galima, nes reikia labai savitos aplinkos. Jos nenuusiveši...

"Kultūros barai" rašė apie šį spektaklį, buvo sukurtas televizijos dokumentinis filmas (rodos, vadinosi "Teatras provincijoje", o gal "Provincijos teatras"?). Filmo kūréjai rode spektaklio dalyvius kasdieniniame darbe ir lygiagrečiai - vaidmenyse.

A. K. Atėjo metas ir "agitbrigadų" menui. Kaip laikėtės tada?

G. K. Kas atėjo - atėjo. Ateina ir praeina. Bet ir ten nebuvu "valdžios užsakytą". Turėjo būti humoro, satyros, blogybų pliekimo. Geros agitbrigados mokojo pasijuokti ir juokinti. Geros juokési ne pačios iš save, o iš valdžios darom "jeibiu". Yra ką ir dabar prisiminti iš mikoliškių, kai juoku skleisti tiesą émési Povilo Vaičeliūno kolektyvas, o scenarius rašė žurnalistė iš "Darbo" redakcijos - Regina Buténienė. (Ji pati net ir vadovavo kuri laiką būtinio aptarnavimo kombinato aštrialiežuviams.) Autotransporto įmonėje tokiai brigadai vadovauti émési Virginijus Nudas, o Talačkoniuose - net pats ūkio vadovas Povilas Džiūvė. Rajono kultūros namuose, atsimenu, buvom susibūrę ir pasivadinom "Optimistais". Be jau scenose ne vienerius metus pasirodžiusi, atėjo A. Klimas, B. ir V. Ladygos, E. Kereilytė ir kiti. Laimėdavome respublikinėse apžiūrose. Balandžio pirmajai parengėme "Linksmias dieneles". Jos virsdavo savitais festivaliais.

A. K. Atėjo publicistinių spektaklių metas. Kokia jū pradžia?

G. K. Pirmiausia reikėjo parinkti temas, Pasvalio krašto žmones - ryškias asmenybes. Tokias, kad jų gyvenimo, ypač kūrybiškos veiklos epizodai patrauktų, skatinčiu žiūrėti, apmastyti. Tuometinė Pasvalio Mariaus Katališkio viešosios bibliotekos direktorė Vida Žilinskienė ieškodavo medžiagos kraštiečių kūrybos puslapiuose, atsiminimuose, laiškuose. Surinkta medžiaga - dar ne spektaklis, tai tik... "audinys kostiumui". Kai jau jis yra - griebamės, būdavo, darbo trijulė - aš su mama ir téciu. Téciu - scenografija, mums - pastatymo rūpesčiai. Gal dar ne vienam bent kiek atmintyje išlikę epizodai iš "Širdis ne gali gyventi vien duona", "Kilkime ir aukime..."

Scena iš publicistinio spektaklio "Kilkime ir aukime". Režisierius Gintaras Kutkauskas, 1989 m.
Vido Dulkės nuotrauka

A. K. Dabar sakome "Pasvalio krašto muziejaus teatras". Muziejų atidarėme 1998 m. rugėjė vidury. Nuo ko prasidėjo mėgėjiška teatrinė veikla čia?

G. K. Šiaurės Lietuvos moksleivių teatrų šventei reikėjo spektaklio savo krašto kultūros paveldo pagrindu. Tad ėmėsi scenai pritaikyti Petro Vileišio apysakaitę "Jons ir Aniuta". Žinojau, kad P. Vileišis dar studijų Peterburge metais leido "Kalvi melagi" - tokį laikraštuką, kuriamė kai kuriuos gyvenimo epizodus pateikė lyg ir vaidmenimis.

Apsakaitėje nedaug veiksmo. O jei scenoje nebus intrigos, kiek toks inscenavimas išsilaike? Todėl kai ką teko "jvesti", "dramatizuoti". Bet muziejaus aplinkoje inscenizuota apysakaitė "skambėjo" gerai - pelnė geriausio moksleiviško spektaklio vardą.

Tada pajautau, kad muziejuje galėtume teatro kalba prašnekinti krašto istoriją. 1998 m. sceną išvydo "Švyturiniai, spindėjė sutejom?", o netrukus - ir Leonardo Matuzevičiaus "Senojo Juozapo vakaras". Ši nedidelį veikaluką taip pat teko gerokai papildyti "prieskoniais". Bet, kaip žinai, aktorius dėl to buvo tik dėkingas. Vadinas - nesuklydome.

A. K. Atsimenu, Gintarai, kai ryžaisi spektakliui "Pakylėjimas: 2 dalių sugrįžima", skirtam didžiajam tautos

kėlėjui Petru Vileišiui. Sakei: ieškok dramatiškų epi-zodžių iš šio inžinieriaus ir visuomenininko gyvenimo, iš atsiminimų apie jį.

G. K. Vienam čia sunku tiek daug aprėpti. Bet dialogus kurti iš biografijos duomenų teko ir tau. Paskui jau abu šlifavome, dėliojome "kraštą prie krašto". Turėjo būti ne tik kovos už tautos teises, tikro dramatizmo, bet ir linksmų scenų. Labai tiko ir Eduardo Liegio saksofono melodija, ir dar iš studijų metų atmintyje išlikusi "Anzelmute". Taigi šmaikštumus teko sukurti, nes tekstuose apie P. Vileišį jų nė su žiburiu...

A. K. Sakomā, kad ir geriausia kompanija turi kada nors išsiskirstyti. Laikas mums baigtį pokalbi. Dar apie tai, kaip sugauta "Aukso paukštė"?

G. K. Kilpų paukštėi gaudyti nerezgėme. Turėjome kilnų tikslą - spektakliui nelieūdnai pagerbti didži kraštiečių. Tam tikru metu Petrą Vileišį vaidino ir krašties profesionalus aktorius Petras Venslovas. Bet i mėgėjų teatro konkursą vyko jau ne viename spektaklyje P. Vileišio istorinė reikšmė giliai supratęs pasvalietis Vytautas Stragis. Jo vaidmuo - sudėtingiausias, sunkiausias. Na, bet našta dėjom, žinodami, kokie pcčiai ją atlakys.

Aš labai dėkingas visiems, visiems "Pakylėjimo" aktoriams.

Scena iš publicistinio spektaklio "Pakylėjimas". Režisierius Gintaras Kutkauskas, Petro Vileišio vaidmenye - Vytautas Stragis. 2001 m. Aidos Dulkienės nuotrauka

A. K. Iš tikrujų visi prisimenam ju susikaupimą Lietuvos nacionalinio dramos teatro mažojoje salėje spektaklio metu, atsimenam, gerą žodį Pasvalio teatralams tartą ir Tomo Vaisietos, ir paties Petro Venslovo, ir daugelio kitų - tavo, Gintarai, bendrakursių, bendraminčių, bendražygių.

Vis rūpi štai kas: pačioje XIX a. pabaigoje Joniškelyje susitiko dvi kūrybinės asmenybės - pas Gabrielę Petkevičaitę-Bitę atvažiavo Žemaitė, užsimęsgė ne tik pažintis, bet ir gražus literatūrinis duetas "Dvi moteri": komedijos "Kaip kas išmano, taip save gano", "Išmoko, kai akys iššoko", "Velnias spąstuose", drama "Litvomanai", vėliau "Parduotoji laimė". Ar nederėtų ką nors iš jų statyti muziejaus teatrui?

G. K. Ne viską galima imti tiesiai. Ano meto komedijėlės ir dramos dabar atrodo gerokai išstestos. Dabartiniškasis žiūrovės - tai ne tas, kuris buvo prieš šimtmetį. Todėl ateityje matau tik tokį kelią: panaudoti - kažkaip sumontavus - kai ką iš minėtų scenos kūrinių. Ir dar: dramaturgas krašties Kazys Saja yra parašęs dramą "Žemaičių piemuo", skirtą Motiejaus Valančiaus asmenybei ir veiklai. O mano studijų metų pedagogas ir aktorius Petras Bielskis pastatė puikų publicistinį spektaklį apie M. Valančių, pats vyskupą ir suvaidino. K. Saja atvirai sako, kad jo pjesių teatrams šiandien nercikia. Iš tikrujų, K. Sajos dramoje veikėjų per 20, o P. Bielskio - keletas.

Muziejaus teatre mes taip pat neturime aktorių saviekiečių pertekliaus. Sporto terminais kalbant - "at-sarginių" suolelis trumpas.

A. K. Artėja tokios datos: 1864-ieji, kaip lietuviškos spaudos uždraudimas, 1904-ieji - kaip jos atgaivinimas kultūrinės kovos keliu. Mokyklose, krašto muziejuje bus

tam skirtų renginių. Kaip tas datas pasitiktų Pasvalio krašto muziejaus teatras, pasvaliečiai scenos mėgėjai?

G. K. Ir vėl reikia publicistinio spektaklio. Jurgio Bielinio, biržiečio "knygnešių karaliaus" kelias neaplenkė Pasvalio krašto. Didžiojo knygnešio prieglauda buvo Avižionių sodyba Pasvalio miestelio pakraštyje, Pagojuje - tarp karklynų - Petro Šembelio ūkis ir jo kelionės į Prūsiją 34 kartus... Laikraštėlis "Baltasis Erelis" leistas Joniškėlio Girelės cigilio sodyboje. Joniškėlio Petkevičiai rėmė knygnešius, Vienažindys Krinčine rėmė knygnešius... Publicistinį spektaklį "lipdysisime" keliese: iš knygnešių atsiminimų, atsiminimų apie juos, laiškų. Tekstas pastudijuoti Vytauto Merkio tyrinėjimus iš knygnešystės istorijos, teksts pabuvoti Ustronėje, pamastytu prie stogastulpų ir kryžių - garbės memorialų to laiko pasventėliams knygnešiams.

A. K. Rūpi dar vienas dalykas - žiūrovės: koks jis yra, ar jis keičiasi?

G. K. Muziejaus teatras turi savitumą. Publicistinius spektaklius rengiame kultūros paveldo pagrindu. Pasvalio krašto paveldu. Muziejaus teatras gali sutalpinti 100-150 žmonių. Tieki jų ir ateina. Bet tokie žmonės jau žino, kur ir ko cina. Juos domina krašto kultūros istorija. Nesam tokie naivūs, kad lauktume žiūrovų, pačių save išskrapščiusių iš Pasvalio ar Joniškėlio aludžių. Tikimės ir sulaukiamė šamoningu žiūrovų, intelekto žmonių, o tokius matome ir tarp 70-80-mečių žilagalių, dažnai tebaigusiu pradinę mokyklą, bet mašančių, svarstančių... Džiaugiamės jaunais veidais.

Ačiū už pokalbi.
Kalbėjosi Albinas Kazlauskas

Jaunujų žodis

Kristina Baršauskaitė

2001 m. Pasvalio Marius Katiliškio bibliotekos konkursu nugalėtoja,
tuomet - Lėvens vidurinės mokyklos abiturientė. Mokytojas Adolfas Talačka

Marius Katiliškio pėdsakai Mykolo Karčiausko eilėse

Pasvalio Marius Katiliškio bibliotekos premija įteikiamai
Kristinai Baršauskaitei, 2001 m. Vido Dulkės nuotraka

Marius Katiliškis - savita ir šviesi asmenybė, kaip retas ir ryškus žiedas išskleidusi Šiaurės Lietuvos lygumose. Per visą kūrėjų ir vinguotą kūrėjo gyvenimą kelioje žvaigždė jam liko gimtasis kraštas, išvagotas upių ir upelių, apželęs miškais ir kvepiantis laukų žiedais. Net ir gyvendamas išeivijoje, palikoje gyvenimo žemėje M. Katiliškis sugebėjo išpausti gilius pėdsakus, kuriuos ženklina savita ir nuoširdi kūryba.

Ryškiai M. Katiliškio gyvenimo kelias atsispindi šiam rašytojui dedikuotame Mykolo Karčiausko devyniolikos eilėraščių cikle "Delčia paskėsdama senoj verdenėj".

Abu kūrėjai - M. Katiliškis ir M. Karčiauskas - turi šią bendrą. Žinoma, pirmiausia gimtoji žemė. Be to, jų kūrinių kalba aukštaitiškai sodri, dažnai primenanti kaimo žmonių šneką - tokia, kokią abu girdėjo nuo pat kūdikystės. Kūriniuose dažni Mūšos, Lėvens, Svalios, Pyvesos ir Švėtės upių vardai, ne tik gyvenimo kaimo, bet ir kitų Šiaurės Lietuvos apylinkių vietovardžiai, igaunantys apibendrinančią prasmę.

Pirmajame M. Karčiausko ciklo "Delčia paskėsdama

senoj verdenėj" eilėraštyje tarsi atgaivinamos M. Katiliškio tėviškės kraštovaizdžio detalės: "Mūšos ten kūlgrindos, akivarai seni./Tarp samanėlių vilkrugės ir gailiai". Iš tiesų upės toli nuo gyveninės ilgus metus gyvenusiam M. Katiliškui liko kaip nerūpestingos ir šviesios vaikystės simbolis. Skaidriausiai prisiminimais buvo apipinta Švėtės vaga, Mūšos pakrantės, Juodupis, kurį mane gaudydavo, anot rašytojo, labai skaniais juodomis nugaromis žuvius. Tik vėliau jis sužinojo, kad tai upėtaikiai, dar kitaip forelėmis vadinti.

M. Katiliškis, kaip tikras gamtos žmogus, puikiai pažinojo augalus ir visalaik prisiminė jų vardus. Mėgo uogauti, žinojo girtuoklių vardo kilmę ir gilių poveikį. Juk vaikystėje buvo smalsus ir itin judrus. Štai kaip jis prisimena uogavimą: "Landžiodavau tarp paparčių, viliodavausi ant samanų, o savo dalį vis tiek surinkdavau". Todėl nenuostabu, kad M. Karčiausko eilėraštyje per lyrinį subjektą prisiminimuose "paparčių krūmuos žydi paukščių trelės./Ir laumių krūtys pilnos sidabrėlio.../Jau keliaisi virš Laumakių, Gruzdžių žara". Šiose eilutėse itin svarbus Gruzdžių žaros ivaizdis. Juk saulė teka vi-

sur, tačiau tokia švelni, sava ji gali būti tik virš gyntojo miestelio, ten, kur prabėgo vaikystė, kur gyvė pirmieji išpūdziai, pirmieji susidūrimai su knygomis, atvėrusiomis naują ir šviesų pasaulį.

Trečiajame pirmojo eilėraščio posme atsiranda delčios motyvas ("Palėniais tvenkiasi iškylantis vanduo,/ Delčia, paskėsdama senoj verdenėj./Aplinkumas žaliašiliuos graudena"), einantis per visą ciklą. Šiame eilėraštyje jis perteikia nerūpestingos M. Katiliškio jauystės idilę, kuri, deja, kaip tas greit dylantis ménulis trunka labai neilgai. "Bažnytkaimyje verksmas pasigirsta./Ten nušauti penki - kaip rankos pirštai". Antrasis pasaulinis karas, okupacijos. M. Katiliškis privalejo trauktis iš Lietuvos. Jis išeina "nebegrijžimo vingiais... Lėvenio vanduo/Dar šypteli... Liūdnai išižiūrejės". Skaudus pastraukimas iš savo krašto. Juk išeinama visam laikui, atsisveikinama su artimais žmonėmis, gyntaisiais namais, tačiau prasilenkus su Pasvalyje likusia jauna žmona Elze Avižonyte. Lėvuo prieš išsiskiriant "dar šypteli". Tas šyptelėjimas gali reikšti ir paguodą, ir pateisinimą, padrašinimą, net savotišką atleidimą. Juk traukdamas iš savo krašto M. Katiliškis jautėsi kaltas, gnuždomas abejoniu: ar gerai elgiasi, ar neteks gailėtis. Kick vėliau rašytojas (kaip tas eilėraščio lyrinis subjektas) tikriausiai galėjo pasakyti, kad po išejimo iš tėviškės "gyvenimas gurnėjo./Gyvenimas - miškais ateinantis rudo". Tai gyvenimas ne tekėjo, ne éjo, ne skrido, bet ir vietoje nestovėjo. Jis gurnėjo. Gurnėjimą palaikė kūryba. Ji, žinoma, atėmė daug jégų, tačiau teikė viltį gyventi. Apie išeivijoje rašytą autobiografinį romaną "Miškais ateina rudo" pats kūrėjas sakė: "Tas "miškais atejės" ir nucėjės "rudo" man galbūt labiau, negu kam kitam yra gyvas ir vis dar nebaitgas reikalas. Tartum kokia atvira žaizda".

Juk jis šio romano puslapius buvo dedama tai, kuo M. Katiliškis gyveno, ką jautė, ką galvojo. O ir jo gyvenimą galima būtų palyginti su ateinančiu rudeniui. Juk po to,

kai neteko gyntojo krašto, M. Katiliškui teko sunkiai dirbtį svetimosc žemėsc patį juodžiausią darbą, paragauti sprangios bedarbio duonos. Tačiau būtent jo kūryboje suspindėjo naujausios ir gražiausios, gyntinės ilgesio persisunkusios spalvos.

Antrajame ciklo eilėraštyje lyrinis subjektas regi tarisi iliuzija virtusį M. Katiliškio tėviškės sodybos vaizdelį: "Kieme arklys suprunkščia patikliai <...> Aplūžus uoré. Pašaly/Pakinktai - net šlapiai kaip marškiniai <...> Branktai, šakės ir grébliai <...> išpausti į diendaržį giliai". Aplink namus - "beržai ir liepų lajos". Cia dera prisiminti, kad M. Katiliškis, miškų ir medžių mėgdamas nuo pat vaikystės, kur kokį gražesnį medelį radės, nešdavosi namo ir sodindavo. Visa Vaitkų sodyba Katiliškėse buvo tankiai apsodinta medžiais: liepų aleja tiso ivažiuojant į kiemą, o aplinkui namus - eglės, beržai, ąžuolai "ir soda lyg išsekusi balai". Visa tai be galio sava, todėl senųjų namų vizija, matyt, dažnai iškildavo rašytojo atmintyje lyg "Sventų paveikslų pamiršta tyla".

Tačiau žmogų aplanko ne tik šviesus prisiminimai. Trečiajame ciklo eilėraštyje išnyra "pirma kelionė lyg

pirmi sapnai <...>/ Ir nuojauta, kad bėgai, graudenai,/ O kojos klimpo, klimpo..." Pastraukimas iš Lietuvos yra bene skaudžiausias M. Katiliškio gyvenimo momentas. Jis "bėgo", o kojos "klimpo". Žemė traukė į save, nenorejo paleisti savo stūnaus, siekė ji sulaikyti. Ir ne tik žemė. M. Katiliškis ir pats nenorejo iškeliauti, bet likimas, laikotarpis privertė nugalėti save ir gyntosios žemės trauką. Tiesa, iš žmogaus galima atimti gyntuosius namus, galima paversti palikti artimuosius, tačiau nėra pasaulyje jėgos, kuri galėtų atimti prisiminimus. Jie lieka su žmogumi, o metams bėgant darosi vis ryškesni ir sodresni, todėl "vėl tarškės/Vežėčios keliu, kvepė čiobreliai/O tėvas niūkčios ir pliauškės vadelėm/Per šonus arkliai. Ir šnekės, šnekės..."

Ketvirtajame ir penktajame ciklo eilėrašciuose minimos dvi M. Katiliškio vaikystės upės: Mūša ir Švėtė. "Mūša anapus kaimo" energinga ir nesutramdoma, net paika, "skaisti ir atstangi", tačiau labai greit nutolestanti, panašiai kaip būsimo rašytojo jaustės metai, kada, dar vaikas būdamas, jodavo naktigonėn, sėdėdavo prie laužo, pernakt skaičiuodavo žvaigždes, ieškodavo Grigo ratų.

Švėtė - mylimiausioji M. Katiliškio upė - lyg viso jo gyvenimo simbolis. Dabar ji "sensta, žilas sruogos driegias./Klaidžiai vinguodama tékmė tyli/Sūpuoja spilgančią ménulio riekę./Ir nieko jau pakeisti negali". Vel gražiai iprasminamas delčios, skęstančios verdenėj, motyvas. Cia jis išgauna šiek tiek kitokią prasmę nei pirmajame eilėraštyje. Jeigu ten delčia ženklina greit dylančią jaunystę, tai dabar nušviečia žmogaus brandos metus. Eilėraščio lyrinis subjektas sutapatinamas su M. Katiliškiu. Praeities ir dabarties sandūra žmogaus mintyse ir svajonėse jis sugraudina:

Tik ašara gracingais raukšlių vingiais

Pačiam išibėgėjime, tyra

Nurieda ir išnyksta paslapingingai

Tylo po išverktų akių skara.

Tai lyg vaizdas iš videofilmo "Marius Katiliškis - iš prisiminimui". Rašytojas, kalbantis apie savo nelengvą gyvenimą emigracijoje, rodomas stambiu planu: raukšlėtas veidas ir jausmu išdavikė ašara, kurią jis bando nuslepsti braukdamas ranka, skubiai prisidegdamas cilincigaretę. Ir... gilius atodūsis iš pačios širdies.

Šeštasis, septintasis, aštuntasis ir devintasis ciklo eilėrašciai - lyg skaudžioje rezignacijoje skęstančio žmogaus apmąstymai apie gyvenimo tikslą, apie tylą, "miržių metą" - mirtį ir tamsą. Panašu, jog skaudžių apmąstymų buvo pilnas ir M. Katiliškio gyvenimas Vokietijoje bei JAV. Juk rašytojas, kaip žinome, buvo labai prisirišęs prie tėviškės, jos gamtos. Ir staiga viskas atimama, išplėšama. Lieka tik tyla, "kasdienė, deginanti, balsi". Nuo jos gelbsti tik "lašelis/Konjako iš gertuvės". Tada tyloje gimsta žmogaus filosofija: "Gyvenimas - ne tikslas, tik vašelis - /Mezgioji išnykimą, kol alsuoji/ tamsą..." Tai pesimistinės mintys, apninkančios žmogų, atsidūrusį gyvenimo kryžkelėje. Tačiau čia pat pastebime, jog eilėraščio žmogus (kaip ir M. Katiliškis) jau turi siok tokį orientyrą, kur geriau pasukt, nes "pleišėjančios

lūpos vis lemena:/Dar nežinai, dar nieko nepažinsti". Vadinasi, reikia gyventi, tada ir "bjauri mirtis net nebjauri" tampa, nors "parsidžiaut namo jau niekaip neišcis; Jau neišcis sugržti, sužinoti..." (dešimtasis eilėraštis).

"Sugržti sužinoti... Nieko jau daugiau!" - taip apibendrintai galėtume nusakyti vienuoliktojo, dvyliktojo ir tryliktojo eilėraščių temą. Ką gi M. Katiliškis norėjo sužinoti? - rūpi M. Karčiauskui. - Kaip gyvena mylimi žmonės? Kodėl išeinant šyptelėjo Lévuo? Gal... Ir eilėraščių žmogus sugržta. Mintimis. Jis vėl didžiuosiuose Šv. Roko atlaidoose, i kurios prigužėdavo daugybė žmonių iš aplinkinių parapijų, ubagų vilkstines iš visų pusų traukdavo ir grumdomosi tarp savęs, o žmonėliai, norintys užimti geriausias turgaus vietas, jau stovinuodavo dar prieš aušrą. Tačiau gržimas tévišken (kur geria "liesą alu", kur "palangėj sklidinas žagarvyšnių dangus") tik mintimis ne ramina, o dar labiau "užsmaugia gerklę, šaukti negali".

Trylyktajame eilėraštyje lyrinis herojus, sutapęs su M. Katiliškiu, jaučia "ugnies ir keršto trapų ryšį/Su giminės pradžia. Atolas nesužels..." Sūnelis, kurio gimimas buvo ižiebės šviesią viltį, negalės pateisinti M. Katiliškio lūkesčio turėti protingą, išauklėtą atžalėlę. Taigi belieka tik susitaikyti su tuo, kad viskas "plasnoja Dievo valioje", ir džiaugtis, "kad išlikai/Lavonų piedangoj".

M. Katiliškis išliko, bet daug ko neteko. Bene ryškiausiai tai, ko jis neteko palikdamas Pasvalį, M. Karčiausko išsakytą keturioliktajame ir penkioliktajame ciklo eilėrašciuose.

Lyriam subjektui "šviečiasi Avižonių laukai/Pro dūmus pragariškus Vokietijoj". M. Karčiauskas dviem eilutėm įtaigiai nusako M. Katiliškio šeimyninę dramą, kada skubiai traukdamasis paliko ne tik Avižonių laukus, bet ir jaunąjį savo žmoną Elzę Avižonytę, su kuria, dirbdamas Pasvalio bibliotekoje, visai neseniai buvo susituokęs. Kas žino, kodėl išgyvenęs tą košmarišką pasitraukimo dramą, nurimus karos audrai nebečiškojo savo jaunos žmonos, nesiruošę jos pasikvesti į JAV (nors vienos sąlygos, atrodo, tam buvo - apie tai yra užsiminusi prisiminimuose E. Avižonytė), o suskubo sukurti kitą šeimą. Ir liko M. Katiliškui prisiminimuose tikriausiai tik Avižonių laukų smegduobės bei "šaltinis iš stačios pakriūties", įtekantis į Lévenį ties senaja Avižonių sodybviete.

Šešioliktajame ciklo eilėraštyje ne tik dar stipriaujamas žmogaus susitaikymas su likimu, bet jau matoma "paguoda: tiek keliuos pažinus,/Jau niekas pakapės verdenės neatims". Lieka guostis prisiminimais, gyventi ir tikėtis, kad bent amžinajam atilsiu priugulsi téviškėje, prie Švėtės upės esančiose kapinaitėse. Deja, i jas M. Katiliškui kūlgrindos niekas nenutiesė...

Pirmasis septynioliktojo eilėraščio posmas - téviškės išsiilgusio lyrinio subjekto sapnas:

*Dalingos tévo rankos laimina laukus,
Vasarvidžio pridusęs véjas renkas.
Po sodą vaikstai, medžiui kiekvienam šnekus,
Skubi, taip netoli griausmingai trankos.*

Pagrindinis akcentas: "Dalingos tévo rankos laimi-

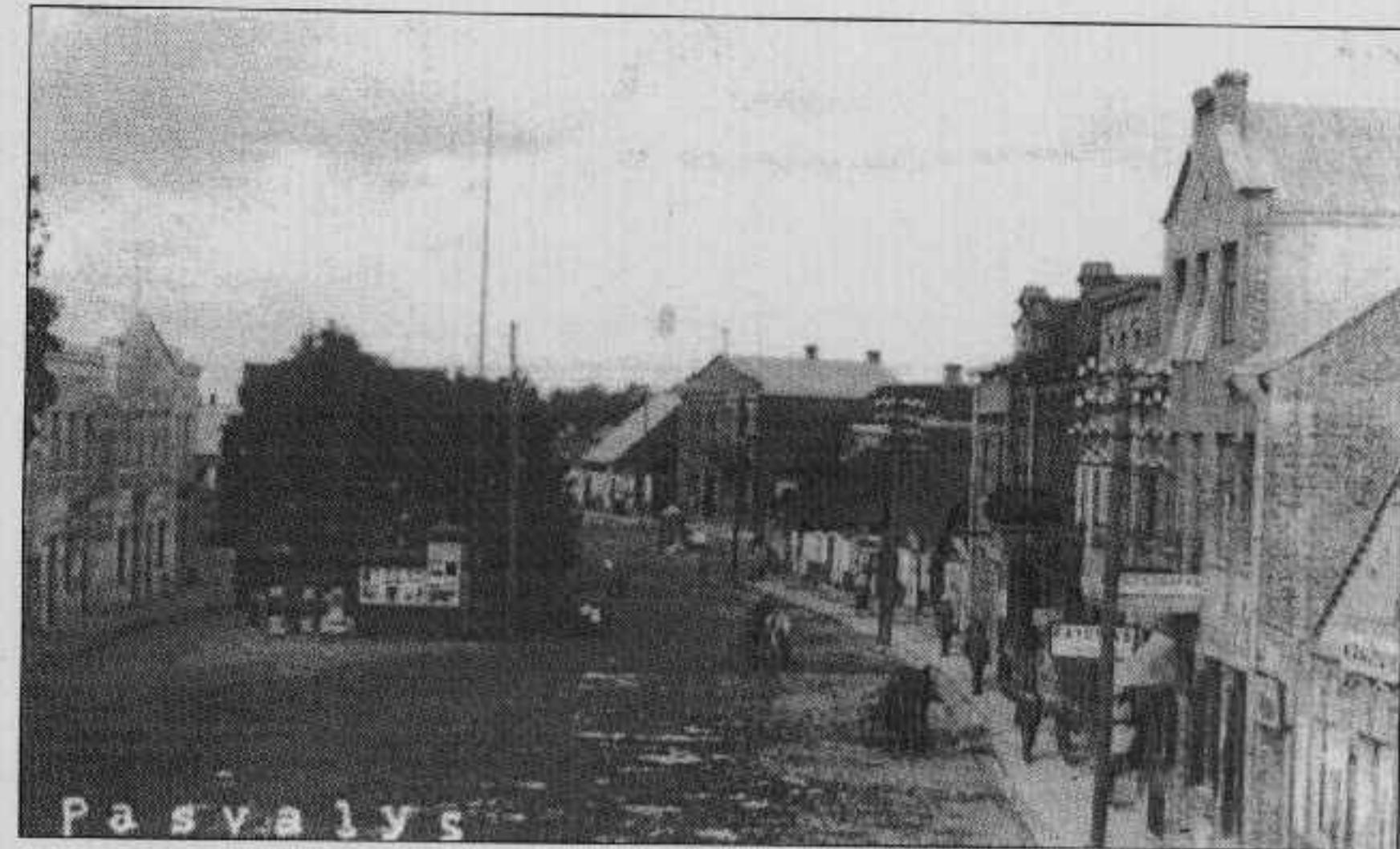
na laukus". Tėvas M. Katiliškui visą gyvenimą liko brandus, nepaisant to, kad mėgo stikliuką ir kartais pakeldavo ranką prieš žmoną, rašytojo motiną.

Sapne eilėraščio žmogus vaikšto po sodą "medžiu i kiekvienam šnekus". Siela tarsi atgyja ir pasijuntama pilnaverčiu žmogumi. Tačiau greitai iš sapno pažadina griausmas, "dar švysteli danguj aukštai,/Aukštai jau susprogdintas Tilžės tiltas/Ir begiai geležinkelio..." Tikras "prasilenkimo laikas", kažkuo panašus į M. Katiliškio aprašytajį novelę "Prasilenkimo valanda", tik žymiai skaudesnis. Tai prasilenkimas su visu gyvenimu, su pačiu jo pagrindu, kuris "žaliuoja kiminais, Žaliašiliais, nebegrijimo vingiais".

Aštuonioliktajame ciklo eilėraštyje žmogu "žinojimo prisiminimai klaidūs <...>/Sūpuoja, grimzdami į saulės laidą". Taip ir M. Katiliškis Lemonte (netoli Čikagos), nors bandė susikurti kitą pasaulėlį (pats pasistatė namus, apsodino juos medžiais), tačiau liko sūpuotis, plūduriuoti ant vandens, nerasdamas tvирto dugno, kuris padėtų išskabinti į svetimą žemę, į amerikietišką gyvenimą. Todėl dabar M. Karčiauskas, kaip kiekvienas iš mūsų, gali apsakyti, kad "sugržusių tyloj esi/Lyg priekaištasis skausmingo atgimimo...", tačiau "žemė sugržusiems teisi", todėl ir M. Katiliškis galetų neabejoti, kad bus priimtas ir ivertintas, juk liko ištikimas savo kraštui, nes su juo glaudžius ryšius palaikė per kūrybą. O vis dėlto dabar "jau leidžiasi virš Laumakių, Gruzdžių žara". Pirmajame ciklo eilėraštyje ji kėlėsi ir simbolizavo gyvenimo, taip pat ir ieškojimų pradžią, o dabar - tik "miškais atėjusius rudenį", rašytojo gyvenimo saulėlydi, patvirtindama amžiną tiesą - "išėjusiems negržti".

Paskutiniajame ciklo eilėraštyje M. Karčiauskas leidžia dar kartą prieš akis švystelėti įsimintiniausiem vaizdams. O eilėraščio žmogus lyg akcentuodamas kalba: "Prisimeni, dabar prisimeni gražiai/Atatvanais išėjusią pakrantę", jo vaizduotėje tarsi gyvi vėl siūbuoja meldynai, akį traukia debesynų dumblas, smegduobė, nuskubanti mergaitė, "varpelis nuskambėjo/Įslydinčius pravirkdės Pasvalio stoty". Tai M. Katiliškio gyvenimo konkretūs faktai, o kartu igaunantys ir simbolinę prasmę: rašytojo pasitraukimas iš šio pasaulio, paliekant tévu namus Gruzdžiuose, kur gimė, sodybą Katiliškėse, kur gyveno, Pasvalį, kuriame dirbo, ir visą Lietuvą, kuria kiekvieną minutę gyveno.

Marius Katiliškis niekuomet nebande nuslepsti skaudžios išėvio dalios, daugeliu atrodė piktas ir nedraugiškas, visada kategoriškai gynė savo nuomonę. Tačiau tai nė kiek nemenkinia jo palikimo svarbos. Kuriuose rašytojas (nors savęs tokiu niekada nelaike) ne tik atvirai kalbėjo apie žmogaus išgyvenimus, atradimus ir praradimus, bet paliko ir dalelę savęs. Ši dalelė žiba tarp lietuvių prozos perlų, suteikdama džiaugsmo ir pasigérėjimo skaitytojams, tapdama jkvėpimo kibirkštėle kitiems kūréjams. Matyt, tai, o gal ir broliškas solidumas su šiuo Šiaurės Lietuvos sūnumi paskatino Mykola Karčiauską sukurti įtaigų eilėraščių ciklą "Delčia paskęsdama senoj verdenėj".

Pa svalys

Miestelio centras apie 1930 m.

Šiaurietiški atsivėrimai

Pasvalio krašto istorijos, kultūros žurnalas

2002/1 (12)

Leidžiamas nuo 1999 m.

ISSN 1392-6810

Remia

Spaudos, radio ir televizijos rėmimo fondas
Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka
Pasvalio krašto muziejus

Leidžia

Žurnalo *Šiaurietiški atsivėrimai*
visuomeninė redakcija
Vytauto Didžiojo a. 6/1
LT-5250 Pasvalys

Talkina

Habil. dr. Jonas Aničas
Vladas Bražiūnas
Henrikas Čigrievus
Akad. Bronius Grigelionis
Regina Grubinskienė
Algimantas Kaminskas
Jonas Mikelinskas
Romualdas Ozolas
Kazimieras Pūras
Antanas Šimkūnas
Habil. dr. Antanas Tyla
Laima Vaitkevičienė

Rengia

Danguolė Abazoriusienė
Zita Baltrušiūnienė
Nijolė Baneliene
Angėlė Čaponienė (maketuotoja)
Vidas Dulkė (fotografas)
Rima Gradinskienė
Vitalija Kazilionytė (redaktorė)
Albinas Kazlauskas
Bronė Lapinskaitė
Margarita Lužytė
Petras Mickus (kalbos redaktorius)
Regina Mikalauskienė
Vitutė Povilionienė
Gita Rachmančiukienė
Antanas Stapulionis
Leonora Stravinskienė (dailininkė)
Stasė Šeštakauskaitė

Spausdina

UAB Nevėžio spaustuvė
Kranto g. 36
LT-5300 Panevėžys
Tiražas 500 egz.
Užsakymo Nr. 1

ŠIAURIEŠKI ATSIVĒRIMAI

Pasvalio krašto istorijos, kultūros žurnalas
ISSN 1392-6810

Vytauto Didžiojo a. 6/1
LT-5250 Pasvalys
Tel. 8-451-34319, 34447